

# International Journal Of Political Studies

(Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi)

April / Nisan 2019

Volume / Cilt 5

Issue / Sayı 1

p-ISSN: 2528-9969

e-ISSN: 2149-8539

[www.politikarastirmalar.org](http://www.politikarastirmalar.org)

International Journal of Political Studies (IJPS) is an academical, periodic and refereed journal published on April, August, and December -three times in a year- by the Center of Political Economical and Social Research (PESA). The Journal publishes articles which are written in the discipline of social sciences like Public Administration, Political Sciences, International Relationships, Sociology, History, Philosophy, Psychology and Turkish Language. The Journal aims to help distribute, discuss and evaluate investigations and scientific studies by academicians, market and for those who are interested. The Journal is published on internet.

Permission to make digital or hard copies of part or all of the International Journal of Political Studies for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not distributed for profit or directional commercial advantage. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. Permission may be requested from the PESA Research and Publication Department.

Copyright © 2019 by PESA

No responsibility for the views expressed by authors and reviews in the International Journal of Political Studies is assumed by the editors or by the Publisher Center for Political, Economic and Social Research (PESA).

## Contact Editorial Office

**Address:** Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Serdivan-Sakarya/Türkiye

**E-mail:**

[politikarastirmalardergisi@gmail.com](mailto:politikarastirmalardergisi@gmail.com)

**Phone:** +90 532 769

5899

**Fax:** +90 (264)

295 6233

**Published by:** Center for Political, Economic and Social Research (PESA)

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (PESA)

[www.pesar.org](http://www.pesar.org)

## **International Journal of Political Studies (IJPS)**

**Published by PESA, On Behalf of PESA the Owner is**  
*Fatih YARDIMCIOĞLU*

**Editors / Editörler**  
*Bünyamin Bezci*  
*Serdar Güleler*

**Editorial Assistants / Editör Yardımcıları**  
*Soner Tauscher*  
*Fikret Topal*

### ***INTERNATIONAL ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU***

**Habib Ahmed**, Durham University, UK  
**Prof. Dr. Ahmet K. Bayram**, Marmara Üniversitesi  
**Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay**, Uludağ Üniversitesi  
**Prof. Dr. Atilla Yayla**, Haliç Üniversitesi  
**Prof. Dr. Bekir Berat Özipek**, Medipol Üniversitesi  
**Prof. Dr. Cengiz Tomar**, Marmara Üniversitesi  
**Prof. Dr. Emre Bağce**, Marmara Üniversitesi  
**Prof. Dr. Feridun Yılmaz**, Uludağ Üniversitesi  
**Prof. Dr. İbrahim Kaya**, İstanbul Üniversitesi  
**Prof. Dr. Muharrem Kılıç**, Akdeniz Üniversitesi  
**Prof. Dr. Süleyman S. Öğün**, Maltepe Üniversitesi  
**Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez**, Karadeniz Teknik Üniversitesi  
**Doç. Dr. Alev Erkilet**, Sabahattin Zaim Üniversitesi  
**Doç. Dr. Derda Küçükalp**, Uludağ Üniversitesi  
**Doç. Dr. Doğan Bıçkı**, Muğla Üniversitesi  
**Doç. Dr. İrfan Haşlak**, Sakarya Üniversitesi  
**Doç. Dr. Özlem Oğuzhan**, Sakarya Üniversitesi  
**Doç. Dr. Z. Abidin Kılınç**, Sakarya Üniversitesi  
**Yrd. Doç. Dr. C. Duran Uzun**, Çankaya Üniversitesi  
**Yrd. Doç. Dr. Edip Bekaroğlu**, İstanbul Üniversitesi  
**Yrd. Doç. Dr. Fikret Çelik**, Kınıkkale Üniversitesi  
**Yrd. Doç. Dr. Nebi Miş**, Sakarya Üniversitesi

***www.politikarastirmalar.org***

# İÇİNDEKİLER / CONTENT

## *Makaleler / Articles*

### **Transition Of Poland's Local Government Between 1989 And 2004**

*Mert Gevrek* 1

### **Hizmet İçi Eğitim Açısından Türk Kamu Yönetiminde Etik Eğitimi: İstanbul İlçe Belediyesinde Yapılan Araştırma**

*Bahar Bıyıklar* 10

### **Neoliberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: Abd, Macaristan Ve Fransa Örnekleri**

*Ahmet Ziya Akın* 27

### **Kurumsal Sekülerizm Modeli Olarak Laiklik**

*Beyza Yılmaz* 40

## *Kitap Değerlendirmesi / Review*

### **Yargı Sürecinin Doğası**

*İlknur Rabia Türkölmez* 51

### **Popülizm Nedir?**

*Fikret Topal* 56



## TRANSITION OF POLAND'S LOCAL GOVERNMENT BETWEEN 1989 AND 2004

### POLONYA YEREL YÖNETİMLERİNİN 1989 İLE 2004 ARASINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ

**Mert GEVREK**

gevrekmert@gmail.com

#### ARTICLE INFO

Received 12 December 2018  
Accepted 01 January 2019

#### Keywords:

Local Government,  
Self-Government,  
Decentralization,  
Poland's Transformation

#### ABSTRACT

The study focuses on the reforms of the Polish local governments between 1989 and 2004. After the collapse of the communist system in Poland, the reconstruction of local government became the one of most important pillars of the 1989 political transformation within the country. These reforms significantly empowered local communities and created the system of local self-government. These reforms clearly distinguished Poland from other post-communist countries in Central and Eastern Europe. A number of decentralization policies are accepted in the Polish local governments. Second wave of reforms pursued this decentralization trend in 1998 and 1999 respectively. With the membership to European Union on 2004 caused new reforms in the local government system of Poland. In this study, the process of decentralization and main actors in regional policies are analyzed. Poland is known as most decentralized country in Central and Eastern Europe through these reforms within the country.

© 2019 PESA All rights reserved

#### MAKALE BİLGİSİ

Geliş 12 Aralık 2018  
Kabul 01 Ocak 2019

#### Anahtar Kelimeler :

Yerel Yönetim,  
Öz-yönetim,  
Yerelleşme,  
Polonya'nın Dönüşümü

#### ÖZET

Bu çalışma 1989 ile 2004 yılları arasında Polonya'daki yerel yönetim reformlarına odaklanmaktadır. Polonya'da komünist sistemin çöküşüyle beraber, yerel yönetimlerin yeniden inşası, ülkedeki 1989 siyasi dönüşümünün en önemli direklerinden biri olmuştur. Bu reformlar yerel toplulukları ciddi düzeyde güçlendirmiş ve yerel öz-yönetim sistemi yaratmıştır. Söz konusu reformlar Polonya'yı, diğer Orta ve Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkelerden açıkça ayırmıştır. Polonya yerel idarelerinde bir dizi yerelleşme politikaları kabul edilmiştir. İkinci dalga reformlar sırasıyla 1998 ve 1999 yıllarında bu yerelleşme trendini takip etmiştir. 2004 yılındaki Avrupa Birliği üyeliği, Polonya'nın yerel yönetim sisteminde yeni reformlara yol açmıştır. Bu çalışmada yerelleşme süreci ve bölgesel politikadaki başlıca aktörler analiz edilmiştir. Ülke içerisindeki bu reformların neticesinde Polonya, Orta ve Doğu Avrupa'nın en fazla yerelleşmiş ülkesi olarak bilinmektedir.

© 2019 PESA Tüm hakları saklıdır

## INTRODUCTION

The history of local governments goes back to the time which the state apparatus emerged in the history of humankind. The transition of human communities from race based organizations to political organizations became possible with the creating the institutions of the local government. After that, human communities started to describe their identities according to their place of residence while they were describing their identities pursuant to their races until then (Guler, 1992).

The institution of local government played an important role in the creation of modern states likewise the emergence of the state. The creation of modern central states in Western Europe realized due to not merely the fall of monarchies during the Middle Age, at the same time it become possible with the dissolution of local governments of the Middle Age. Genrally historians accept that the local

governments of the Middle Age in Europe created convenient and protective environment for the development of capitalism between 11th and 15th centuries (Guler, 1992).

Local government is an institution which deals with the subjects regarding the human communities who are living in a particular locality. However local government is not a sovereign government. Hence it has nothing to do along with defense, security, foreign policy or taxation at the national level. Rather it acts as the local administration which keeps the streets clean, gives education to children or builds houses for the local inhabitants if necessary. Because its main target is to lead its people to civilized standards of life (Sikander, 2015). Therefore we can describe the local government as an agent of social change.

Another definition of decentralization is the transfer of responsibility for management, planning, raising and allocation of sources from the central government to autonomous public authorities, functional authorities or nongovernmental organizations (Rondinelli and Nellis, 1986; Islam, 1997). However decentralization is identified as the transfer of authority from center to agencies, institutions or persons working at the periphery for planning, decision making and performing other administrative Works (Rahman, 1996).

The most of modern states have large lands and Poland is also a large country in terms of territory. Therefore all of their areas cannot be ruled with officials appointed and controlled by the central government. Because of that the administration requires decentralization. Decentralization basically means the transfer of some authority from central government to local government. And the basis of such transfers is usually based on territory and aims to create territorial hierarchy at the local level in order to serve people who are closer geographically.

There are four major types of decentralization according to classifications made by the United Nations Development Program and the World Bank articles. These are political decentralization, administrative decentralization, fiscal decentralization and market decentralization (Hossain, 2004). Drawing distinctions between these various concepts is useful for highlighting many dimensions to successful decentralization and the need for the coordination among them. Political, administrative, market and fiscal decentralization may also appear within distinct forms and combinations in different countries.

Definition of self-government is necessary in this context. Szreniawski describes self-government as a form of social organization through which it can decide relevant issues in the limits of the law, acting directly or through democratically elected and functioning representation (Szreniawski, 2004). According to Mulawa, a self-governmental entity is a community which is separated and based on common interests (Mulawa, 2013). When defining the concept of self-government essential criteria is that there should be inhabitants who are sharing the same territory. And then it can be mentioned regarding the self-government.

## **1. Historical Background of Local Government in Poland**

Poland was under the rule and the influence of other strong countries many times in its history. On 1795, Polish lands are shared by its three neighboring countries such as Russia, Austria and Prussia. Polish nation was not independent for 123 years and it gained its independence on 1918 again. Until 1921, the system of local government of Poland was separated into three parts and each part was representing the understanding of those three countries and was regulated according to law systems of Russia, Austria and Prussia. After then, the Constitution of 17 March 1921 is accepted and the provision of this new constitution fastened the centralization in terms of self- government. Some principles of the Constitution of 1921 are still valid nowadays. Along with the occupation of the country on the September of 1939 by Germany and Russia caused disintegration of the country. After then, the control of the public life increased extremely and destroyed every dissenting opinion. The Public Authorities has the power to restrict the power of local administrations if they think that there is a threat against their order. The Territorial Agencies of the Uniform State Authority Act entered into the force on 1950. With this law, local governments are bounded to central government. As a result, local government became dependent

on central government after legislative changes (Kocon, 1991). According to the new regulations, local government did not have its own budget as well as its own property rights. Consequently, centralism gained power across all the country. Properties of municipalities are nationalized and hence they were lost their own properties. The local governments started to be controlled by the central government. Therefore the local government became dependent on grants, donations and transfers by the central government and it meant that they were lost their financial autonomy (Kocon, 1991). This pessimistic situation continued till the fall of the communist system in Poland.

The idea of self-government has a long history in Poland and it goes back to the Middle Ages. The current evolution of local government in Poland reflects the historical developments which occurred in Poland in the last two centuries. On 1795, Poland was partitioned by the three neighboring countries such as Austria, Russia and Prussia. Here it should be known that the all of these three states had different administrative systems. Hence Polish territories were ruled according to three different understandings. Even the same trend continued when Poland gained again its independency on 1918 and it lasted on 1939 with the occupation of country by Germany. After the Second World War, the long lasting tradition of local government in Poland was ended by the Communists. Poland incorporated the Soviet system of administration including the soviet councils and its executives at all levels of territorial divisions. Poland was divided into 49 medium-sized regions which are called as wojewodztwa in Polish language and 3157 basic units namely communes and cities. Communes are called as gminas and cities are called as powiats in Polish language. The system was highly centralized and structuring was vertical instead of horizontal. The rule of the unitary feature of the state power replaced the famous Montesquie's division of powers. The state apparatus was focused on giving orders and controlling the implementation. All decisions were consulted with the strong Communist Party. The Central Government was deciding everything, even candidates during the local elections by approving or declining them. Also it was deciding the budget of the local government and hence it has financial tutelage over the local administrations.

With the collapse of the communism, Polish system of local governments changed dramatically and this transformation was led by the Solidarnosc, I mean Solidarity Movement. Nonetheless we should not ignore the detail that Polish society was ready and expected radical changes in the system of the local government in comparison to the other Central and Eastern European countries to be honest.

Since 1989, Poland has experienced a lot of change on its political, economic and social life. The one of the most important changes in Poland was the decentralization. Decentralization is understood by the Polish people as a move against authoritarian governments and a reaction against the failure of the centralized state. Indeed it was perceived as the bringing power to the people again. Decentralization process started with the agreement reached between the democratic opposition and the representatives of the government after the Roundtable talks on 1989. The parties concluded the Roundtable Agreement on 1989 and the transformation of the local government in Poland started with this agreement. Decentralization was one of the most challenging issues for the Polish political elite indeed.

In Poland, the self-government of local administrations was under the control of the Polish state until 1989. It was not possible to mention about the local self-government during the period between 1950 and 1989. Local council's centralized structure was considering the issues of the central government instead of the need of inhabitants at the local level. With the fall of the Communist System in 1989, the State's structure started to being democratized. Polish people expected to alter the political system completely and pass to market economy. Also it should be mentioned here that Polish people were ready for those dramatic changes in comparison to the other Central and Eastern European countries. This readiness fastened the process of decentralization in Poland without any doubt.

The Polish local governmental system can be divided into three parts. On this context, each part will be called as a wave of decentralization. First wave of decentralization started on 1989 and the second wave

started on 1998 and continued two years and the third wave started with the process of the membership to the European Union.

## **2. First Wave of Decentralization in Poland**

It was known that the Poland's political system has to change after the fall of the communist system within the country. Also it was equally known that some classes in the country's political life could be resistant to these changes. Therefore the central government had to overcome this resistance by previous political elites within the country. In this context, the Polish governments after the fall of the communist system in Poland were quite enthusiastic to realize these changes.

In the winter of 1989, the Polish United Workers Party and then illegal trade union named Solidarnosc sat down at the Roundtable Talks. These talks led to the relegalization of the Solidarity Movement partially free parliamentary elections in June 1989. With the summer the communist system collapsed and Poland had elections for 2500 Gminas on March 1990 (Levitas, 2017). However during the preparation to the talks, the union's main negotiators did not put the issue of local government on the agenda indeed. Nevertheless they decided to put this critical subject to their agenda at the last minutes before starting the talks (Regulski, 2000).

For the most of the time, the representatives of the opposition were not interested in local government, merely a small group of geographers and lawyers were working on the issue of local government (Regulski, 2000). Opposition groups believed that bringing power closer to the people would lead to better public services. Thus it is clear that they were not able to see real virtues of local government in terms of citizen participation. Instead of that they saw newly elected representatives as the primary agents of transformation of the Polish local governmental system (Levitas, 2017).

Before the first wave of the decentralization, the Polish central government had five monopolies over the Polish local governments. These are monopoly on the local politics, monopoly on the homogeneous state power, monopoly on the state property, monopoly on the public finances and lastly monopoly on the state administration. With the reforms of decentralization those monopolies were destroyed on the beginning of 1990's. Poland saw France and Italy as convenient examples of its decentralization process. Common point was that the both countries had the three-tier territorial divisions. During the first wave of decentralization on the turn of 1990's territorial organization of the country did not change. Nevertheless some kind of local governmental power was given to local communities, we call as gmina in Polish language. Gmina is a basic territorial unit along with average number of inhabitants like 7000 people. The main aim of establishing gminas was not merely to separate the country's administrative territory. But also it was aiming to develop the local communities for solving their own issues.

In order to establish local authorities which are self-governing, it was necessary to amend the then Polish Constitution. First step for that was to create gminas in Polish local governmental system. With establishing such a new administrative unit in public administration required to accept new laws, recruiting employees for implementing gminas. As a result of those struggles, new election law was adopted. The Senate amended the Polish Constitution on January 19, 1989. After the decision of the Senate, the Sejm accepted the Local Government Act and various laws which regulate gmina councils' elections on March 8, 1990. Also new chapters added to the Polish Constitution during the same day in order to describe rights and duties of local government in Poland.

Administrative issues were solved easily without any resistance. Besides that financial and economic issues were faced with strong resistance indeed. For instance, new regulations regarding the transfer of some of state properties to gminas was extremely difficult. As it is emphasized above, the content of the reforms included merely gminas. Here it should be mentioned that Powiats were introduced later. Large amount of rights was given to assemblies of local government which is called as sejmiki in Polish language.

Decision of establishing a new administrative unit named Powiat received objection and support by the representatives of local communities. Some people were criticizing the new regulation because of that they perceived it as a threat to their local administrations. The others were evaluated it as an opportunity to have district offices within their localities. And hence those debates continued during the most of 1990's (Regulski, 2013).

### **3. Second Wave of Decentralization in Poland**

It is widely accepted that one of the most successful reforms undertaken in Poland after the fall of communism on 1989 was the reconstruction of the Polish local governmental system. Those reforms were a clear result of the political transformation within the country and they caused economic and social changes in the country. Indeed it realized after the fall of communist system despite the idea of bringing the power back to local administrations started before the fall of communist system in Poland.

The Suchocka government had some plans for the restoration of powiats in respectively 1992 and 1993. Some pilot programs were introduced in some of biggest cities. After five years of the start of pilot programs, the details of the restoration about powiats were ready indeed on 1997. In his talk in the Sejm, Polish Prime Minister Jerzy Buzek said that they wanted the authority to people and hence Polish citizens and local communities can take part in authorities. Also performances of gminas showed that the local government administrations were more effective than the central government. Therefore it is thought that with the ceration of powiats and voivodships, reforms process could go easier. With this aim, the reforms began on 1998 and continued during 1999. The conditions and the political will were ready on 1998 while the reforms started on 1990. After that the subsidiarity principle was mentioned first time in the preface of the Constitution of 1997.

The second wave of decentralization realized when the post-Solidarity political parties returned to power on the autumn of 1997. It was the cabinet of Jerzy Buzek. These reforms were better prepared when it is compared with the previous wave of decentralization. Because many strategies developed, many research realized and external experiences shared through consultations, study visits and pilot projects. There was need for the political will and reformer got it on 1998 (Regulski, 2000). But there was a limited period of time in front of them and hence they could not check every aspect of the reform as well as political risks.

With the new regulations, powiats and voivodships were adopted as obligatory administrative units such as gminas. They had the right on property and court protection over their autonomy. Powiats were thought as the second tier of local government. They had some functions such as public roads, hospitals and the management of secondary schools. Another responsibility of powiats was the prevention of unemployment in locality was well as the protection of consumer rights in locality. The voivodship is the third tier of the Polish local governmental system and it is focused on major issues such as economic and regional development of Polish regions. Hence the responsibility of voivodships was not to satisfy the needs of local communities due to that the responsibility of satisfying local residents was the duty of powiats and gminas. The leader of voivodship is voivods and voivods are the representative of the Polish central government hence they have larger responsibilities and rights over their regions. Primary duties of them are environmental control, health inspection, sanitary inspection and infrastructure. Nonetheless powiats also have inspection right due to that voivodships are quite large and their responsibilities are too much. For example, powiats have police stations, fire stations and inspections. Actually the main aim of these reforms was to consolidate public administration at the local level such as voivodship and powiat. But it did not become possible in terms of military, customs, marine and mining.

### **4. Third Wave of Decentralization in Poland**

With the third wave of the decentralization in Poland, some changes happened in the Polish local government. On 1 January 1999, the three-tier territorial division was introduced in Poland. The reforms shaped the local administrations not only gminas also powiats and voivodships. As a result, three-tier



system was established and it consists of 2489 municipalities, 308 districts and 16 regions. With these reforms, regionalization policies were implemented in Poland. The regional administrations and legislative authorities which is called sejmik in Polish language, are elected by the citizens of the region. And then these assemblies started to choose executive. Polish citizens mostly appreciated these bottom-up initiatives. Besides that the process of the membership to European Union played a critical role in his context. For instance, the mayors started to be elected directly. On 2003, system of the local finance changed dramatically. During this period, some amendments realized on the Polish Constitution and according to article 15 of the Constitution: "The territorial system of the Republic of Poland shall ensure the decentralization of public power. The basic territorial division of the State shall be determined by statute, allowing for the social, economic and cultural ties which ensure the territorial units the capacity to perform their public duties." After the success of the reforms during the first wave of decentralization, the central government was encouraged to make more reforms at the local and the regional levels.

According to the Constitution of the Republic of Poland, the State Administration and Public Bureaucracy have four principles: Poland is a unitary state, the Polish government is decentralized, the Polish local governments are the constitutional administrative units and lastly public administration in Poland is organized pursuant to subsidiarity principle. Nonetheless it should not be forgotten that Poland has a monistic state structure and it does intend that Poland has a homogeneity organization in terms of ethnic and religious issues. The countries which have federal system, accepted it due to either ethnical diversity or external pressures. Likewise Germany did after the Second World War. Secondly the acceptance of decentralization by Poland indicates that Poland gives importance to local governments. Thirdly the local governments are the constitutional units (Kutlu, 2006).

The Council of Minister decided to establish 7 new powiats in 2001. But they realized it by dividing some powiats. Here it should be emphasized that there is no hierarchical relation between the central and local governments. It is because of that the local governments are not dependent on the decision of the central government. Instead of that their statuses are guaranteed in the Polish Constitution. Hence it can be said that the relationship between them is based on negotiation and joint agreement about issues.

With the process of accession to the union, European Union pressured for the decentralization in Poland. Likewise other candidate countries Poland had to have appropriate territorial organizations in order to obtain European funds on the local administration. Hence Poland pursued a way which is coordinated with the European Union in its reforms regarding the local government.

## **CONCLUSION**

In 1989 Poland inherited a centralized system which was convenient for the totalitarian states. In order to reach the standards of a democratic state, it was necessary to make crucial changes and these changes mainly reduced the power of the central government.

Local administrations of Poland are understood as separate and autonomous entities from the Polish central government. In comparison to other Central and Eastern European countries, Polish local governments, especially municipalities, have larger responsibilities. Municipalities in Poland collect their own taxes and because of that reason, they are financially autonomous. Property taxes should be mentioned here as well. Cause property taxes provide more than the half of the internal incomes of the local municipality. Other considerable fiscal resources can be counted as forest taxes, farmland taxes and taxes on vehicles.

Currently Polish citizens can take part in the processes of decision making at the municipal level via utilizing various tools based on representative democracy, direct democracy, participatory democracy and deliberative democracy. Main source of the representative democracy in Poland is the local elections. In that regards, the citizens do not only elect the councilor and the mayor, they also may vote for the representative to district councils that is constituting auxiliary units of cities and towns. On this context, it should be emphasized that tasks and competences of district are quite limited. Somewhat apart the citizens can participate to the daily works of other councils. Local referenda can be given as a

good example to direct democracy in Polish local governmental system. Two kinds of referenda, such as mandatory one and optional one, can be regulated according to the Polish law. Mandatory referenda can happen in a case when municipal authorities such as council or mayor are to be recalled before their term of office expires. Mandatory referenda can be demanded by the residents of the council. Optional referenda can be realized on the basis of every issue about the municipality. Participatory democracy is being implemented on the basis of the consultation with local inhabitants. The citizens may be consulted in different manners such as by surveys, during meetings or online forums. Lastly deliberative democracy intends more interaction along with the inhabitants.

Now, Poland is one of the most decentralized countries in Europe. It should be known that Poland introduced the reforms regarding the local government very fast when it is compared along with the other Central and Eastern European countries. That is why Poland is called as the champion of the decentralization in the Central and Eastern Europe. Now Poland is the stronger than ever through the protection of the Constitution. In that regard, other laws and regulations have the secondary importance.

The transformation of the Polish local government is not yet complete despite it has advanced considerably. The Polish experience may still be useful for the other post-communist countries where the process is less advanced. And they can take Poland as a successful example for themselves. Sharing the experiences of other countries should be everyone's priority in order to prevent other countries doing the same mistakes.

## REFERENCES

- Campbell, A., & Coulson, A. (2006). Into the mainstream: Local democracy in Central and Eastern Europe. *Local Government Studies*, 32(5), 543-561.
- Barışık, Salih ve Demircioğlu, Elmas (2006). "Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi (1980- 2001)". *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:2. Sayı:3. s.71-84.
- Dolnicki, B. (2012). *Samorząd terytorialny*. Wolters Kluwer.
- Güler, B. A. (1992). *Yerel Yönetimler: Liberal açıklamalara eleştirel yaklaşım*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Hossain, A., & Elias, S. A. (1994). Some approaches for rural Development in Bangladesh: Past and Present. *The journal of local Government*, 23(2).
- Hossain, M. A. (2004). *Administrative decentralization: A framework for discussion and its practices in Bangladesh*. University Of Rajshahi, Department of Public Administration, Rajshahi.
- Illner, M. (1998). Local democratization in the Czech Republic after 1989. *Participation and democracy: East and west*, 51-82.
- Islam, K. M. (1997). *Administrative Decentralization: A Conceptual Analysis and Its Implication in Bangladesh*. A Journal of Mass Communication, Public Administration and Social Sciences, Center for Social Science Research (University of Rajshahi), 1(1).
- Jablonski, A. W. (1998). *Europeanization of Public Administration in Central Europe. Poland in Comparative Perspective*.
- Jerzy, R. (2000). *Samorząd III Rzeczypospolitej. Koncepcje i realizacja*. Warszawa.
- Klobučník, M., & Bačík, V. (2016). Local self-government structure in the EU member states in 2011. *Journal of Maps*, 12(4), 671-675.
- Kocon, W. (1991). Local Government in Poland, Part I. The Reform. *Social Education*, 55(6), 360-66.
- Kotarba, B., & Kolomycew, A. (2014). Financial independence of local government units in Poland. *RUO. Revija za Univerzalno Odlicnost*, 3(4), A18.
- Kowalczyk, A. (2000). Local government in Poland. *Decentralization: experiments and reforms*, 1, 217-253.
- Kulesza, M. (1992). *Druga rocznica wyborów komunalnych-27 maja 1990 r.,"*. *Samorząd Terytorialny*, 5, 52.
- Kulesza, M. (2002). *Methods and techniques of managing decentralization reforms in CEE countries: the polish experience*. *JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW IN EASTERN AND CENTRAL EUROPE*, 9(2), 115-172.
- Kutlu, Ö. (2006). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları*. Çizgi Kitabevi.
- Lazin, F. (2014). *Local Government Reforms in Eastern Europe after the Collapse of the Soviet Union: Some Observations*. *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 14(1), 59-84.
- Levitas, A. (2017). *Local Government Reform as State Building: What the Polish Case Says About "Decentralization"*. *Studies in Comparative International Development*, 52(1), 23-44.

- Mulawa, M. (2013). Classification of the Tasks of Local Governmental Units in Poland in the Light of Fundamental Legal Acts—Discussion of Selected Aspects. *Barometr Regionalny. Analizy i prognozy*, 2(32), 33-42.
- Rahman, M. S. (1996). Decentralization Practices in Bangladesh: Problems and Potentials. *Rajshahi University Studies*, 65-91.
- Radzik-Maruszak, K. (2014). The Changing Role of Councillors in Poland: Contexts and Capabilities. *Contemporary European Studies*, (2).
- Radzik-Maruszak, K. (2015). Putting citizens first: democratic innovations in city governance. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 43 (2015): 4.
- Radzik-Maruszak, K. (2016). Roles of Municipal Councils in Poland and in the Czech Republic: Factors Shaping the Roles and the Dynamic of Change 1. *RUO. Revija za Univerzalno Odlicnost*, 5(1), 47.
- Regulski, J. (2000). *Samorząd Trzeciej Rzeczypospolitej*. Wydawn. Naukowe PWN.
- Regulski, J. (2003). Local government reform in Poland: an insider's story. *Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative*.
- Regulski, J. (2016). Local Government reform in Poland an insider's story ate views 23.02. 2013 www.: frdl.org.pl/pliki/frdl/document/regulski\_local\_democracy.pdf© BB Bimendeyev. AD Seydinbekuly, IS Saduakasuly.
- Rondinelli, D. A., & Nellis, J. R. (1986). Assessing decentralization policies in developing countries: The case for cautious optimism 1. *Development Policy Review*, 4(1), 3-23.
- Sauer, A. (2013). The system of the local self-governments in Poland. *Associacion of International Affairs (Research Paper 6)*.
- Sikander, T. (2015). A theoretical framework of local government. *International Journal of Humanities and Social Science*, 5(6), 1.
- Szreniawski, J. (2004). *Wstep do nauki administracji*. Lublin: Wydanie Verba, 104-105.
- Swianiewicz, P. (2011). Poland: Europeanization of Subnational Governments. In *The oxford handbook of local and regional democracy in Europe*.
- Swianiewicz, P. (2014). An empirical typology of local government systems in Eastern Europe. *Local Government Studies*, 40(2), 292-311.
- Taras, W. (1993). Changes in Polish Public Administration 1989–1992. *Public Administration*, 71(1-2), 13-32.



## HİZMET İÇİ EĞİTİM AÇISINDAN TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ETİK EĞİTİMİ: İSTANBUL İLÇE BELEDİYESİNDE YAPILAN ARAŞTIRMA

### ETHICAL EDUCATION IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION IN TERMS OF IN-SERVICE TRAINING: RESEARCH IN İSTANBUL DISTRICT MUNICIPALITY

**Bahar BIYIKLAR**

Yüksek lisans öğrencisi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, baharbiyiklar@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Geliş 19 Nisan 2019  
Kabul 26 Nisan 2019

*Anahtar Kelimeler :*

Etik,  
Etik İnkilemler,  
Etik Eğitimi,  
Kamu Yönetimi

Etik eğitimlerinin, etik bir bilinç oluşturularak davranışa dönüştürülmesinde son derece önemli olduğu kabul edilmektedir. Çalışma, hizmet içi eğitim açısından etik eğitimlerinin, etik dışı davranışların önlenmesinde ne gibi etkiler yarattığını ve bu eğitimlerin etik ilke ve standartların kamu görevlileri tarafından benimsenmesine nasıl bir katkı sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için öncelikli olarak etik kavramı tanımlanarak etik eğitimlerinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin literatürde yer alan tartışmalar aktarılmış, daha sonra Türk kamu yönetimindeki etik eğitimlere ilişkin yasal ve kurumsal yapıya değinilmiş, çalışmanın son bölümünde İstanbul'un bir ilçe belediyesinde yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak yapılan araştırmanın sonuçları aktarılmıştır. Yapılan araştırmada, etik eğitimlerinin kurum içinde etik farkındalığın ortaya çıkmasına ve etik inkilemler yaşayan personele etik olanı tercih etme açısından katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

© 2019 PESA All rights reserved

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received 19 April 2019  
Accepted 26 April 2019

*Keywords:*

Ethics,  
Ethical Dilemmas,  
Ethics Education,  
Public Administration

Ethics education is considered to be of utmost importance in creating an ethical consciousness and transforming it into behavior. The study aims to reveal the effects of ethics training on the prevention of unethical behaviors in terms of in-service training and how these trainings contribute to the adoption of ethical principles and standards by public officials. In order to achieve this aim, the debates in the literature on how ethical training should be done by defining the concept of ethics, then the legal and institutional structure of ethics trainings in Turkish public administration was mentioned, in the last part of the study, the results of the research which was conducted by using semi-structured interview method in a district municipality of Istanbul were explained. In the study, it is concluded that ethical education contributes to the emergence of ethical awareness within the organization and to the ethical dilemmas of the staff in terms of choosing the ethical one.

© 2019 PESA Tüm hakları saklıdır

## Giriş

Kökeninin Antik Yunan'a kadar götürebileceğimiz "etik" kavramı günümüzde sıkça kullanılmaktadır. Etik, bir kişiye ne yapmasını ya da ne yapmamasını gösteren ilke ve değerlerdir. Dolayısıyla bir toplumda var olan yaşam anlayışından kaynaklanan, iyi olduğu düşünülen, davranış, kural ve ilkelerin bütünü etik kavramının karşılığı olarak tanımlanabilir. Etik 1970'lerden sonra daha fazla gündeme

gelen bir kavram olmakla birlikte, özellikle Amerika’da yapılan çalışmalarda Watergate<sup>1</sup> gibi skandalların ortaya çıkmasıyla etik bilincin oluşturulmasının önem kazandığı görülmektedir. Ancak etik bilincin oluşturulması, etik eğitime olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Çünkü etik eğitimi, kamu görevlilerinin davranışlarına odaklanarak, sorumluluk bilincinin oluşmasında, kamu gücünün kamu yararına kullanılmasında, kamuda etik bilincin oluşturulmasında, etik dışı faaliyetlerin önüne geçilmesinde en önemli rehber olarak gösterilebilir.

Türkiye’de etik eğitimi konusunda yasal ve kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Etik eğitimi, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik çerçevesinde, kamuda etik kültürünü yerleştirmek ve kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken uymaları gereken etik davranışların oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir.

Makalenin temel amacı, etik eğitimlerinin kurum içinde etik bilincin oluşturulmasına olan etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çerçevede öncelikle etik kavramı, kamu yönetiminde etik, kamu yönetiminde etik ikilemler, etik eğitimi, Türk kamu yönetiminde etik eğitimi ele alınarak, daha sonra İstanbul ilçe belediyesinde, yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonuçları aktarılacaktır. Etik eğitimin, kurum içinde etik bilincin oluşmasına ne yönde bir etkisinin olduğu konusundaki literatürdeki eksikliğin giderilmesi planlanmaktadır.

## **1. Etik Kavramı**

Felsefenin bir alt disiplini olan etik, insan için doğru ve yanlış sistematik olarak değerlendirilerek insan ve toplum için ideal olanın araştırıldığı bir çabadır (Aydın, 2016a: 45). Bugün etik konusunda aynı eylemler ve uygulamalar arasında bağlantı kurularak, iyilik, dürüstlük, adalet, erdem, suç ve kabadayılık gibi kavramlardan oluşan çerçeveden yola çıkılmakta ve toplumsal uzlaşma ile genel iyi ve doğru davranış kuralları belirlenmektedir (Haynes, 2014: 23).

Etik, geçmişte, günümüzde ve gelecekte insanların eylemlerinde ya da ilişkilerinde ortaya çıkan tutum ve davranışların iyi-kötü, doğru-yanlış bağlamında değerlendirilmesinde ve gerekçelendirmesinde rol oynayan dünyanın her yerinde geçerli olan değer, ilke ve kurallar bütünüdür (Aydın, 2016a: 46-47; Yatkın, 2015: 14). Burada söz konusu olan eylemlerdir. Kişiyi eyleme götüren etkenler, eylemin koşulları, sonuçları, doğruluğu-yanlışlığı etiğin alanını oluşturmaktadır (Tepe, 2011: 16).

Etik konusunda farklı tanımlamalar karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle sözlük anlamına göre etik, ahlak ilkeleri üzerine temellenerek doğru davranışı incelemektedir (TÜSİAD, 2005: 49). Etik ahlakı, görev ve zorunluluk ile iyi ve kötünün ne olduğuyula ilgilenmektedir (Starc, 2017: 48). Genel anlamda ise, ahlak üzerine düşünme etkinliği olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2016: 17).

Etik, ahlak felsefesi olarak da anılmaktadır. Çünkü “belirli bir ahlak ya da ahlaklılık üzerinde çalışan, ahlaksal sorunları ve yargıları felsefeyle ele alan kişi etik veya ahlak felsefesi yapmaktadır. Üzerinde konuşulan şey belirli bir ahlak, ahlak kurumu veya genel olarak ahlak ise, onun felsefi çözümlemesinin bilgisi de ahlak felsefesi olacaktır” (Tepe, 2011: 56). Dolayısıyla çeşitli tanımlardan da anlaşılacağı

---

<sup>1</sup> Watergate skandalı 1972-1974 yılları arasında Amerika Birleşik Devlet’inin başkenti Washington’da gelişen ve Başkan Richard Nixon’un istifa etmesi ile sonuçlanan siyasi bir skandaldır. Yeniden başkan seçilmek isteyen Cumhuriyetçi Nixon’un kadroları tarafından 1972 seçimleri için Başkanı Yeniden Seçtirme Komitesi kurulur. Tam seçim günü Watergate Otel ve İş Merkezi kompleksin de yer alan Demokratik Milli Komitesi’ne hırsızlık amaçlı girdiği sanılan 5 kişi tutuklanmıştır. Hırsız sanılan bu 5 kişinin asıl amacı, Demokratik Partiye bağlı komitenin gizli bilgilerini fotoğraflamak ve ofise dinleme cihazı yerleştirerek konuşmalardan haberdar olmaktır. Soruşturmanın derinleşmesi ve medyanın da yer almasıyla birlikte bu 5 kişinin harcamalarının Başkanı Yeniden Seçtirme Komitesi tarafından karşılandığı görülür. Dolayısıyla bu seçim kampanyası bağış toplama işlevini aşarak, Amerikan tarihinin aydınlatılabilmemiş en büyük yolsuzluk skandalı olur (<http://www.gazetebilkent.com>).

üzere günlük dilde de çoğu zaman ahlak kavramıyla karıştırılan etik kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için ahlak ve etik arasında bir ayrıma gitmek gereklidir.

Ahlak, geçmişten günümüze var olan toplumlar tarafından bireylerin birbirleriyle olan davranışlarını düzenlemek için kullanılan normlar, kurallar ve değerlerden oluşmaktadır. Burada söz konusu olan gelenekselleşmiş kural ve değerlerdir. Etik ise, ahlak ve ahlaklılık üzerine felsefi bir sorgulamadır. Ahlak yerel olduğu yerde etik genel veya evrenseldir. Bireyler kural ve değerler üzerine düşünmeye ve sorgulamaya başladığı noktada ahlaktan etiğe geçme durumundadır (Cevizci, 2016: 17).

TDK'ya göre etik, ahlaki, ahlakla ilgili olan anlamındadır. Ancak ettiğin yönelttiği sorular belirli somut durumlara ilişkin olmadıkları için ahlak sorularından ayrılmaktadırlar. Diğer bir deyişle, etik sorular doğrudan ahlaki norm ve değerlerin genelini bağlayan nitelikteki koşulları araştırarak ahlaki eylemi konu olarak belirledikleri için ahlak sorularından ayrılmaktadırlar. Bu kavramsal farklılıktan etik düşüncelerin doğrudan ahlaki olmadığını, ancak ahlaka ilişkin soruna gösterilen ilgi olduğunu çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla ahlaki olan her ahlaki düşüncenin etik konusu olamayacağı, ancak etik sorunlarına dönüştürülebileceği söylenebilir (Pieper, 2012: 33).

## **2. Kamu Yönetiminde Etik**

Kamu görevlilerinin kamusal hizmetleri yerine getirirken nasıl davranması gerektiği kamu yönetiminde etiğin konusudur. Bu yönetim faaliyeti içerisinde hem yönetilenlerin tutum ve davranışları hem de hizmeti sunan görevlilerin davranışları devlet ve kamu hizmetinden yararlananlar açısından önemlidir. Hizmetler yerine getirilirken sergilenen davranışlar kamu bürokrasisinin ne kadar sağlıklı ve güvenli bir şekilde işlediğinin de göstergesidir (Önen ve Yıldırım, 2014: 112).

Devlete ve kurumlarına karşı güven sağlanması ve bunun korunmasının en önemli unsurlarından biri etik bir yönetimdir. Çünkü etik, kamu yönetiminde eylem ve işlemlerin sınındığı bir temel oluşturarak, toplum çıkarlarının korunduğu ve işlerin doğru olarak yapıldığına dair kamuoyunda bir güven sağlar (Eryılmaz, 2012: 406). Dolayısıyla kamu yönetimindeki etik dışı faaliyetler hem hukuk sistemine hem de devlete karşı olan güveni zayıflatır. Ayrıca kamu yönetiminde etiğin en önemli özelliklerinden birisi sosyal sorumluluk bilincidir. Sosyal sorumluluk bilinci, kamu görevlilerinin topluma karşı sadakat ve bağlılığını oluşturmaktadır. Çünkü kamu gücünü toplum menfaatine öncelik vererek, kişisel çıkarları için kullanmaması her kamu görevlisinin görevidir (Yüksel, 2010: 38).

Kamu görevlileri, kamu görevini yerine getirirken, çalıştıkları kurum veya kuruluşun ulusal çıkarları, toplumun refahı ve hizmet idealleri çerçevesinde belirlenen amaç ve misyona bağlı kalırlar (Alıcı, t.y: 67). Böylece kamu görevlilerinin bir yandan tüm meslekler için ortak ve geçerli olan meslek etiği ilkelerine uygun davranması beklenirken, bir yandan da kamu için çalışma ve kamu kaynaklarını adil kullanma konusunda etik davranmaları beklenir (Aydın, 2016b: 161).

Kamu yönetimi etiği, kamu görevlileri açısından bir yol gösterici görevi görür. Kamu görevlilerine iyi davranışta bulunma ve kötü davranıştan kaçınma konusunda rehberlik eder. Bu da devlete ve kamu görevlilerine olan güveni arttırarak, yönetimin meşruiyetinin gelişmesini sağlar ve halk-devlet bütünleşmesine katkı sağlamaktadır (Şen, 2012: 10).

## **3. Kamu Yönetiminde Etik İkilemler**

Kamu görevlilerinin içinde buldukları, karar vermelerinin karmaşık ve bir hayli zor olduğu ve bir olayın birbiri ile ters düşen iki tarafında da tartışılabilir doğrularının olması durumunda ortaya çıkan çelişkiler etik yargılardan kaynaklanıyorsa etik ikilem olarak tanımlanmaktadır (Kutlu, 2008: 150).

Kamu görevlileri, kamu hizmetlerini yerine getirirken, her biri farklı değere sahip seçenekler arasında tercih yaparken zorlanmakta, diğer bir ifade ile neyin etik ve neyin etik dışı olduğu konusunda tereddüt

yaşayarak etik ikilemlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Ancak kamu görevlisinin bu seçimi yasalara uygun olsa bile, ahlaki açıdan iyi ve doğru olmayabilir (Şen, 2005: 361).

Kamu görevlileri kamu hizmetini yerine getirirken sıklıkla etik ikilemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu ikilemler dört grupta incelenmektedir. Bunlar (Şen, 2012: 15-17):

1. Kamu görevlilerinin önlerindeki seçeneklerden hiçbiri tam manasıyla tatmin edici olmayabilir. Fakat kamu görevlileri tarafından bunların içinden diğerlerine göre daha iyi olanın seçilmesi durumudur.
2. Kamu görevlisi en iyiler arasından bir seçim yapmak durumundadır. Burada söz konusu olan seçeneklerin birden fazlası veya tamamı iyidir ve birisinin seçilmesi diğerlerinden vazgeçilmesi demektir.
3. Farklı kişi ve gruplar üzerinde farklı etki ve sonuçlar ortaya çıkması söz konusu olan bir kararın verilmesidir.
4. Kamu görevlileri verecekleri kararın sonucundan kendilerinin veya yakınlarının olumlu ya da olumsuz veya dolaylı ya da dolaysız etkilenmeleri halidir. Burada çıkar çatışması söz konusu olmaktadır. Çünkü kamu görevlisinin bireysel çıkarları ile genel anlamda kamu çıkarları çelişmektedir. Böyle bir durumda da kişinin kendi çıkarının tersine bir karar vermesi zor olacağından, ilgili kişinin karar verme sürecine katılmaması en doğrusudur.

Kamu personelinin karşı karşıya kaldığı bu etik ikilemler karşısında nasıl hareket edeceği noktasında etik ilke ve değerler rehberlik eder. Ancak bu noktada çok önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Kamu görevlileri açısından bu etik ilke ve değer ne derecede rehber olarak alındığıdır. Bu noktada, etik eğitimlerinin etiğe dayalı bir yapının kurulması için son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

#### **4. Etik Eğitimi**

Eğitim yaşam boyu süren bir süreçtir. Bu süreçte her insan sosyal ve fiziksel bir çevre içerisinde yaşamaktadır. Yaşam boyu devam eden bir davranış değiştirme süreci olarak da tanımlanan eğitim, sosyal ve fiziksel çevre içerisinde yani hayatımızın her alanında yer almaktadır. Aynı zamanda bireyler hayatın içinde attığı her adımda ve yaptığı her eylemde etiksel bir tutum sergilemek zorundadır (İlgaz ve Bilgili, 2006: 201). Çünkü Pieper'e göre, "İnsan doğası gereği ahlaki bir varlık değildir, ahlaki olarak eğitilmesi gerekir". Dolayısıyla ahlakilik ve eğitimin birbirlerini karşılıklı tamamladıkları ve etiğin de eğitimle bir yakınlığından söz edilebilir (Pieper, 2012: 112).

1970'lerden itibaren kamu yönetiminde etik, sıkça karşılaşılan bir konu olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu konuya paralel etik eğitiminin de önemi artmış ve bu kapsamda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. ABD' de Watergate skandallarının ortaya çıkması bu çalışmaların temelini oluşturmuş ve kamu yönetiminde etik bilincin oluşturulması ve yerleştirilmesinin öne çıkması etik eğitime olan ihtiyacı da gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaç bazı temel varsayımların kabulüne yol açmıştır. Bu varsayımlar: Kamu kurumları kamu yararına çalışmakta olup kamu hizmetleri etik davranmayı gerektirir. Kamu çalışanları, dürüstlük, samimiyet, tarafsızlık, açık sözlülük, adaletli davranma gibi önemli ve gerekli toplumsal değer yargılarına sahip olmak zorundadırlar. Kamu çalışanlarının işe alınmasında liyakat ilkesi esas alınmalıdır. Kamu çalışanları, görevlerini yerine getirirken sadakat, etkinlik ve ekonomikliği ön planda tutmalıdır. Kamu çalışanları, politik yansızlığa özen göstermelidir. Bu varsayımlardan yola çıkarak ABD'de etik eğitimi üzerine yapılan çalışmalarla etik eğitimin genel bir çerçevesi oluşturulmaya başlanmıştır (Demiral ve Demiral, 2007: 276).

Günümüzde etiğin, sadece bir teori alanı olmaktan çıkarılarak pratik hale getirilmesinde ve bir davranışa dönüştürülmesinde ki en önemli araçlardan birinin eğitim olduğu açıktır. Gerek hizmet öncesi gerekse



hizmet içi eğitimler ile hem kamu kesiminde hem de toplumda etik sorunları anlama, uygun tepkiler verme ve bireyleri iyi ve doğru davranış konusunda kendi kendilerini yargılayabilecek konuma getirme amaçlanmaktadır. Çünkü yönetim ve insan birlikte anlam ifade etmektedir. Şöyle ki çağdaş ve mükemmel hukuksal, kurumsal düzenlemeler ve denetim araçlarının var olması, etik değerleri anlamamış ve benimsememiş insanlar oldukça hiçbir anlam ifade etmeyecek ve işlevi olmayacaktır. Dolayısıyla kamu görevlilerinin pratiğe yönelik etik eğitimi almaları son derece önemlidir (Nohutçu, 2004: 407). Uluslararası kuruluşların kamu yönetiminde etik ilkelerin hayata geçirilmesinde en önemli unsurlardan birinin eğitim olduğu belirtilmektedir (TÜSİAD, 2003: 102).

Kamu personeli, görevleri, yetkileri ve sorumlulukları açıkça tanımlanmış ve bilgilendirilmiş olsa dahi, içinde yer aldığı süreçte çeşitli durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bazen özel hayattan gelen kişisel ilişkiler, bazen siyasal baskılar, bazen ikilemler ve bazen de gelecek endişeleri bireyleri hizmetleri esnasında etik dışı davranmaya itebilmektedir (Gökdayı, 1998: 44). Kamu personeli bu gibi durumlarda etik konularında savunmasız kalabilmektedir. Çünkü etik ömür boyu süren bir aşı değildir. İnsanlar unutulabilir, iş değişimleri yaşanabilir, terfiler olabilir ve yönetmelik ve kanunlar değişebilir. Böyle durumlarda düzenli etik eğitimleri önemli sistematik bileşen görevi görmektedir (Menzel, 2001: 358; Lewis ve Gilman: 2005: 203). Bu yüzden etik eğitimleri, kamu hizmetleri için temel olmalı ve temel bir ders olarak yerini almalıdır. Aynı zamanda mesleğin alt kademelerinden entegre edilmeye başlanmalı ve sürekli hale getirilmelidir (Ekins, 1998: 45). Çünkü hem daha verimli bir hükümet hem de liyakata dayalı bir kamu hizmeti sistemi kurulması etiğin normatif içeriği ile değil, kamu hizmetinde düzenli ve sürekli bir etik eğitimi ile sağlanabilir (Cooper, 2001: 3).

Kamu görevlilerine verilen etik eğitimi etik kod ve davranışlarını işlevsel hale getirmektedir (TÜSİAD, 2005: 140). Etik eğitimi, eğitimlerin içerikleri farklı olmakla birlikte genellikle 2 şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar “*hizmet içi eğitimler*” ve “*hizmet öncesi eğitimler*” dir. Hizmet içi eğitimler, “genel eğitim” ya da “hazırlayıcı eğitim” olarak da adlandırılmaktadır. Personelin hizmet öncesinde okullarda ve üniversitelerde genel ve mesleki yönden eğitilmesidir (Eryılmaz, 2012: 355). Hizmet öncesi eğitim ise, kişinin hizmete alındıktan sonra ya da hizmete alınırken hizmetin çeşitli aşamalarında mesleğin etik değerleri yönünden yetiştirilmesi olarak tanımlanabilir (Aydın, 2016b: 204). Hizmet içi eğitimler uzun yıllardır var olduğu bilinen eğitimlerdir. Ancak bir maliyet unsuru olarak görülmekte ve bu yüzden yapılmamaktaydı. 2000’li yıllarla birlikte kamu yönetiminde yapılan reformlarla önemi artmıştır.

Etik eğitimlerinde son zamanlarda öne çıkan konu ise farkındalık yaratmak olmuştur. Çünkü etik eğitimlerinin bireylerde karşılaşılan etik sorunları anlama, uygun tepkileri gösterme ve gereken şekilde davranma konusunda bilinçlendirmek en önemli hedeflerinden biri olarak gösterilebilir. Bu nedenle etik eğitiminin bir teoriden çok bilinçlenme düzeyini harekete geçirecek bir farkındalık yaratması asıl amaç olmalıdır. (Aydın, 2016a: 226)

Etik davranışın ortaya çıkmasında etik eğitimlerinde üzerinde durulması gereken dört farklı psikolojik süreçten bahsedilebilir. Bunlar “etik duyarlılık”, “etik muhakeme”, “etik bağlılık” ve “etik kararlılık” tır. *Etik duyarlılık*, Bir durum veya olayda var olan etik sorun ya da ikilemleri fark edebilme yeteneğidir. *Etik muhakeme*, bireyin karşı karşıya kaldığı etik ikilemler ve sorunlarla ilgili uygun çözümleri bulmada kendi kendini sorgulama ve düşünme sürecidir. *Etik bağlılık*, karşı karşıya kalınan bir etik ikilem durumunda bireyin etik olanı tercih etmesidir. *Etik kararlılık ise*, kişinin güçlü bir karakter yapısı sergileyerek verdiği kararların arkasında durmasıdır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta etik bağlılık ile etik kararlılığın birbiriyle karıştırılmamasıdır. Çünkü kişiler bazen cazip geldiği için ya da bir baskı durumuyla karşı karşıya kaldıkları için etik dışı davranabilir. Dolayısıyla etik kararlılığı veya bağlılığı yoktur. (Pimple’den aktaran, Aydın, 2016a: 226-227). Bu dört psikolojik sürecin bireylerde oluşturulması etik davranışın oluşturulması açısından önemli olduğu söylenebilir. Çünkü etik eğitimleri bu süreçler sayesinde bir teori olmaktan çıkıp bir davranış halini almaktadır.

## 5. Türk Kamu Yönetiminde Etik Eğitimi

Tüm dünya da var olduğu kabul edilen etik dışı faaliyetler ve yolsuzlukların Türk tarihine bakıldığında da çok eskilere dayandığı söylenebilir. Osmanlı devleti dönemlerine bakıldığında memur atamalarında yaygın olan rüşvetin, çöküşü hazırlayan en önemli etkenlerden biri olduğu görülmektedir. 16. yüzyıla kadar devlet, güçlü ve düzenli memur kadrosuna ve idare örgütüne sahip iken, 16. yüzyıldan sonra Osmanlı devletinde bozulan idari sistem ile birlikte mali sistem de bozulma başlamış ve devlet yavaş yavaş otoritesini kaybetmiştir. Dolayısıyla yolsuzluk ve rüşvet için uygun bir ortam oluşmaya başlamıştır. Oluşan bu ortamın dar gelirli kamu yöneticilerini de etkilemesi sonucu yönetim ve halk arasındaki ilişkilerinde rüşvet gittikçe yaygınlaşmış ve geleneksel bir hal almıştır (Bayar, 1979: 46). Tanzimat dönemi ile birlikte bir takım önlemler alınmış fakat sonucunda başarılı olunamamış ve Osmanlı devletinin çöküşüne kadar yolsuzluk ve rüşvet devam etmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, 1946 çok partili demokrasiyi takiben yolsuzluk söylentileri eksik olmamıştır. Öyle ki kamu yönetimi, bürokrasi ve iktidar parti arasında bir mücadele alanına dönüşmüştür. 1960'ların ikinci yarısından itibaren, özellikle 1970'lerde artan bürokrasinin siyasallaşması sürecinde "siyasal kayırmacılık" ve "nepotizm" yaygınlaşmıştır. 1980'lerde de gittikçe yaygınlaşan yolsuzluk ve rüşvet, 1990'larda da artmaya devam etmiş, yolsuzluk ve rüşvet kamu yönetiminin bir parçası konumuna gelmiştir. Bu dönemde artık kamu yönetimindeki etik dışı faaliyetlere halkın tepkisi artmaya başlamıştır (TÜSİAD, 2005: 87-88).

Türk kamu yönetiminde etik dışı faaliyetlerin yaygınlaşmasında temel nedenler aşağıdaki şekilde belirtilmektedir (TUSİAD, 2005: 24);

- Kamu'da hukuk devleti ilkesinin yerleşmemiş olması,
- Kamuda etik kültürünün yerleşmemiş olması,
- Bürokrasinin merkeziyetçi ve statükocu bir yapı göstermesi,
- Siyasilerin bürokratik yapı üzerindeki etkisi,
- Takdir yetkisinin keyfi kullanılması,
- Bürokratik hizmetlerin kalitesi
- Kamu görevlilerinin kamu hizmetine adanmışlığında yetersizlik,
- Bürokratik işlemlerdeki kuralların çokluğu ve karmaşıklığı,
- İdari usul eksikliği,
- Kamuda istihdam sorunları,
- Kamu yönetiminde saydamlık eksikliği,
- Kamu yönetiminde denetim yetersizliği,
- Ekonomik nedenler,
- Eğitim eksikliği,
- Medya ve sivil toplumun etkinliğinin az oluşu,
- Bürokratik ayrıcalıklar.

Kamu yönetim sürecinde alınan kararlarda, yapılan uygulamalarda, eylem ve işlemlerde uzak durulması gereken davranışlar etik dışı davranışlar olarak tanımlanabilir. Günümüzde genel olarak etik dışı davranışlar yolsuzluk ya da yozlaşma olarak tanımlanmaktadır (Özsemerci, 2005: 4). Türkiye, kamuda etik dışı faaliyetler konusunda Uluslar arası Şeffaflık Örgütü (TI)' nün her yıl yayınladığı yolsuzluk algı

endeksinde Türkiye 2017 sonuçlarında diğer yıla göre 6 basamak gerileyerek 180 ülke arasında 81. sırada yer almıştır. Endekste Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri arasında ise sonuncu sıradadır (www.seffalik.org).

Türkiye’de yolsuzluk ile ortaya çıkan çeşitli sorunlar etik ve etik alt yapının oluşturulması ve buna bağlı önemi artan etik eğitimi konusunda da çeşitli düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Buna bağlı oluşturulan 2004 tarihli 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Kurulması ve Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Türk kamu yönetiminde etik ve etik eğitimi konusunda yapılmış önemli düzenlemelerdir. Türkiye’de etik eğitimi konusuna Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 25. maddesin de yer verilmiştir.

Türkiye’de etik eğitimi konusunda en yetkili olan birim Kamu Görevlileri Etik Kurulu’dur. Etik Kurulu, kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirdiği esnada uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek, etik davranış ilkelerinin ihlali halinde gerekli inceleme ve araştırma yapmak, yapılan araştırmanın sonucunu ilgili makamlara bildirmek, kamuda etik kültürü oluşturmak için çalışmalar yapmak ya da yaptırmak ve destek olmakla görevlidir (5176, md.3). Ayrıca Etik Kurulu etik eğitim vermekle birlikte kamuda etik kültürünü yerleştirmek ve etik bilinci yaygınlaştırmak amacıyla panel ve sempozyumlar gerçekleştirmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarında etik farkındalığı arttırmaya yönelik çeşitli afişler ve posterler çıkarmakta ve kitaplar, makaleler, akademik tezler, yargı, eğitim, sağlık, mühendislik, emniyet, iş etiği ve bankacılık üzerine de meslek etiği yayınlamaktadır (www.etik.gov.tr).

Kurul kamuda etik kültürünü yerleştirmek amacıyla çalışmalar yapmak ya da yaptırmak, yapılan çalışmalara destek olmak ve etik uygulamaları denetlemek için 2008 yılından itibaren her yıl 25 Mayıs günü ülke genelinde “Etik Günü”, aynı günün yer aldığı hafta ise “Etik Haftası” olarak kabul etmiştir (www.etik.gov.tr, 2016)

## **6. İstanbul İlçe Belediyesinde Yapılan Araştırma**

### **6.1. Araştırmanın Amacı**

Türkiye’de 2004 yılında çıkarılan 5176 sayılı Yasa Türk kamu yönetimi açısından oldukça önemlidir. Ancak etik konusunda sadece yasal düzenlemeler yapmak yeterli değildir. Etik ilke ve değerlerin kamu personeli tarafından içselleştirilmesi gerekmektedir. Araştırmanın amacı; hizmet içi eğitim bağlamında verilen etik eğitimlerinin, etik ilke ve değerlerin benimsenmesi ve kurum kültürünün oluşmasına nasıl bir etki yaptığına ilişkin, etik eğitimi alanların değerlendirmelerini ortaya koymaktır.

### **6.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi**

Araştırmanın evreni İstanbul ilindeki bir ilçe belediyesidir. Araştırmanın evrenini belirlemek için ilk olarak Kamu Görevlileri Etik Kuruluna ulaşılmıştır. Etik kurulu tarafından etik eğitimleri için öncelikle etik eğitimcilerin yetiştirildiğini ve kurumlardan gelen talep üzerine etik eğitimcileri tarafından etik eğitimleri verildiği bilgisine ulaşılmıştır. Sonrasında İstanbul’da etik eğitimi veren etik eğitimcisi ile irtibata geçilerek düzenli olarak etik eğitimi verilen kamu kurumlarının listesi alınmıştır. Bunlardan birinin belediyeler olduğu öğrenilmiştir. En son ve düzenli eğitimlere gittiği belediyenin ismi alınarak, ilgili belediye ile iletişime geçilmiştir. Ancak söz konusu belediye, isminin kullanılmaması şartıyla çalışmaya katkı sağlayacağını belirtmiştir. Bu nedenle araştırmanın yapıldığı ilçe belediyesinin adı saklı tutulmuştur. İlgili belediyeden düzenledikleri etik eğitimler konusunda ön bilgi alınmıştır.

Söz konusu belediyede bugüne kadar çeşitli bölümlerden seçilen toplamda 250 personele etik eğitimi verilmiştir. Toplamda memur personel sayısı 450 kişiden oluşmaktadır ve tüm personele etik eğitiminin en az bir kere verilmesi amaçlanmaktadır. Bu yüzden 2014’ ten itibaren 2018 hariç her yıl etik eğitimleri yapılmıştır ve gelecek eğitim 2019 yılı etik günü olan 25 Mayıs olarak planlanmıştır. Araştırmanın örnekleme ise, belediyede etik eğitimi alan personel arasından tesadüfî yöntem ile seçilen 20 kişidir.

### 6.3. Araştırmada Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırma nitel bir çalışmadır. Araştırmada “yarı yapılandırılmış mülakat<sup>2</sup>” yöntemi kullanılmıştır. Genel hatlarıyla sorular hazırlanmış ve seçilen personelin bilgi ve cevaplarına göre farklı sorular yöneltilecek konu hakkındaki diğer değerlerle de ulaşılmıştır. Bu sorular sayesinde bir yandan daha fazla bilgi alınırken, bir yandan da örnekler verilmesi sağlanmıştır. Mülakat esnasında sesli kayıt alınmamış, yazılı olarak not tutulmuştur.

Mülakatlar 03 Aralık 2018 - 13 Aralık 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Daha öncesinde belediyeye gidilerek gerekli bilgi verilmiş ve başvuru yapılmıştır. Belediyeden yapılan geri dönüş ile belirlenen gün ve saatte belediyeye gidilerek mülakatlara başlanmıştır. Mülakatlar tamamlandıktan sonra elde edilen veriler, katılımcıdan elde edildiği şekilde değiştirilmeden alıntı şeklinde aktarılan betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

### 6.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, kullanılan örneklem ile sınırlıdır. Elde edilen sonuçların ülke bütününe genellenmesi amaçlanmamaktadır. Ayrıca mülakat yapılan personellerin sorulara samimi cevaplar verdikleri varsayılarak değerlendirme yapılmıştır.

### 6.5. Araştırmanın Bulguları

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilirken ilk olarak araştırmaya katılanlara ilişkin demografik bulgulardan bahsedilecektir. Sonrasında ise elde edilen bulguların etik eğitimiyle ilgili genel bilgilerine, etik eğitimlerinin etik davranışlarının ortaya çıkmasına olan etkisini belirlemeye ve etik eğitiminin etiğe dayalı kurum kültürünün oluşmasına olan etkisini değerlendirmeye yönelik yorum ve değerlendirmeler aktarılacaktır.

#### 6.5.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan personellerin yaş, unvan ve kaç yıldır kamu görevlisi olarak çalıştığı bilgileri konumuz açısından önem arz etmektedir. Bu kısımda bu bilgiler ele alınacaktır. İlgili bilgiler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

**Tablo1**

**Araştırmaya Katılan Çalışanların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı**

Yaş Grubu	Sayı	Yüzde (%)
18-30	4	20
31-40	8	40
41-50	4	20
51-65	4	20
<b>TOPLAM</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

<sup>2</sup> Yarı yapılandırılmış mülakat, soruların ana hatlarının oluşturulduğu mülakatın bir türüdür. Görüşmeler esnasında kişinin bilgi ve ilgisine göre yeni soruların sorularak veya belirlenen soruların sorulmayarak konunun farklı boyutları ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Al, 2010: 18)

Araştırmaya katılan çalışanların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, çalışanların büyük çoğunluğunun orta yaş olarak nitelendirilen yaş gruplarından oluştuğu, diğer yaş gruplarının eşit dağıldığı dikkati çekmektedir.

**Tablo2**

**Araştırmaya Katılanların Kurumdaki Unvanlarına Göre Dağılımı**

Unvan	Sayı	Yüzde (%)
Şef	3	15
Mühendis	7	35
Uzman/ Uzman yardımcısı	4	20
VHKİ	2	10
Diğer (memur,eğitmen, teknisyen, programcı)	4	20
<b>TOPLAM</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Araştırmaya katılan kamu görevlilerinin unvanları incelendiğinde personellerin %15' i şef, %15'i uzman, %5' i uzman yardımcısı, %35'i mühendis, % 10' u VHKİ (Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni), % 20' si de diğer (memur, eğitmen, teknisyen ve programcı) çalışanlardan oluşmaktadır.

**Tablo3**

**Araştırmaya Katılanların Kurumdaki Çalışma Sürelerine Göre Dağılımı**

Çalışma süresi (Yıl)	Sayı	Yüzde (%)
1-5	6	30
6-10	7	35
11-15	2	10
16-20	1	5
21-30	2	10
31 ve üstü	2	10
<b>TOPLAM</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Mülakata katılan kamu görevlilerinin çalışma süreleri incelendiğinde %30' unun 1-5 yıl arası, %35' i 6-10 yıl arası, %10' u 11-15 yıl arası, %5' i 16-20 yıl arası, %10' u 21-30 yıl arası ve %10' u 31 ve üzeri çalışanlardan oluşmaktadır.

### 6.5.2. Etik Eğitimiyle İle İlgili Yapılan Genel Değerlendirmeler

Belediye çalışanlarına bu başlık altında çeşitli sorular yöneltilmiştir. Öncelikli olarak personellere “Öğrenim hayatınızda (göreve başlamadan önce) etik ile ilgili bir eğitim aldınız mı?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya cevap veren 20 personelden 13'ü böyle bir eğitim almadıklarını belirtirken, 7 personel etik ile ilgili üniversite dönemlerinde bir ders olarak etik eğitimi aldıklarını söylemişlerdir.

“Aldığınız etik eğitimlerini yeterli ve gerekli buluyor musunuz? Belirli bir sistematigimi olmalı ya da bir kere verilmesi yeterli mi?” sorusu diğeri bir sorudur. Kamu görevlilerinin çoğu aldıkları bu eğitimlerin periyodik olmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların 14’ ü verilen etik eğitimlerini de yeterli bulmamaktadır.

“Etik eğitimleri gerekli fakat yeterli değildir. Eğitimler genel anlamda belirli bir sistematikte devam etmeli. Çünkü yenilenen durumlar sürekli var ve bunlar etik için etkili değişiklikler sağlamakta.”

Ancak 6 kişi ise aldıkları etik eğitimlerini yeterli bulmuş ve kendilerine gözle görülür bir katkı olduğunu söylemişlerdir.

“Eğitimler etik konusundaki bilgi düzeyimi arttırdı bu yüzden yeterliydi diyebilirim. Ayrıca etik konusunun durağan bir şey olmadığını düşünüyorum bu yüzden tekrarlanması faydalı olur diye düşünüyorum.”

Diğeri bir soru ise “Etik eğitimi kimler tarafından verildi? Eğitimi verenlerin yetkin olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklindedir. Mülakata katılan personelin çok önemli bir bölümü (16 kişi) etik eğitimi veren kişinin yetkin ve konuya hakim olduğunu düşünürken, 4 katılımcı ise etik eğitimini veren kişinin yetkin olmadığını düşünmektedir.

“Etik eğitimi veren kişinin yetkin olmadığını düşünüyorum. Çünkü akademik bir uzman değildi. Bizim gibi eğitim alan biriydi sanırım. Bu yüzden yeterli olduğunu düşünmüyorum.”

Söz konusu eğitimlerde etik kavramı, ahlak-etik, etik mevzuatı, kamuda etik standardı, etik davranış ilkeleri, etik komisyonu, mesleki etik gibi teorik etik anlatılmış ve örnekler verilmiştir. Yöntem olarak ise slayt ve soru cevap yöntemi kullanılmıştır. Genel olarak mülakata katılan belediye çalışanları bu yöntem kullanılarak verilen etik eğitiminin katkı sağladığını söylemiştir.

“Kamu etiği alanında eğitim verildi. Tüm belediye memurlarına yönelik toplu ve sıralı eğitim şeklinde ve katkısı tartışılmaz faydalıydı.”

“Kamu kapsamında etik üzerine gerekli olan konulara anlatıldı. Slayt gösterisi ve soru-cevap olarak anlatıldığı için katkı sağladığımı düşünüyorum.”

Bu soruya cevap veren 3 katılımcı ise verilen etik eğitiminin katkı sağlamadığını söyleyerek olumsuz bir bakış açısı sergilemişlerdir. Konuya olumsuz yaklaşanlar verilen eğitimin sadece bilgi sahibi yaparak, katkı sağladığı ancak eğitimlerin daha lise çağlarından başlamasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır;

Diğeri soru “Çevrenizde gördüğünüz etik dışı davranışların en önemli sebebinin ne olduğunu düşünüyorsunuz? Sizce mevcut etik eğitimleri ile etik dışı davranışlar ortadan kaldırılabiliyor mu?” bu soruya araştırmaya katılanlarca çok çeşitli cevaplar verilmiştir. Etik dışı davranışların sebebinin eğitimsizlik, kişisel, çıkarıcılık, ahlaki eksiklik, söylem ve eylemler arasındaki farklılıklar, aile kaynaklı eksiklikler, aile ve sosyal çevreden gelen baskılar, kişilik özellikleri, çevresel etkiler, genel gidişatın düzensizliği, yükselme hırsları olarak görülmektedir. Ancak araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu çevrede görülen etik dışı davranışların en temel sebebinin eğitimsizlik olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kurumda verilen etik eğitimleri yerine, bu eğitimlerin verilmeye başlandığı yerin aile olması gerektiği ve sadece belirli bir kurumla bunun kısmen önüne geçilebileceğini düşünmektedirler.

“Etik dışı davranışların bence en önemli sebebi bu konudaki eğitim eksikliğidir. Ancak etik değerler bence ailede daha çocukken verilmesi gerekir. Bu bir eğitim işidir. Eğitimde hayat boyudur. Etik eğitimleri etik dışı davranışları tamamen ortadan kaldırır mı bilemem ama olumlu etkisi olur.”

Diğer taraftan katılımcıların çoğunluğu etik dışı davranışların kısmen önüne geçilebileceği üzerinde dururken, 5 katılımcı etik eğitimleri ile etik dışı davranışların kaldırılamayacağını düşünmektedir. Çünkü, ilgili katılımcılar etik dışı davranışların asıl sebebini karakter olarak açıklamaktadır. Bu yüzden de sadece kurum içinde verilen eğitimlerle etik dışı davranışların önlenemeyeceğini düşünmektedirler. 1 katılımcı ise siyasi ilişkilerden dolayı etik dışı davranışların ortadan kaldırılamayacağını söylemektedir.

Sonuç olarak, etik eğitimleri ile etik dışı davranışların önüne geçilmesi yönündeki soruya verilen olumlu ve olumsuz cevaplara göre, etik dışı davranışların temeli eğitimsizliktir. Ancak katılımcılar, bu eğitimlerin kurumlarda verilerek geç kalındığı, aileden başlaması gerektiği fikrini sunmuşlardır. Burada da etik dışı davranışların sebebini karakter olarak açıklayanlar ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla katılımcılara göre çevrede görülen etik dışı davranışların öne çıkan iki sebebi vardır.

“Sizce etik öğretilir bir şey mi? (evet: Öyleyse özel bir eğitim mi gereklidir ya da etiğe dayalı bir kurum kültürünün yerleşmiş olduğu bir kurumda çalışmak bu anlayışı benimsemek için yeterli midir?)” katılımcılara yöneltilen diğer sorudur. 17 katılımcı etiğin öğretilir bir şey olduğunu söylerken, 1 katılımcı kısmen öğretilir ve 2 katılımcı ise öğretilmez olduğunu düşünmektedir. Etiğin öğretilir bir şey olduğunu düşünen katılımcılar etiğe dayalı kurum kültürünün olduğu kurumlarda görev yapmanın önemi üzerinde dururken, periyodik olarak da özel etik eğitimlerinin gerekli olduğunu söylemektedir;

“Etik hem öğrenilebilir hem de öğretilir bir şeydir. Özel bir eğitim daha iyi olur mu bilmiyorum. Ancak normal eğitimle yeri ve zamanı geldiğinde etikten bahsedilmesi ve etik olunmadığında karşılaşılan sorunların örneklendirilerek açıklanması etkili olur. Ayrıca çalışılan kurum da önemlidir. Çünkü etik kültürünün yerleşmiş olduğu bir kurum bu anlayışı benimsemeye yardımcı olur.”

“Evet etik öğretilir bir şeydir. Etiğe dayalı bir kurum kültürü de çok önemlidir. Ancak etik öğretmek veya öğrenmek için yeterli değildir. Bu anlayışı benimsemek için eğitim almak destekleyici olur.”

5 katılımcı ise, etiğin öğretililebileceğini ancak bunun kurumda değil de, daha küçük yaşlardan başlanarak bir kültür haline dönüştürülmesi ve böylece toplumda bir etik kültürün yerleşmesinin gerekliliğinin önemi üzerinde durmuştur. Dolayısıyla etiğin öğretililebileceğini ancak bunun bir yandan etiğe dayalı bir kurum kültürünün olduğu kurumda görev yaparak bir yandan da yine periyodik olarak etik eğitimleriyle desteklenmesiyle daha verimli olacağı sonucuna varılmaktadır. Ancak önemli nokta yine etik eğitimlerinin verilmeye başlandığı kurumun aile olmasının gerekliliğidir.

Bu bölümde son soru olarak “Etik eğitimi mümkün müdür? Sizce etik eğitimleri nasıl olmalıdır?” soruları sorulmuştur. Etik eğitiminin mümkün olup olmadığı sorusuna 19 katılımcı etik eğitiminin mümkün olduğunu söylemiştir. Etik eğitimlerinin nasıl olması konusunda ise farklı öneriler sunulmuştur. Burada da öne çıkan konulardan biri etik eğitimlerinin verilmeye başlandığı yer ve yaştır. Birçok katılımcıya göre, etik eğitimlerinin kurumlarda verilmeye başlanması etik konusunda bir farkındalık yaratmaktadır. Ancak bu yeterli olmamaktadır. Bu yüzden etik eğitimleri ailede başlamalıdır. Sadece bir katılımcı ise “etik eğitimi mümkün olsa bile verimliliği tartışmalıdır” demiştir.

### 6.5.3. Etik Eğitimlerinin Etik Davranışların Ortaya Çıkmasına Olan Etkisine İlişkin Değerlendirmeler

Mülakata katılan kamu görevlilerine, aldıkları etik eğitimlerinin, görevlerini yerine getirirken onlara nasıl bir katkı sağladığını tespit edebilmek amacıyla 6 soru yöneltilmiştir. Bu sorular Pimple’ nin tanımladığı etik eğitimlerinde etik davranışların ortaya çıkmasında gerekli olan dört farklı psikolojik süreç dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu süreçler etik duyarlılık, etik muhakeme, etik bağlılık ve etik kararlılıktır (Aktaran Aydın, 2016a: 226-227).

İlk olarak katılımcılara “Almış olduğunuz etik eğitimi etik konularına ilişkin bir farkındalık yarattı mı? (yani daha önce sorun olarak görmediğiniz durumları sorun olarak görmeye başladınız mı?)” sorusu sorulmuştur. Mülakata katılan katılımcılardan 14’ ü aldıkları etik eğitimlerinin etik konusunda bir farkındalık yarattığını, farkı bakış açıları edindiklerini, çevrelerinde olanları anlamlandırabildiklerini söylemişlerdir.

“Etik eğitimi etik konularına ilişkin bir farkındalık yarattı. Çevremdeki olayların farkına vardım. Sorun olmayan bir durumun sorun oluşturabileceğini öğrendim. Örneğin, hediye alma konusu. Önceden hediye alma konusunda bir sorun görmezken eğitimden sonra alınan hediyenin ne amaçla verildiğinin, boyutunun, değerinin de önemli olduğunun farkına vardım.”

6 katılımcı ise almış oldukları etik eğitiminin etik konularına ilişkin herhangi bir farkındalık yaratmadığını söylemiştir. Buradaki dikkat çeken nokta ise aldıkları etik eğitiminin farkındalık yaratmadığını söyleyen katılımcıların hepsi öğrenim hayatlarında etikle ilgili herhangi bir etik eğitimi almayan belediye görevlileridir.

Diğer soru “Görevinizi yerine getirirken etik ikilemlerle karşılaşılıyor musunuz? En çok karşılaştığınız etik ikilemler nelerdir? Örnek verebilir misiniz?” Mülakata katılan söz konusu katılımcılardan 9’ u görevlerini yerine getirmeleri esnasında etik ikilemlerle karşılaştıklarını ve bunların, yasalar ve etik konusunda sık sık karşı karşıya gelmeleri, etik dışı olan bir şeyin emredilince yapılmak zorunda kalınması, tanıdığa gösterilen ayrıcalıklar, verilen hediyeleri alıp almamak şeklinde örnekler vermişlerdir;

“Evet karşılaşılıyor. Belediyeler kalabalık ve iş yaptırmak belli prosedürlere tabi. Bu yüzden vatandaşlar için bir tanıdıklarının olması büyük avantaj sağlamaktadır. Personeller de bir yandan etik dışı olmasına rağmen tanıdıklara ayrıcalıklar gösterip göstermeme konusunda ikileme düşmektedir. Çünkü etik konusundaki bilince sahip olmayan vatandaşlar bunu normal karşılamakta ve talepte bulunmaktadır. Personeller ise yardımcı olmasa söz konusu vatandaş tarafından ayıplanmakta, yardımcı olsa etiğe aykırıdır. Böylece personeller tanıdık, akraba vs. olması sebebiyle nasıl davranmaları gerektiğini bilememektedir.”

10 katılımcı ise etik ikilemlerle karşılaşmadıklarını, 1 katılımcı da nadiren karşılaştığını ancak siyasi ve yönetsel baskı olmasına rağmen çizgisinden ve etik kurallardan dışarı çıkmadığını söylemiştir.

Üçüncü soru ise almış oldukları etik eğitiminin çevrelerinde yaşanan etik ikilemleri fark edebilmelerini sağlayıp sağlamadığına yöneliktir. 14 katılımcı etik ikilemleri fark edebilmelerini sağladığını, 1 personel çokça değil derken, 5 katılımcı etik eğitimlerinin bu yönde bir fark yaratmadığını söylemiştir. Ancak fark yaratmadığını söyleyen bu 5 katılımcı zaten etik ikilemleri fark edebildiklerini bu yüzden eğitimin bir katkısının olmadığını düşünmektedir.

Dördüncü soruda “Almış olduğunuz etik eğitimi karşılaştığınız etik ikilemleri çözmede size kılavuzluk etti mi?” şeklindedir. Bu soruya araştırmaya katılanlar farklı cevaplar vermişlerdir. 12 katılımcı kılavuzluk ettiğini ifade ederken, 4 katılımcı kılavuzluk etmediğini, 2 katılımcı kısmen kılavuzluk ettiğini, 2 katılımcı ise etik ikilemlerle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

“Almış olduğum etik eğitimi etik ikilemleri çözmede kısmen kılavuzluk etti ama yeterli değil. Çünkü etik eğitimi bir süreçtir ve aldığımız eğitimler periyodik olmadığı için zamanla unutulmaktadır.”

“Hayır kılavuzluk etmedi. Çünkü çoğu etik ikilemde karar mercii ben değilim. Örneğin bazen etik dışı bir durum söz konusu olur ve amiriniz yapmanızı söyler. Dolayısıyla bir ikilem yaşarsınız ancak etik dışı olduğunu bildiğiniz halde emredildiği için yapak zorunda kalırsınız.”

Beşinci soru “Etik ikilemlerle karşılaştığınızda etik olanı tercih etmeme yönünde çevrenizde baskı gördünüz mü? Bu kararınızı etkiledi mi?” 16 katılımcı çevrelerinden etik olmayana yapmaları



konusunda böyle bir baskı görmediklerini söylemişlerdir. Bazı katılımcılar ise, bir baskıya maruz kalırlarsa etkilenmeyeceklerini, buna müsaade etmeyeceklerini belirtmişlerdir.

4 katılımcı ise çevrelerinden bu konuda baskı gördüklerini ancak kararlarını etkilemediğini söylemiştir.

*“Toplumsal baskı diye bir şey var elbette ama kendi bildiğini ve karşındakinin bilmediğini görünce kararı etkilemiyor tabii. Örnek vermek gerekirse akraba, komşu, hemşehri vb. yakınlardan gelen talepler... Yapıldığında etik dışı yapılmadığında toplumsal bir ayıplama ve dolayısıyla da toplumsal baskıya sebep olabilmektedir.”*

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde, etik ikilemlerle karşılaşmaları veya karşılaşmamaları verecekleri kararlar doğrultusunda, çevrelerinden bir baskı olsun ya da olmasın kararlarını etkilememektedir.

Bu bölümdeki son soru ise *“Görev esnasında sizi etik dışı davranmaya iten nedenler var mı? Varsa nelerdir? Böyle bir durumda etik olanı tercih etmede kararlılık gösteriyor musunuz?”*. Bu soruya 10 katılımcı etik dışı davranmaya iten nedenlerle karşılaşabildiklerini söylemişlerdir.

*“Her işte olduğu gibi olması gerekenin dışında tabii ki istekler olabiliyor. Yalnız yönetmelik ve kanunlar açık. Meslek etiğine uymak öncelikle vicdani bir sorumluluk. O yüzden kararlılık gösteriyorum.”*

10 katılımcı ise etik dışı davranmaya iten nedenlerle karşılaşmadıklarını ancak etik olanı tercih etmede kararlı davrandıklarını söylemişlerdir.

#### **6.5.4. Etik Eğitiminin Etiğe Dayalı Kurum Kültürünün Oluşmasına Olan Etkisinin Değerlendirilmesi**

Bu bölümde ilgili belediye çalışanlarına 2 soru sorulmuştur ve etik eğitiminin kurum kültürünün oluşmasına olan etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İlk soru katılımcıların aldıkları etik eğitimlerinin etik değerlere dayalı bir kurum kültürünün oluşmasına olan etkisinin değerlendirilmesidir. 5 katılımcı dikkate değer ölçüde bir katkısının olmadığını, bir temel üzerine verilmesi gerektiğini, kurum kültürünün kişilerden bağımsız olması gerektiği fakat ülkemizde devlet kurumlarının şahsi tercihlere göre idare edildiği için kurum kültürünün oluşamayacağı, verilen eğitimlerin kişisel olarak etkilediği, kurum olarak çok fazla etkisinin olmadığını belirtmişlerdir.

*“Etik eğitimleri bir temel üzerine ve profesyonel manada yetkin kişilerce verilmeli ki etik değerlere dayalı kurum kültürü oluşabilsin.”*

*“Kurum kültürü kişilerden bağımsız olmalıdır. Ama ülkemizde devlet kurumları şahsi tercihlere göre idare edildiği için etiğe dayalı bir kurum kültürünün oluşması şimdilik mümkün değil.”*

14 katılımcı ise, etiğe dayalı bir kurum kültürünün oluşmasına katkısının olduğunu, farkındalığı arttırdığını, bilgi amaçlı (etik davranış ilkelerini hatırlatmak), kamu zararı ve personel sorumlulukları açısından, kararlı bir tutum oluşturmada, objektiflik, mesleğine ve kuruma saygı, sistemleşme, kurum hizmeti sınırları, kendi sorumlulukları, etik değerlendirmede, ayırım yapmama, empati gibi konularda katkı sağladığını söylemiştir. Ancak üzerinde durulan nokta etiğin sonradan edinilmesi zor bir değer olduğu, bu nedenle çocukken edinilmeye başlanması gerektiğidir.

İkinci soru ise *“Etiğe dayalı bir kurum kültürü oluşturulmasında birinci dereceden önemli faktör sizce nedir?”*. Burada büyük çoğunluğun hemfikir olduğu faktör eğitimdir. Yine hemfikir olunan nokta bu eğitimlerin sonradan değil de aileden verilmeye başlanmasıdır.

*“Bana göre bir insanın yetişmesiyle, ailede gördüğü eğitim başta olmak üzere, çevre ve okulda gördükleriyle ilgili daha çok. Etik eğitimi destekleyici olur sadece. Bu düşüncedeyim.”*

#### **Sonuç ve Değerlendirme**

Etik, genel iyi ve doğru davranış kurallarıdır. Etik davranış, bireylerin sahip olduğu değer, tutum, davranış ve bilgiden oluşmaktadır. Etik dışı davranış ise, bireylerin sahip olduğu bilgisizlik olarak öne çıkmaktadır. Bu bilgisizliğin önüne geçmenin ön koşulu ise etik eğitimidir. Etik eğitimi kamu görevlilerine etik ilke ve değerler konusunda bilgi vermektedir. Ayrıca etik eğitimleri sadece kuralları tekrar etmenin çok ötesinde olup, amacı etik davranış konusunda farkındalık oluşturularak davranışa dönüştürülmesinin sağlanmasıdır.

Kamu personelinin görevleri, yetkileri ve sorumlulukları açıkça tanımlanmış olmasına rağmen, personeller kamu görevlerini yerine getirdikleri esnada çeşitli durumlarla karşılaşabilmektedirler. Bazen kişisel baskılar, bazen siyasal baskılar, bazen de ikilemler etik dışı davranmaya itebilmekte ya da savunmasız kalabilmektedir. Çünkü etik ömür boyu süren bir faaliyet değildir. Bu yüzden sistematik ve planlı etik eğitimleri kamu kurumları için temel olmalıdır. Etik eğitimleri sayesinde böylece kamu personeline bir farkındalık oluşmakta ve davranışa dönüşerek kamu kurumlarında etiğe dayalı bir kurum kültürü oluşmaktadır. Dolayısıyla kamu yönetiminde etiğin öğrenilmesi, benimsenmesi, içselleştirilmesi ve davranışa dönüştürülerek etiğe dayalı bir kurum kültürünün oluşturulması bir süreçtir. Bu süreç etik eğitimleri ile sağlanmaktadır.

Etik eğitimleri kamu görevlilerinin etik ilke ve değerleri benimsemesine olan katkısının değerlendirilmesi amacıyla İstanbul'un bir ilçe belediyesinde yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile yapmış olduğumuz araştırmada elde ettiğimiz sonuçları 3 bölümde değerlendirebiliriz.

İlki etik eğitimine ilişkin değerlendirmelerdir. Söz konusu belediyede mülakata katılan personelin çok az bir kısmının öğrenim hayatlarında etik eğitimi aldığı görülmüştür. Yapılan eğitimlerde her belediye çalışanın etik eğitimi alması amaçlanmakta olup etik eğitimleri düzenlenmektedir. Ancak personelin etik eğitimi alması amaçlanmasına rağmen personelin çoğuna göre periyodik bir eğitim yoktur. Bu yüzden katılımcılar aldıkları eğitimleri gerekli görmelerine rağmen yeterli bulmamaktadırlar. Çok az bir kısmı ise aldıkları eğitimlerin gözle görülür bir etkisinin olduğunu ve yeterli bulduklarını söylemişlerdir. Öne çıkan nokta ise etik eğitiminin gerekliliği ve bir sistematüğının olmasının önemi olmuştur. Katılımcılar verilen eğitimlerin de genel olarak katkı sağladığı üzerinde dururken, katkı sağlamadığını düşünen kişiler bu eğitimlerin daha lise çağlarında başlamasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır.

Bu bölümde dikkati çeken diğer bir nokta ise belediye çalışanlarının çevrelerinde gördükleri etik dışı davranışların sebebi üzerinedir. Bu konuda farklı cevaplar alınmıştır. Ancak çoğunluğu eğitimsizlik üzerinde durmuştur. Ayrıca katılımcıların çoğu kısmen geçilebileceğini söylerken, %25'i (5 katılımcı) etik dışı davranışların sebebinin karakter olduğu ve bu yüzden mevcut etik eğitimleriyle ortadan kaldırılamayacağını söylemiştir. İki taraf için de ortak sonuç ise etik eğitimlerinin aileden başlamasının gerekliliğidir. Çünkü katılımcıların büyük çoğunluğuna göre etik öğretiler bir şeydir ve etik eğitimleri mümkündür. Dikkat çeken nokta ise bu eğitimlerin başladığı yerin aile olmasının önemidir. Eğer bu eğitimler aileden başlarsa hem birey olarak hem kurum olarak hem de toplum olarak bir etik kültür oluşabilir sonucuna ulaşılmıştır.

İkincisi etik eğitimlerinin etik davranışın ortaya çıkmasına etkisini belirlemeye yönelik değerlendirmelerdir. Bu kısımda katılımcıların çoğu aldıkları etik eğitimlerinin etik konusunda bir farkındalık yarattığını farklı bakış açıları oluşturduğunu ve çevrelerinde olup biteni anlamlandırabildiklerini söylemişlerdir. Bu katılımcıların neredeyse yarısı görevlerini yerine getirmeleri esnasında etik ikilemlerle karşılaştıklarını söylemişlerdir. Bu ikilemler yasalarla etiğin çelişmesi, etik dışı olan bir şeyin emredilince yapılmak zorunda kalınması, tanıdığı gösterilen ayrıcalıklar, verilen hediyeleri alıp almamak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak burada dikkat çeken nokta vatandaş boyutu olmuştur. Çünkü katılımcı ne kadar etik davranmaya çalışsa da vatandaşlar için işlerinin hızlı ve sorunsuz olmasında bir tanıdık, eş ya da dostlarının olması avantaj olarak görülmekte ve ayrıcalık talebinde bulunmaktadır. Bu da katılımcılarda da bir ikilem oluşturmaktadır. Dolayısıyla sadece belediye çalışanına verilen etik eğitiminin etik bir bilinç oluşturmak için yeterli olmadığı söylenebilir.

Son olarak, etik eğitiminin etiğe dayalı kurum kültürünün oluşmasına olan etkisine yönelik değerlendirilmeler yapılabilir. Bu bölümde olumsuz gelen cevaplara rağmen katılımcıların çoğu etiğe dayalı bir kurum kültürü oluşturmada birinci faktör olarak eğitimi görmüştür ve etik eğitiminin etiğe dayalı bir kurum kültürü oluşturmada katkısının olduğunu yönündedir. Ancak dikkat çeken nokta yine etik eğitimlerinin aileden başlamasının önemidir.

Elde etmiş olduğumuz sonuçları genel olarak değerlendirdiğimizde söz konusu belediyede her personelin etik eğitimi alması amaçlanmasına rağmen katılımcılara göre periyodik bir eğitim yoktur. Ancak verilen etik eğitimlerinin gözle görülür bir katkısı olduğu görülmektedir. Çünkü etik eğitimlerinin en önemli amacı, etik konusunda farkındalık oluşturmaktır. Katılımcılardan alınan cevaplara göre de verilen etik eğitimleri onlarda bir farkındalık oluşturmuş ve çevrelerinde yaşanan etik ikilemleri de fark edebilmeleri konusunda yol göstermektedir. Ayrıca % 50 oranında katılımcıların etik olanı tercih etme konusunda da kararlılık sağladığı, diğer %50'sinin de zaten etik dışı davranmaya iten bir nedenle karşılaşmadığı görülmüştür. Böylece belediye personeline etik davranma konusunda yol gösteren ve kılavuzluk eden etik eğitimlerinin büyük oranda da kamu personeline ve kuruma katkı sağladığı açıktır. Bunu oluşturmada da birinci dereceden önemli faktör eğitimidir. Bu etik eğitimlerinin de verilmeye başlandığı yer aile olmalıdır. Çünkü etik konusunun vatandaş boyutu da son derece önemlidir. Eğer etik eğitimleri aileden verilmeye başlanırsa hem bireysel hem kurumsal hem de toplumsal anlamda bir etik bilinç, farkındalık oluşturulabilir ve böylece içselleştirilerek davranışa dönüştürülebilir.

## **Kaynakça**

- Aydın, İnyet (2016a), “Akademik Etik”, Pegem Akademi, Ankara.
- Aydın, İnyet (2016b), “Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik”, Pegem Akademi, 7. Baskı, Ankara.
- Alicı, Orhan Veli, (t.y), “Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Davranış İlkeleri”, ss.65-73. (<https://studylibr.com/doc/1188366/kamu-g%C3%B6revlileri-etik-kurulu-ve-etik-davran%C4%B1%C5%9F-i%CC%87lkeleri/>), 03.03.2019
- Bayar, Yavuz (1979), “Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 12, Sayı:3, ss.39-52.
- Cevizci, Ahmet (2016), “Uygulamalı Etik”, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Cooper, Terry L. (2001), “The Emergence of Administrative Ethics as a Field of Study in the United States”, Handbook of Administrative Ethics, edition: 2, Macker Dekker Inc., Newyork pp. 1-36.
- Demiral, Berkan, Nalan Demiral (2007), “Kamu Yönetiminde Etik Eğitiminin Önemi”, Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar, Ed. Şinasi Aksoy ve Yılmaz Üstüner, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Ekins, April Hejka (1998), “Teaching Ethics Across The Public Administration Curriculum”, Journal of Public Affairs Education, vol: 4, no: 1, pp.45-50.
- Eryılmaz, Bilal (2012), Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Gökdayı, İsmail (1998), “Yozlaşan Kamu Yönetimi’nde Etik İkilemler, İlkeler ve Etik Kültürü”, Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildirileri 24-26 Aralık, Yay. Haz. Mustafa Lütfi Şen, Özer Köseoğlu, Hale Biricikoğlu ve Fatma Yurttaş, Bilge Matbaacılık, Sakarya.
- Haynes, Felicity (2014), “Eğitimde Etik”, 2. Baskı, Çev. Semra Kunt Akbaş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ilgaz, Selçuk, Türkan Bilgili (2006), “Eğitim ve Öğretimde Etik”, Dergipark-Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:0, Yıl: Ocak, Sayı: 14, ss. 199-210.
- Kutlu, Hüseyin Ali (2008), “Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63-2, ss: 143-170.
- Lewis, Carol W. ve Stuart C. Gilman, (2005), “The Ethics Challenge in Public Service: A Problem-Solving Guide, Wiley, 2nd. Edition, ss.1-363.
- Menzel, Donald C., (2001), “Ethics Management in Public Organizations: What, Why and How?” Handbook of Administrative Ethics, edition: 2, Macker Dekker Inc., Newyork, pp. 355-365.
- Nohutçu, Ahmet (2004), “ Etik ve Kamu Yönetimi”, Çağdaş Kamu Yönetimi II, Ed. Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Özsemerci, Kemal (2005), “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Yozlaşmanın Kültürel Alt Yapısı”, Sayıştay Dergisi, Temmuz-Eylül 2005, Sayı: 58, ss. 3-20.
- Önen, Mustafa, Ali Yıldırım (2014), “Kamu Yönetiminde Etik Denetimi”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Bahar 2014, Cilt:5, Sayı:1, ss. 103-126.
- Pieper, Annemarie (2012), “Etiğe Giriş”, 2. Baskı, Çev. Veysel Atayman ve Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Starc, Mario, (2017), “Ethics and the Ethical Attitude”, Jung Journal: Culture & Psyche, Winter, Vol: 11: No: 1, pp. 47-52.

Şen, Mustafa Lütfi (2005), “Kamu Görevlilerini Yoldan Çıkaran Bubi Tuzakları: Hediye ve Kişisel Kullanım Amacıyla Yapılan Bağışlar”, Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyum Bildirileri 18-19 Kasım 2005, Yay. Haz. Mustafa Lütfi Şen, Özer Köseoğlu, Hale Biricikoğlu ve Fatma Yurttaş, Bilge Matbaacılık, Sakarya.

Şen, Mustafa (2012), Kamu Görevlileri Etik Rehberi, 3. Basım, Nisan 2012, Ankara.

Tepe, Harun (2011), “Etik ve Metaetik”, 2. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

TÜSİAD, (2003), “Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama”, TÜSİAD Eylül 2003, İstanbul.

TÜSİAD, (2005), “Devlet’te Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar, 1. Cilt, İstanbul, Kasım 2005.

Yatkin, Ahmet (2015), “Kamuda Etik Yönetimi”, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Yüksel, Cüneyt (2010), Devlette Etik: Dünyada ve Türkiye’de Kamu Yönetiminde Etik, Yasal Altyapı ve Uluslar Arası Uygulamalar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

<http://www.gazetebilkent.com/2014/10/19/watergate-skandali-ve-nixonin-cokusu/> , 29.04.2019.

Uluslararası Şeffaflık Derneği (2017), <http://www.seffaflik.org/cpi2017/> , 10.03.2018.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2017), <http://www.etik.gov.tr/yayinlar/>, 13.10.2017.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2017), 2016 Faaliyet Raporu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara, 2016, [www.etik.gov.tr/faaliyet-raporu](http://www.etik.gov.tr/faaliyet-raporu), 04.01.2018.

5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2004), TC. Resmi Gazete, 25486, 08.06.2004.

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2005), TC. Resmi Gazete, 25785, 13.04.2005.

**NEOLİBERALİZM ETKİSİNDE SAĞ POPÜLİZMİN YÜKSELİŞİ: ABD,  
MACARİSTAN VE FRANSA ÖRNEKLERİ**

**THE RISE OF RIGHT POPULISM UNDER THE EFFECT OF NEOLIBERALISM: THE  
CASES OF USA, HUNGARY AND FRANCE**

**Ahmet Ziya AKIN**  
[ahmetziyaakinn@gmail.com](mailto:ahmetziyaakinn@gmail.com)

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Geliş 23 Mart 2019  
Kabul 28 Nisan 2019

*Anahtar Kelimeler :*  
Sağ popülizm,  
Neoliberalizm,  
Avrupa

Avrupa'da 1990 sonrası yükselen sağ popülizmin toplumsal ve ekonomik nedenleri incelendiğinde, 1980 yılından itibaren kapitalist üretim tarzının devamlılığını sağlamak amacıyla ortaya atılan neoliberal ekonomi politikalarının neden olduğu, yoksullaşma ve gelir adaletsizliği gibi olumsuz etkilerle toplumsal ayrılmaya doğru bir eğilim olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Avrupa'da yükselen sağ popülizmin yükselişinin neoliberal ekonomi politikaları ile olan ilişkisi çeşitli yönlerden incelenmektedir. Sağ popülizm, siyasi söylemlerinde her ne kadar neoliberal ekonomi politikalarına karşı ifadeler barındırır da, kriz dönemlerinde neoliberal politikaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kamuoyu nezdinde "halkı temsil" iddiası ile ortaya çıkarak halkı mobilize etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu sayede sağ popülist liderlerin kimi ülkelerde iktidara gelecek kadar halkın desteğini topladıkları görülmektedir. Sağ popülizm ve neoliberalizm ilişkisi, neoliberal ekonomi politikalarının sebep olduğu yoksullaşma ve gelir eşitsizliğinin sağ popülizm aracılığıyla siyasi alana taşındığı en belirgin örnekler olan ABD, Macaristan ve Fransa'daki deneyimler üzerinden ele alınacaktır.

© 2019 PESA All rights reserved

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received 23 March 2019  
Accepted 28 April 2019

*Keywords:*  
Right Populism,  
Neoliberalism,  
Europe

When examine the social and economic reasons of the right populism in Europe after 1990, it is observed that there has been a tendency towards social segregation due to the negative effects such as impoverishment and income injustice caused by the neoliberal economic policies which have been initiated since 1980 to ensure the continuity of the capitalist mode of production. In this study, although the social and economic implications of the crises caused by neoliberal economic policies are directed by populism, the fact that neoliberalism is the center of neoliberalism is claimed by the examples of USA, Hungary and France.

© 2019 PESA Tüm hakları saklıdır

## Giriş

21. yüzyılın başlangıcı itibariyle, dünya siyasetinde ve devletlerin kendi iç politikalarını belirleme süreçlerinde farklı politik hareketlerin ve yeni siyaset tarzlarının deneyimlendiği bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. İki kutuplu sistemin yerini çok kutuplu sisteme bırakması ile birlikte devletlerin kendi iç siyasetlerine daha çok ağırlık vererek, karar alma sürecinde farklı yaklaşımların benimsenmeye başladığı görülmektedir. Özellikle demokratik ülkelerde karar alma süreçlerinde halk desteğinin alınması daha fazla önem kazanarak, iktidar partilerinin en önemli meşruiyet kaynağı olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Öte yandan toplumsal, siyasi ve ekonomik kriz dönemlerinin aşılması sürecinde, siyasi partiler ve liderler tarafından farklı siyaset tarzları vasıtasıyla halk desteğinin alınabilmesi için çaba göstermektedirler. Günümüzde popülist siyaset tarzı da bu amaç doğrultusunda kamuoyunun belirli açılardan kolayca harekete geçirilebildiği bir siyaset tarzı olarak benimsenmeye başlamıştır. Temel

olarak “gerçek halkın gerçek temsilcisi” iddiası ile siyasi alanda varlıklarını sürdüren popülistler, kriz dönemlerinin temel sebebini “var olan düzen” olarak gösterirken kendilerinin “düzenin dışında” olduklarını öne sürmektedirler. Sağ ve sol popülizm her ne kadar birbirlerinden farklı temellere sahip olsalar da halkın temsil iddiası ve düzen karşıtı olma noktasında ortak bir anlayıştan türemişlerdir. Özellikle sağ popülizmin mikro milliyetçilikler aracılığıyla kriz dönemlerinin suçlusunu “halktan olmayan” kimseler olarak ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Öte yandan yapılan çalışmalara bakıldığında sol popülist hareketler Latin Amerika ülkelerinde daha fazla gözlemlenirken, sağ popülist hareketlere ise Avrupa ve Amerika bölgelerinde daha yaygın biçimde rastlanmaktadır.

Popülizm kavramı, ilk kez ortaya çıkmasından itibaren günümüze dek yapılan çalışmalar ile kıyaslandığında, 2000’lerin başından itibaren daha sık duyulmaya başlanan ve sıklıkla kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Ancak popülizm kavramı, uluslararası ilişkiler disiplini ve siyaset biliminde sıklıkla kullanılmasına karşın, kesin bir tanımı olmayan, ortaya çıkması için ortak şartlar barındırmayan ve liderler aracılığıyla dünya siyasetinde kolay bir şekilde hem iç politikanın hem de dış politikanın bir aracı haline gelebilen, “muğlak” bir kavramdır. Siyasal sistem içerisinde kendisine yer açma mücadelesi veren her lider veya ideolojiyi kesin biçimde popülist olarak nitelendirememekle birlikte, popülist siyaset izlemeyi kendilerine araç edinen liderlerin de belirli noktalarda siyasi tercihlerinin birbirlerine benzediği, böylece popülist liderlerin temel özelliklerinin bir çerçeve içine alınabildiği rahatlıkla söylenebilir. Bu anlamda neoliberalizm, özellikle sağ popülizm birbirini tamamlayan iki kavram olmuştur. Bu çalışmanın ilk bölümünde popülizmin kavramsal olarak tarihsel gelişimi dikkate alınarak sağ popülizm ve sol popülizm ayrımı yapılacak ve sağ popülizmin günümüzdeki durumuna değinilecektir. İkinci bölümde ise neoliberalizmin etkisini artırmaya başladığı dönem olan 1990 sonrasında Avrupa ve ABD’de yükselen sağ popülizm incelenecektir. Üçüncü bölümde ise sağ popülizm-neoliberalizm ilişkisi ABD’de Donald Trump, Fransa’da Marine Le Pen ve Macaristan’da Viktor Orbán örnekleri ile birlikte incelenecek, söylemler ve politikalar üzerinde durularak sağ popülist siyaset tarzının sonuçlarına değinilecektir. Sonuç kısmında ise neoliberalizm ve popülizm arasındaki “tamamlayıcı” ilişkiyi sağlayan unsurlar hakkında çıkarımlar yapılarak popülist siyaset tarzının neoliberalizm ile olan yadsınamaz bağlılığı ortaya konacaktır.

## 1. Popülizmin Tarihsel Gelişimi

Popülizm, günümüz dünyasındaki otoriterleşme ve baskıcı rejimlerin tanımlanmasında ve bu rejimlerin siyaset tarzlarının belirtilmesinde sıklıkla başvurulan bir kavram haline gelmiştir. Kökenleri 19.yy’ın ikinci yarısında ortaya çıkan, Çarlık Rusya’sındaki “Narodnik”<sup>1</sup> (halkçılar) adı verilen, köylüler arasında rejime karşı bir siyasi propaganda yürütme amacı güden ve aydınlardan oluşan bir sosyalist harekete dayanmaktadır. Narodnik üyelerinin “halktan oldukları” yönündeki söylemleri, halen günümüzdeki popülist hareketlerin temelinde yatan bir iddia olarak da göze çarpmaktadır. Bu dönemdeki popülizm anlayışı, Narodnikler tarafından halkın taleplerine kulak vererek halkın sorunlarını çözmek olarak görülmüş, siyasi bir araç olmaktan uzak bir kavramdır.

Popülizmin ortaya çıkış sürecindeki bir diğer deneyim ise 1870-1890 yılları arasında ABD’de “Grangers” ve “Greenbackers” olarak bilinen çiftçi hareketine dayanmaktadır (Toprak,2014: 22). Daha sonra bu harekete öncülük edecek olan kişilerin ABD siyasetinde “üçüncü bir yol” çizmek istemeleri ve bu doğrultuda Halk Partisi adıyla Demokratlara ve Cumhuriyetçilere alternatif olacak bir parti kurmak istedikleri görülmektedir. Tam da bu noktada ABD’li bir avukat olan David Overmeyer bu hareketi gerçekleştirenleri “popülistler” olarak nitelendirerek popülizmin isim babası olmuştur.

Mudde’ye göre popülizmin ortaya çıkışında deneyimlenen bu iki toplumsal hareketin ortak noktası köylülüğün hem toplumsal hem de ekonomik anlamda temel alındığı bir tarım programının savunulmuş

<sup>1</sup> Narodnizm Çarlık Rusya’da 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde meydana gelen kırsal yaşamı yücelten romantik bir ortasınıf entelektüel hareketidir.

olmasıdır (Mudde&Kaltwasser,2012: 3). Bu iki ana toplumsal pratiğin temelinde yatan nedenler, 20.yy'ın popülist olarak nitelendirilen hareketlerinin de temelinde yer almış ve bu hareketlerin de şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. 20.yy'ın ilk çeyreğinden itibaren popülizm kavramı bir siyaset biçimi olarak kendi temel özelliklerini kazanmış ve popülist liderler için ortak sayılabilecek bazı kıstasları içerisinde barındırmaya başlamıştır.

### 1.1 Popülizmin Kavramsal Sınırları

Popülizmin ortaya çıktığı dönemlerden günümüze kadar geçen sürede, kesin ve net ifadeler kullanarak yapılan bir popülizm tanımının olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple, otoriterleşme eğilimi gösteren veya “halka” çağrı yapan her siyaset tarzının popülizm başlığı altında incelenmesi mümkün değildir. Ancak popülizm kavramı, popülist olarak tabir edilen liderlerin söylemleri ve iktidara gelme yolları dikkate alınarak çeşitli politik kuramcılar ve akademisyenler tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, kapsamlı bir tanımlama yapan Matthijs Roodujin popülizmi “Anti elitizm; halk merkezlik; homojen halk kavrayışı; doğrudan demokrasi; dışlama; kriz ilanı; basit dil; doğrudan iletişim tarzı; kutuplaşma; dışarıdanlık imgesi; liderliğin merkezileşmesi; lider ve takipçileri arasında gevşekçe dolayımlanmış bir ilişki” olarak tanımlamıştır (Roodujin,2013: 578; Aktaran: Yılmaz, 2017: 37). Hollandalı Sosyal bilimci Cas Mudde'nin tanımlamasıyla popülizm “demokratik olmayan liberalizme karşı liberal olmayan demokratik bir cevap” olarak nitelendirilmiştir (Müller,2017: 22). Post-Marksist bir politik kuramcı olan Ernesto Laclau ise popülizmi siyasal bir pozisyon olmaktan ziyade “politik mantık” sınırları içerisinde değerlendirerek, bu mantığın halk ve yönetici elitler arasındaki antogonistik ilişkide halkın tarafında yer aldığı siyasal bir eklemlenme stratejisi olduğunu belirtmektedir (Laclau,2007: 136).

### 2.1 Popülizmin ideolojik yol ayrımı: Sağ Popülizm ve Sol Popülizm

Popülizmin tarihsel gelişimi ve popülizm üzerine çalışmalar yapan akademisyenlerin çeşitli tanımlamaları göz önüne alındığında, sağ ve sol popülizmin ideolojik anlamda popülizmin iki farklı kanadını oluşturmasına karşın bazı ortak noktalara da sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, halkı temsil iddialarının bulunması, kendisine has söylemler barındırması, mevcut düzene karşı çıkması gibi temel özellikler hem sağ hem de sol popülizmin sahip olduğu özelliklerdir. Ancak 1929 Büyük Buhranı, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, 1945 sonrasında neo-liberal ekonomi politikalarının hayata geçirilmeye başlanması, yine bu gelişmelere bağlı olarak artan gelir adaletsizliği, küreselleşmenin beraberinde getirdiği göç sorunu gibi bazı önemli gelişmeler popülizmin Latin Amerika ve Batı Avrupa'da farklı şekillerde deneyimlenmesine neden olmuştur.

Sol Popülizm Latin Amerika'da Peru, Brezilya, Arjantin, Ekvador gibi ülkelerde ekonomik ve toplumsal hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.<sup>2</sup> Latin Amerika'da ortaya çıkan popülist siyaset tarzı, erken dönem popülizm anlayışının temeli olan “halkın taleplerinin ön plana çıkarılması” anlayışının yanında, kendine has bazı özellikleri de beraberinde getirmiştir. Bu özellikler arasında neo-liberal ekonomi politikalarının neden olduğu gelir adaletsizliğine karşı anti-elitist ve anti-kapitalist söylemlerde bulunması, kapitalizmin yayılması için gerekli olan savaşlara karşı pasifizm vurgusu yapması, yine kapitalizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan küreselleşme karşıtlığı vardır. Bu toplumsal hareketlerin çıkış noktası Harvey'e (2015: 15) göre 1973'te ilk neoliberal devlet deneyi olarak Şili'de gerçekleştirilen ve iş adamları dünyası tarafından da desteklenen “Pinochet Darbesi” sonrasında sendika iktidarının ve emek piyasasının düzenleyici-denetleyici kurumlarının ortadan kaldırılması ile ivme kazanmıştır. Ayrıca Latin Amerika'da sol popülist partiler ve hareketler, işçi sınıfından ziyade halka

<sup>2</sup> Bahsedilen sol popülist hareketler ve bu hareketlerin liderleri şöyledir: Peru'da 1930'ların başında ortaya çıkan, liderliğini Víctor Raúl LaTorre'nin yaptığı American Popular Revolutionary Alliance (APRA) (Amerikan Popüler Devrimciler İttifakı), Brezilya'da 1930-1945 yılları arasında devlet başkanlığı yapan Getúlio Vargas, Arjantin'de 1946 yılında başa gelen Juan Domingo Perón, Ekvador'da 1968-1972 yılları arasında başkanlık yapan José María Velasco Ibarra.



seslenmiş olup, ideolojik bir inanış oluşturmaksızın Marksist Sol'a karşı bir mücadele içerisine girerek ona alternatif oluşturmuşlardır (Mudde&Kaltwasser,2012: 4). Bunun yanında sol popülizmin en fazla pratik edildiği bölge olan Latin Amerika'da, sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluğun sol popülizm tarafından kapitalizme ve onun yoksullaştırıcı sonuçlarına karşı başlatılan toplumsal hareketler formunda olduğu söylenebilir.

Sağ popülizmin tarihsel serüvenine bakılacak olursa, Avrupa'da 1960'ların sonlarında liberal ekonomi politikalarının ve Keynesyen iktisat modelinin iflas etmesiyle küresel çapta gerçekleşen bir "stagflasyon" sonucunda Fransa başta olmak üzere ABD ve Kanada gibi ülkelerde, anti-elitizm ve düzen karşıtı söylemlerin muhafazakar sağ kanat tarafından dillendirilmesi ile sağ popülizm deneyimlerinin ilk defa bu dönemlerde tecrübe edildiği görülmektedir.<sup>3</sup> Bu deneyimlerin yaşanmasında etkili olan bir diğer etken Harvey'in (2015: 20) belirttiği üzere liberal ekonomi politikalarını yürüten devletlerin kemer sıkma önlemleri, gelir politikaları ve hatta maaş ve fiyat kontrolü aracılığıyla emeğe ve halk hareketlerine engel olmak istemesidir. Aynı zamanda muhafazakar sağ partiler ve liderlerin bir yandan sınıf iktidarının ve piyasa ekonomisinin devam etmesi gerektiğine dair söylemleri ile uyuşmayan politikalar izlemeleri, sağ popülizm ve neoliberalizm arasındaki vazgeçilemez ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple 1970'lerin sonuna kadar etkilerini gösteren stagflasyon Avrupa'da halkın talepleri ve tepkileri hükümet tarafından görmezden gelinerek bastırılmak istenmiştir. Böylece sağ popülizm, liberal demokrasinin açık bıraktığı kapıdan girerek, bir yandan halkın yanında ve halktan olduğu izlenimi verip öte yandan piyasa ekonomisinin devamlılığının sağlamış ve bu tarihten itibaren özellikle Avrupa'da giderek yükselişe geçen bir siyaset tarzı haline gelmiştir.

## 2.2 Popülist İktidarların Ortak Özellikleri ve Sağ Popülizm

Sağ popülizmin tarihsel olarak ortaya çıktığı koşullar ve toplumsal yapıların dinamikleri göz önünde bulundurduğunda, sol popülizmden farklı olarak genel anlamda muhafazakar tavra yakın olarak nitelendirilebilecek söylem ve uygulamalara sahiptir. Ancak muhafazakarlığa yakın olması, sağ popülist iktidarların böyle bir iddia ile ortaya çıkmamakla birlikte muhafazakar oldukları anlamına da gelmemektedir. Sağ popülizmin ortaya çıktığı dinamikler göz önünde bulundurulduğunda, çoğu kez ekonomik krizler ile siyasi meşruiyet krizlerinin aynı anda patlak vermesi, sağ popülizmi temsil eden liderlerin halk tarafından bir kurtarıcı olarak görülmesine zemin hazırlanmaktadır (Porta, 2017: 50). Böylece kriz anlarında ortaya çıkan popülist lider veya iktidar herhangi bir siyasi açıklama kaygısı gütmeyen, halihazırda mevcut olan ve krizin sebebi olarak addettiği mevcut düzene karşı halkın yanında yer aldığı iddiasıyla siyasi alanda kendine yer açabilmektedir. Siyasi alanda kendine yer açan popülistler, içinde bulunduğu alanı "halkı temsil iddiası" ile pekiştirerek kendi seçmenlerini veya kitlelerini "gerçek halk"<sup>4</sup> ilan ederek siyasi alandaki diğer grupları ve seçmenleri ötekileştirme yoluna giderler (Müller, 2017: 38). Bu şekilde halkı bütünleştirici olarak nitelendirilebilecek ifadelerin dile getirilmesi ile kurulu düzene karşı çıkma çağrısı yaparak, kendine has bir dil ve üslup kullanmaktan

<sup>3</sup> Kanada'da Clifford Douglas Hugh Douglas tarafından geliştirilen "Sosyal Kredi Teorisi" temel alınarak 1935 yılında kurulmuş sağ kanat bir parti olan "Kanada Sosyal Kredi Partisi" 1970'li yıllarda muhafazakar sağ siyaset kimliğiyle önemli seçim başarıları yakalayarak, sağ popülizmin önemli bir örneğini vermiştir. (<https://www.britannica.com/topic/Social-Credit-Party>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

ABD'de 1960'lar ve 1970'lerde Alabama valisi olarak görev yapan ve 1968'de ABD başkanlık seçimlerine anti-liberal çizgide bir parti olan Amerikan Bağımsızlık Partisi'nden aday olan George Wallace %13 oy oranında kalarak başarısız olmuştur. Irkçı ve ayrımcı söylemleri ile ün yapan Wallace ABD'deki sağ popülizmin önemli deneyimlerinden biridir. (<https://www.britannica.com/biography/George-C-Wallace>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

<sup>4</sup> Tıpkı İngiltere Bağımsızlık Partisi lideri Nigel Farage İngiltere'nin referandum sonucunda Avrupa Birliği'nden çıkma kararı alması üzerine yaptığı açıklamada "Bu gerçek halkın zaferi olacaktır" şeklindeki söyleminde görüldüğü üzere, kendilerinden olmayana ötekileştirecek söylemlere başvurulması gibi. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-nigel-farage-4am-victory-speech-the-text-in-full-a7099156.html> (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)

çekinmemektedirler. Bu dil içerisinde rakiplerini küçümseyici, aşağılayıcı veya ötekileştirici kavramlar barındırmak ile beraber varolan toplumsal veya ekonomik krizin direkt sebebi olarak sorumlu tutulacak kesimin, sınıfın veya etnik grubun kolayca hedef tahtası olarak gösterilmesine olanak sağlar. Böylece popülistler halk ile doğrudan bağlantı kurmayı hedefleyerek parti örgütleri, medya veya bürokratik kurumlara karşı küçük bir savaşım içerisine girerek halkı “doğrudan temsil” iddiasını sürekli muhafaza etmektedirler. Halkın doğrudan temsili, popülistler tarafından suçlu olarak itham edilen seçkinlere karşı yürütülmektedir. Bu noktada özellikle sağ popülist iktidarlarda sıkça görülen seçkin karşıtı (anti-elitist) söylemler, her fırsatta seçkinlerin “halkın dışında, yukarıda ve sıradan vatandaşın üzerinde” yer aldıklarına vurgu yapmaktadır (Yetkin, 2016: 72). Ancak seçkin karşıtı söylemler sağ popülist iktidarlara yine seçkin davranmaktan alıkoymamaktadır. Örneğin, bir sağ popülizm örneği olarak Donald Trump 2016 başkanlık seçimlerinde halkın az kazanan kesimlerine istihdam yaratılacağına, ve 2018 yılının Nisan ayında Amerikan işçileri için vergi kesintileri yapılacağına dair söylemlerine karşılık yine 2018 Haziran ayında “ bir elitten daha elitistim, onlardan daha zengin ve daha akıllıyım, onlardan daha fazla dairesim var” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.<sup>5</sup> Bu anlamda Trump, herhangi bir açıklama kaygısı taşımadan kendi varlığını sürdürebilmeyi amaçlamanın yanında, kendisine belirli düşmanlar belirlemekte ve yürüttüğü siyaseti düşmanlarının kimliği üzerinden şekillendirmektedir. Bu düşmanlık yukarıda görüldüğü üzere kimi zaman elitlere karşı yürütülürken, kimi zaman kitlesel kayırmacılık yoluyla halkın “öteki” olarak adlandırılan kısmına, belirli bir etnik gruba, dine veya inanışa karşı yürütülebilmektedir. Böylece ötekileştirilen kesim, popülistler tarafından kurulu ve sorunlu düzenin neden olduğu memnuniyetsizliğin sorumlusu olarak halka yansıtılmaktadırlar. ABD’de Trump’un elitlere, Macaristan’da Orbán’ın mültecilere, Hollanda’da Geert Wilders’in Müslümanlara karşı ötekileştirici söylemleri sağ popülizmin birer örnekleri olarak ön plana çıkmaktadırlar. Öte yandan sağ popülizmin rakip olarak gördüğü bu kesimlerin, kendi söylemleri ile “ahlaktan ve sağduyudan yoksun” olmakla birlikte hepsi popülizmin tabiri ile “gerçek halkın” karşısında aynı safta yer almaktadır. Popülistlerin karşılarında yer alan rakiplerini birbirlerine benzetmesi özellikle sağ popülizmde belirgin olarak göze çarpmaktadır. Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, Macar asıllı liberal bir girişimci olan George Soros hakkında “tam bir sığınmacı gibi tüm sınırları aştı, Macaristan’ı bir göçmen kıtasına çevirmek istiyor” şeklinde bir açıklamada bulunarak, George Soros’u ekonomik ve toplumsal sorunların kaynağı olarak görülen göçmenlere benzeterek rakiplerini tek bir düzleme koyduğu görülmektedir (Sputnik,2018a).

Kısacası, sağ popülizm ve sol popülizm ortak hedeflere veya söylemlere sahip olsa da, her iki popülizm türü de kendine has retorik aracıyla gerçek halka seslenmeyi amaç edinmektedir. Böylece gerçek halk olarak belirtilen topluluğun liderliğini üstlenmektedirler. Öte yandan ekonomik ve toplumsal krizlerin sebebi olarak gösterilen, belirli bir sınıfı veya kesimi “halkın düşmanı” ilan ederek, bu düşmanın karşısında duracak bütünleştirici role bürünürler. Böylece popülistler, mevcut krizlerin krizlerin çözüm yolunu yalnızca kendilerini olarak göstermekle birlikte, liberal demokrasiye zarar veren bir siyaset biçimi olarak ortaya çıkmaktadırlar.

### 3.Neoliberalizm ve Kriz: Sağ Popülizmin Neresinde?

Sağ popülizmin farklı şekillerde ancak aynı söylemlerle ortaya çıkması, popülizmin siyasal ve toplumsal nedenlerinin temelini oluşturan ekonomik koşulların incelenmesi ve sağ popülizmin yükselişinin açıklanması yönünden önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada İkinci Dünya Savaşından sonra küresel ekonomiyi şekillendiren çeşitli ekonomi politikaları ortaya atılmıştır. Bu ekonomik politikaların sonucusu, belki de küresel ekonomide yarattığı etkiler bağlamında en önemlisi olarak neoliberal iktisat politikalarının incelenmesi gerekmektedir. Neoliberalizmin özellikle emek piyasasına karşı bir üstünlük

<sup>5</sup> Donald Trump’un elit karşıtı ifadeler içeren röportaj konuşmasının tamamı için bkz.

<https://edition.cnn.com/videos/politics/2018/06/21/trump-more-elite-than-the-elites-haberman-newday.cnn>  
(Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018)

kurma ve piyasanın serbestleştirilmesi ile ortaya çıkardığı toplumsal hoşnutsuzluğun kaçınılmaz bir sonuç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, hoşnutsuzluğun neden sağ popülist liderler aracılığıyla yankı bulduğu da açıklanabilmektedir.

Devletlerin Büyük Buhran'a karşı benimsemiş olduğu "refah devleti", "tam istihdam", "devletin piyasaya müdahalesi" gibi kavramlar ekseninde şekillendirilen Keynesyen ekonomik modelin 1970'ler itibariyle başta ABD, Birleşik Krallık, Fransa,İtalya gibi ülkelerde küresel enflasyon şoklarını önleyemediği görülmüş, bu durum yeni ve daha sert bir iktisadi politika arayışlarına zemin hazırlamıştır. Bu kapitalist krizin bir çözüm olarak ortaya koyduğu yeni ekonomik politika 1970'li yıllarda Milton Friedman öncülüğünde kurulan, içerisinde Chicago Üniversitesi iktisat profesörlerinin de yer aldığı ve "Chicago Okulu" olarak bilinen ekol, Keynesyen politikanın refah devleti ve devlet müdahalesi anlayışına karşılık; monetarizm (parasalcılık) ve serbest piyasa kavramlarıyla formüle edilerek sistematik bir hale getirilmiştir (Crouch, 2014:29). Bu anlamda neoliberalizm, müdahaleci sosyal devlete karşı koyarak, devletin ve kanunların yalnızca piyasa erklerini güvence altına almak için varolduğunu öne süren iktisadi bir görüş olarak 1980'lerden itibaren ABD'de ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere neoliberalizm temel olarak, kapitalist ekonomik modele uygun olarak parasal sistemin önceliğe alındığı, ekonomide kamu müdahalelerine karşı olunduğu, serbest piyasa rekabetin kamu hizmetlerini özelleştirmeyi hedefleyerek serbest piyasanın bu alanlarda söz sahibi olmasının önünün açıldığı bir iktisadi modeldir. Neoliberalizm bu yönden bakıldığında, devletlerin açtığı yoldan belirli bir kesimin haklarını genişlettiği bir iktisadi model haline gelmiştir. Hakları genişleyen kesim sermaye sahipleridir. Bu haklar özel mülk sahiplerinin, işletmelerin, çokuluslu şirketlerin ve finansal sermayenin çıkarlarını yansıtmaktadır (Harvey, 2015:15). Bu denli geniş haklar tanınan sermaye piyasası bu iddia ile halkın yaşam alanlarını kontrol altına almaya devam etmektedir. Bu politikaların emek piyasasını kaçınılmaz olarak yoksullaştırıcı etkilere sahip olduğu ortadadır. Yaşam alanlarının kontrolünü sağlamanın diğer bir parçası olarak emek piyasasının sendikal ve örgütsel hareketlerinin ortadan kaldırılma hedefi neoliberal devletler için hayati bir önem taşımaktadır. Bu noktada neoliberalizm güçlü kollektif sendikalar yerine zayıf gönüllü dernekleri inşa etmeyi amaçlayarak, toplumsal hareketlerin ciddi boyuta ulaşmadan radikal sonuçlar doğurmadan atlatılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Böylece sendikaların zayıf bir örgütlenme üzerine kurulu olması, neoliberal ekonomi politikalarının siyasal ve toplumsal hayata yansımalarının da sol siyaset tarafından yeterince dile getirilmemesi ile sonuçlanmaktadır.

2008 küresel ekonomik krizinin küresel çaptaki etkileri incelendiğinde, neoliberal politikaların emek piyasası üzerinde bir tahakküm kurduğu, buna paralel olarak toplumsal gerilimlerin temelini oluşturarak sağ popülizmin yükselişine zemin hazırladığı görülmektedir. 2008 ekonomik krizi Büyük Depresyon'dan bu yana sonuçları itibariyle meydana gelen en derin küresel krizlerden birisi olmuştur. Sermaye birikiminin finans kapitalizminin merkezi olan ABD'de ortaya çıkarak kısa sürede tüm ekonomileri olumsuz etkilemiş ve büyüme oranları düşmesine, iflas ve sermaye kayıplarının artmasına neden olmuştur. 2008 krizi, emek piyasasını da derinden etkileyerek önce ekonomik durgunluğun başlamasına, buna bağlı olarak ücretlerin azalmasına, işsizliğin giderek artmasıyla uzun vadede yoksullaşmaya giden bir sürecin miladı olmuştur (Durmuş,2010:84). Bunun sonucunda emek piyasasının yoksullaşma nedeniyle ücret artışı talep etmesi sermaye tarafından olumlu karşılanmamakla birlikte, varolan örgütlü yapının kırılması için çaba gösterilmiştir. Öte yandan kamu harcamalarının kısılması ile birlikte ekonomide sosyal güvenlik harcamalarında azaltılmaya gidilmesi, orta sınıf ve işçi sınıfı için kriz bilançosunun ağırlaşması anlamına gelmektedir. Temel gıda maddelerinin fiyatlarının arttığı, istihdamın azaldığı ve yoksullaşmanın alt sınıf üzerinde etkilerini göstermeye başlamasıyla örgütlenmenin zayıf olduğu ve solun toplumsal öfkeyi yönlendirmede yetersiz kalması nedeniyle, orta sınıf elitlere karşı duyduğu öfkeyi sistem dışında gibi görünen, kendisini ve partisini bu ekonomik ve toplumsal krizden çıkış yolu olarak gösteren popülist liderlere yönelmektedir. Kreisky'e göre sağ popülizm bu noktada neoliberalizmin sağ kolu olarak işlev görmektedir (Kreisky,2002:7). Popülist

liderler orta sınıfın alım gücünün düşmesinden kaynaklanan öfkesini toplumsal gerilim hatları ile birleştirmekten kaçınmayarak, halkın duymak istediklerini kendine has retorikleriyle dile getirerek “halkın içinden” geldiği iddiasıyla bu rolü kendisine biçmektedir. Kısacası neoliberal ekonomi politikaları ortaya çıkardığı finansallaşma ve küreselleşme kavramları ile birlikte ekonomik alanda emek piyasasının esnetilmesi ve reel ücretlerin düşürülmesi, maaş artışlarının kısıtlanması, kamu harcamalarının azaltılması ile birlikte etkisini gösterirken; toplumsal alanda işçiler, kadınlar, azınlıklar ve göçmenler üzerinde baskıların artması yankı bulmaktadır (Saad-Filho, 2017: 248,249).

### 3.1 ABD ve Donald Trump İktidarı

ABD’de 8 Kasım 2016 tarihinde yapılan başkanlık seçimlerinde Donald Trump Cumhuriyetçi Parti’den aday olarak ABD’nin 45.başkanı olarak seçilmiştir. Trump ABD’nin sayılı büyük sermaye sahiplerinden birisi olmakla birlikte siyaset adamı kimliğinden ziyade iş adamı kimliği ile ön plana çıkmıştır. Öte yandan seçim kampanyalarının sürdürüldüğü dönemlerde yaptığı açıklamalar ile gündeme gelmiş ve gerçekleştireceğini öne sürdüğü vaatlerini muhafazakar bir retorik ile birleştirerek ABD kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Meksikalıların suçlu olarak itham edilip ABD-Meksika sınırına duvar inşa edeceğini söylemesi, siyahilerin polis şiddetini protesto ettiği “Siyahların Yaşamı Önemlidir” hareketini sorunlu olarak görmesi, iklim değişikliğini ciddi bir sorun olarak nitelendirmemesi ve Paris İklim Antlaşması’ndan çekileceğini söylemesi, Müslüman karşıtlığı ve kadınları aşağıladığı söylemleri göz önünde bulundurulduğunda sağ popülizmin bünyesinde bulundurduğu ortak davranış biçimlerinin Trump tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun yanında Trump’un halk kavramı "Gerçek Amerikalılar" kimliği üzerinden inşa edilerek, bu kimliğin içerisinde “orta sınıf, beyaz ve vatansever” Amerikalıların değerlerinin tehlikede olduğuna dair endişelerin dile getirildiği görülmektedir (Kazin, 2016: 17)

Tüm bunlar ile birlikte, neoliberal ekonomi politikalarının hayata geçirildiği 1980 yılından itibaren ABD’deki gelir eşitsizliğinin artışına dair bir inceleme yapılacak olursa, 1980 sonrasında gelir adaletsizliğinin kademeli bir şekilde arttığı görülmektedir.<sup>6</sup> Neoliberal politikaların yön verdiği bir diğer alan ise ABD ekonomisinde merkezi bir konuma sahip olan endüstri sektörüdür. Endüstri sektöründeki istihdam oranı 1990 yılı itibariyle %24.655 iken 2000’lerin başında bu oran %23.322’ye gerilemiş, 2008 krizinin etkisiyle ilerleyen yıllarda %18.884’e kadar düşmüş olup günümüzde yaklaşık olarak bu seyirde olduğu görülmektedir (World Bank, 2018). Yani neoliberal ekonomi politikaları, ekonomide emek piyasasının aleyhinde etkiler yaratarak, gelir adaletsizliğinin yanına bir de ülke ekonomisinin merkezi konumundaki endüstriyel üretim sektörünün istihdam oranının düşmesini de eklemiştir. Bu sebeple özellikle 2008 krizinden sonra işsiz kalan orta ve alt sınıf arasında kaçınılmaz olarak bir öfke açığa çıkmış, sistem karşıtı hareketlerden biri olan 2011 yılındaki “Wall Street’i İşgal Et” gibi toplumsal hareketlerden sonuç alınamamasıyla bu öfke kendisini “sistem karşıtı bir başka alternatif” olarak gösteren bir sağ popülist örneği olan Donald Trump’a yönlendirmiştir.

Donald Trump, Amerikan halkının yoksullaşmasının nedenini mevcut sisteme ve neoliberalizmin hakimiyetindeki ekonomi politikalarına yükleyerek, göçmenler ve müslümanlar üzerinden toplumsal memnuniyetsizliği inşa etmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik sorunları yine kapitalizm sınırları içerisinde çözmeye çalışmaktadır. Seçim kampanyalarında yaptığı konuşmalarda sermaye sahiplerine eleştiriler yönelmesine karşın, aynı zamanda sermaye sınıfının desteğinden faydalanmıştır (Porta, 2017: 54). Öte yandan Trump’un sahip olduğu uluslararası düzeyde faaliyet

<sup>6</sup> Bir ülkede milli gelirin eşit dağılıp dağılmadığının görülmesinde ve gelir adaletsizliğinin tespit edilmesinde Gini katsayısı kullanılmaktadır. Bir ülkede gelir dağılımındaki adaletsizlik ne kadar fazlaysa gini katsayısı sıfırdan uzaklaşmaktadır. ABD’nin 1986 yılındaki Gini katsayısı 37.5 iken 2000 yılında 40.1 ve 2016 yılında 41.5 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere gelir adaletsizliğinde kademeli bir artış söz konusudur. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2016&locations=US&start=1980> (Erişim Tarihi:27 Kasım 2018)

gösteren şirketlerin de varlığı göz önüne alındığında, devlet düzeyinde alınan kararların neoliberalizm ekseninde şekillenmesi kaçınılmaz görülmektedir.

### 3.2 Macaristan ve Viktor Orban İktidarı

2010 yılında Macaristan'da iktidara gelen Viktor Orban önderliğindeki Fidezs Partisi (Macar Yurttaş Birliği), otoriter popülizmin bir örneği olup, kökenleri 1988 yılında gerçekleştirilen öğrenci hareketlerine dayanmaktadır. 1998 ve 2002 yılları arasında Macaristan'da sağın birleştirilmesinin öncüsü olarak görülmektedir. 2010 yılında Orban iktidara gelene kadar geçen sürede hem merkez sağ hem de merkez sol hükümetlerin hepsi neoliberal politikalar izlemiş, ekonomik bağımlılığı ve kamu borçlarını arttıran düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Bilgen, 2017). 2010 yılında sosyalist hükümeti başarısızlığa uğratan Orban, bu tarihten sonra modernist, teknokratik ve sosyolojik dil ile bağlarını koparmış ve popülist söylemlere başvurmaya başlamıştır (Körösenyi&Patkos, 2017: 328). Seçim vaatlerini post-komünist düzenin özellikle ekonomik başarısızlıklarına yöneltilen eleştirilere dayandıran Orban önderliğindeki Fidezs Partisi, bu başarısızlıkların giderileceğine yönelik söylemleri ile ikinci turda oyların %67'sini alarak iktidara gelmiştir Fidezs'in iktidar programı öncelikli olarak neoliberal politikalar ekseninde şekillenen ekonominin bir eleştirisini içermekle birlikte gelir vergisinin düşürülmesini, ekonominin devlet merkezli bir yapıya büründürülmesi, çok uluslu şirketlerin ve bankaların ekonomideki etkisini azaltmak gibi hedeflere de sahipti. İktidara geldiğinde parlamentonun üçte ikisine sahip olan Fidezs hükümeti, 2013 yılında yaptığı anayasal değişiklikler ile Orban ve Fidezs'i merkeze alan bir yürütme sistemi ile güçlü hale gelmiştir (Yabancı, 2018: 11).

Orban yönetiminin kendisini yerli ve vatansever olarak tanımlaması ve bu sayede halkın büyük çoğunluğunu Fidezs partisi altında toplamasının altında yatan bazı ekonomik ve toplumsal sebepler mevcuttur. Örneğin 1989 sonrası post-komünist düzenin sol-liberal hükümetler tarafından yürütülmesindeki başarısızlığın ekonomik yansımalarından birisi işsizlik oranının 2010 itibariyle %11 seviyesine yükselmiş olmasıdır (Trading economics, 2018). Öte yandan 2008 itibariyle 293 Euro olan asgari ücretin 2010 yılında 256 Euro'ya gerilemesi de (Trading economics, 2018) sol-liberal hükümete ve post-komünist düzenin iktidarına bir tepki meydana getirmiştir. Bu gerilemenin bir sonucu olarak, halkın Orban ve Fidezs partisini bu gidişatın bir çözümü olarak gördüğü ve iktidara getirdiği çıkarılabilmektedir. Orban, iktidara geldikten sonra serbest piyasa ekonomisini, küreselleşen kapitalizmi ve çokuluslu finansal kurumları kınayarak bu durumun suçluları olarak nitelendirmiştir. Ancak Orban kamu hizmetlerini geliştirmeye yönelik politikalar izlemeyi, işsizliği azaltmaya yönelik politikaların izlenmesine tercih etmekle birlikte, işsizliğin giderilmesinin devletin görevi olduğunu söyleyerek kendisi ile çelişmektedir (Körösenyi&Patkos, 2017: 329). Korumacı ekonomi politikaları izlemesine karşın AB fonlarından alınan ekonomik yardımların da etkisiyle ekonominin canlı tutulması sağlanarak önceki hükümete kıyasla ekonomiyi düzelterken lider olarak ön plana çıkmaktadır. Orban iktidarı elitizm karşıtlığı, anti-sosyalizm ve milliyetçilik üçgeninde kullandığı retorik ile bu düzenin bir başka suçlusu olarak addettiği mültecilere karşı da bir düşman imajı inşa etmektedir. Orban'a göre Suriye'den gelen müslüman mülteciler bir istilacı olarak görülmektedir ve Hristiyan toprakları Müslüman topluluklar ile birleşmeyecektir (Sputnik, 2018b). Buna yönelik olarak Orban 20 Haziran 2018 tarihinde "Soros'u Durdur" olarak anılan, mültecilere yönelik yeni yasal düzenlemeler yaparak, Macaristan'a "mülteciler için güvenli sayılan" ülkelerden gelen yabancılara sığınma hakkı verilmeyeceğine, kolluk kuvvetlerinin mülteci akınlarına karşı düzeni sağlamaya yönelik yetkilerinin artırılacağına ve göçmenlerle ilgili yapılacak düzenlemelerin ancak parlamentonun üçte iki çoğunluğuyla yasalaşabileceğine dair yasa değişikliğine imza atmıştır (BBC, 2018).

Kendisini liberal olmayan bir demokrat olarak tanımlayan Orban, giderek otoriterleşen bir sağ popülist lider imajı çizmektedir. Bu imaj mülteci karşıtlığı ve Hristiyan değerlerin korunması gerektiği düşüncesi ile pekiştirilmiştir. Orban, milliyetçi ve vatansever bir lider çizgisine uygun düşecek biçimde düzenlenen yasalar ve uluslararası alandaki söylemler aracılığıyla sağ popülizmin dünya siyasetindeki önemli isimlerinden birisi haline gelmiştir. Bu doğrultuda, AB üyesi olmasına rağmen Macaristan'ın çıkarlarını

savunmaktan geri kalmayarak, iktidardaki gücünü başka çevreler veya aktörler ile paylaşmayı reddetmektedir.

### 3.3 Fransa ve Le Pen Muhalefeti

Marine Le Pen, 2011 yılında Ulusal Cephe Partisi (Front National) başkanlığına gelerek, bu partide uzun zamandır görev yapmış olmasının da etkisiyle adını Fransa siyasetinde duyurmuştur. 2012 yılında Ulusal Cephe Partisi çatısı altında Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerine girdiğinde %17,90 oy alarak rakipleri Hollande ve Sarkozy'nin ardından gelerek seçimleri üçüncü sırada tamamlamıştır.<sup>7</sup> Le Pen sağ ve milliyetçi bir parti olan Ulusal Cephe Partisi'nin başına geldiğinde parti içerisindeki anti-semitist ve ırkçı tarafları tasfiye ederek partiyi sistem tarafından kabul edilebilir bir hale getirmiştir (Saç, 2017: 274). Öte yandan Le Pen milliyetçi, AB karşıtı, göçmen karşıtı ve neoliberalizmin sebep olduğu elitizm karşıtı bir çizgide Fransız siyasetinde yerini alırken, diğer sağ popülist liderler ile ortak bir nokta olarak gerçek halka ve gerçek cumhuriyete vurgu yapmaktan geri kalmamıştır.

2017 yılında yapılan Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Le Pen oyların %21.70'lik kısmına sahip olarak Macron ile seçimlerin ikinci turuna kalmayı başarmıştır (BBC,2017a). Le Pen'in sağ milliyetçi ve popülist çizgideki siyasetinin oylarının yükselmesindeki etkisine değinilecek olursa, ilk olarak Fransa'nın Paris şehrinde gerçekleşen 13 Kasım 2015 tarihli terör saldırıları dolayısıyla Fransa'da yabancı ve göçmen karşıtı bir hava hakim olmakla beraber, Le Pen radikal islamcılarının sınır dışı edilmesi gerektiği vurgusunu yaparak, Hollande hükümetine karşı bu durumu kullanmaya çalışmıştır (BBC,2017b). Öte yandan Rydgren'e göre, Le Pen'in göçmen karşıtlığı, Fransız etnik kimliğine tehdit, işsizliğin nedeni olması, suç oranının yükselmesi ve Avrupa'daki refah devletinin sömürülmesi gibi dört nokta üzerinden şekillenmektedir (Rydgren, 2008: 172).

2008 krizi sonrasında devletler birtakım ekonomik önlemler alarak kemer sıkma politikası kapsamında dolaylı vergi oranlarını arttırmış, memur ve emekli maaşlarını baskılamış ve kamu harcamalarını azaltmıştır. 2008 krizinin etkilerinin belirgin biçimde görülmeye başladığı 2009 yılından itibaren Fransa'da işsizlik oranı artış göstererek %8,74 olmuş, 2015 yılında bu oran istikrarlı biçimde artarak %10.36 seviyesine çıkmıştır (World Bank, 2018). Gelir adaletsizliğine de bakılacak olursa Gini indeksi 2008 krizi öncesinde %26.7 iken 2015 yılı itibarıyla %32.7'ye yükselerek gelir adaletsizliğinin arttığı görülmektedir (World Bank, 2018). 2008 krizinin etkisiyle AB'nin kendi içinde yaşadığı yapısal bir sorun olan ve 2010 yılında derinleşen Avro Krizi'nin patlak vermesine paralel olarak Le Pen'in söylemlerinde AB üyeliğine karşı ifadeler de yer almaya başlamıştır. Örneğin Le Pen'in kendi kitabında Avrupa Birliği ve neoliberal ekonomi politikaları hakkında "AB yasaları ve düzenlemeleriyle serbest ticareti ve ultra liberalizmi empoze eden, sıkı bir rekabet politikası ve para politikasıyla devleti zayıflatan bir makinedir" şeklinde yorumlamalarda bulunmuştur (Pen,2012: 76,77;Aktaran: Saç, 2017: 279). Bu sebeple Fransız halkı, küreselleşme ekolünü temsil eden liderlere karşı milliyetçi ekolü temsil eden liderlere yönelerek, tıpkı 2017 yılındaki Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde olduğu gibi küreselleşmecilerin temsilcisi Macron'a karşı sağ popülist ve milliyetçi lider Le Pen'e destek vererek ikinci en çok oyu almasını sağlamıştır.

Öte yandan Macron'un 2017 yılının Eylül ayında Fransız İşçi Yasası'nı değiştirmeye yönelik reformu hayata geçtikten sonra işçilerin aleyhinde ve neoliberal ekonomi politikalarının krizden sonra birikimlerini sürdürmeye devam edebileceği bir emek piyasası ortaya çıkmıştır.<sup>8</sup> Bu reform sonrasında

<sup>7</sup> 2012 Fransa Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarının tamamı için bkz. <https://www.robert-schuman.eu/en/doc/oeo/oeo-773-en.pdf> (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

<sup>8</sup> Macron'un yasalaştırdığı çalışma yaşasının kapsamı genel hatları ile şunları içermektedir: İş mahkemelerinin rolü büyük ölçüde azaltıldı; geçici olarak işten çıkarma sonrasındaki ücretli iş günlerinin sayısı düşürüldü; ve iş sözleşmesi detayları gibi daha önce iş hukuku tarafından belirlenen meseleler artık şirket ile müzakere üzerinden belirlenir hale getirildi. İşverenler ile müzakere etmek, bir sendikanın olmadığı durumlarda da mümkün hale getirildi.

Macron'un seçim vaadi olarak sunduğu işsizliği %9'dan %5'e düşüreceği iddiasının gerçekleşmemesi, hayat pahalılığına karşılık asgari ücretin orta ve alt sınıf tarafından yeterli görülmemesi, gelir adaletsizliğinin artması nihayetinde 17 Kasım 2018 tarihinde "Sarı Yelekliler" olarak adlandırılan sokak protestolarında kendini göstermiştir. Bu harekete Le Pen ve Ulusal Cephe Partisi açıkça destek vermiş ve Macron hükümetini gerekeni yapmamakla suçlamış ve meclisin feshedilmesini istemiştir.

Görüldüğü üzere Le Pen, Fransa siyasetinde milliyetçi bir çizgide yürüttüğü siyaset tarzını zaman içerisinde sağ popülist söylemler ile aynı potada eriterek, Fransa halkı için tıpkı diğer popülist liderlerin yaptığı gibi "üçüncü bir yol" çizme hedefiyle Fransız siyasetinde pozisyonunu almış ve halkı mobilize edebileceği vatansever, göçmen karşıtı, gerçek demokrasinin kendisiyle geleceği iddiasında bulunan ve kendi seçmenini "gerçek halk" olarak tanımlayan sağ popülist bir lider imajı çizmektedir. Bunu yaparken neoliberalizm ve elitizm karşıtlığını AB üyeliğine karşıt bir duruş sergileyerek söylemlerine kattığı, böylece Sarı Yelekliler Hareketi'nde olduğu gibi halkın sistem karşıtı sokak protestolarına varan düzeyde etki yarattığı görülmektedir.

### Sonuç

Popülizmin kesin bir tanımı olmamasına karşın, belirli ortak noktaları barındıran genel bir çerçeve ile sınırları çizilebilmektedir. Her ne kadar farklı dinamikler ve toplumsal koşullarda ortaya çıkmış olsalar da, popülist siyaset tarzının anti-elitist, sistem karşıtı, halk diline indirgenmiş ve doğrudan iletişime dayanan bir retorik, dışlama ve kutupsallaştırma içeren, krizin varlığına dayandırılan iktidar meşruiyeti ve kendi iktidarını tek çıkış yolu göstermesi ile kavramsal olarak sınırlandırılabilir.

Popülist siyaset tarzı ideolojik olarak sağ ve sol popülizm olarak ayrılmakla birlikte, sol popülizmin neoliberal politikaların reddi üzerine kurulu olduğu görülürken sağ popülizmin neoliberalizm ile iç içe olduğu görülmektedir. Sağ popülist iktidarlar, varolduğunu iddia ettikleri sistemsel krizin nedenlerini neoliberal ekonomi politikalarının yoksullaştırıcı sonuçlarına bağlarken, aynı zamanda iktidarlara geldiklerinde de neoliberalizm ekseninden kopmadıkları görülmektedir. Bunun durumun sebebi, popülist iktidarların toplumsal veya ekonomik krizleri çözmek için değil, yalnızca toplumsal öfkeyi yönlendirmek için böyle bir siyaset tarzını benimsemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, demokratik sınırlar içerisinde kendilerine hareket alanı bulan sağ popülist liderler, toplumsal memnuniyetsizliği çözmek amacı ile hareket etmemekle birlikte yalnızca toplumda biriken öfkenin yönlendirilmiş hali olarak Avrupa siyasetinde yerini almaktadır. Bu öfkenin sağ popülistler tarafından temsil edilmesinin sebebi neoliberal ekonomi politikalarının yoksullaştırıcı etkilerine karşı toplumsal değerleri koruyarak bu etkilere direnen bir halk profili oluşturmaktır. Böylece sağ popülist liderler, toplumsal krizler üzerinden biriken öfkeyi sokak hareketlerinden ziyade elitlere, halk düşmanlarına veya mültecilere bağlayarak kendilerini "kriz içerisindeki sistemin dışında hareket eden tek çözüm yolu" olarak ilan etmektedirler.

Bu tarz bir sağ popülist çizgide hareket eden liderlere örnek olarak ABD'de Donald Trump, Macaristan'da Viktor Orban ve Fransa'da Marine Le Pen örnekleri incelenmiştir. Bu üç liderin ortak noktaları, neoliberal ekonomi politikalarının yoksullaştırıcı sonuçlarına dikkat çekerek bu durumun elitlere, mültecilere ve "halk düşmanlarına" mal etmeleridir. Öte yandan toplumsal ve ekonomik krizlerin faturası "yaratılan düşmanlara" kesilmektedir. Burada önemli olan nokta, ekonomik ve toplumsal krizlerin neoliberal ekonomi politikalarının doğal bir sonucu olmasıyla birlikte, bu politikaların neden olduğu işsizlik, yoksullaşma ve gelir adaletsizliğinin Avrupa'da sağ popülizmin yükselişini hızlandırmasıdır. Bu sayede halkın gerçek temsilcileri olduğu iddialarını sürdüren sağ popülist liderler iktidar olma yolunda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. ABD'de Trump ve

---

Euronews, "Fransa: büyük tartışmalara neden olan yeni çalışma yasa tasarısı tanıtıldı":<https://tr.euronews.com/2017/08/31/fransa-yeni-calisma-yasa-tasarisi-tanitildi> (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

Macaristan'da Orban kendi ülkelerinde iktidara gelebilmişken, Le Pen Fransa'da iktidara gelememiştir ancak Avrupa'da yükselen sağ popülizmin önemli temsilcilerinden biri olmuştur. ABD'de örneğinde Donald Trump'ın seçim süreci boyunca anti-elitist, neoliberalizm karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı üzerinden şekillendirdiği retoriği ve imajı, iktidara geldikten sonra iş adamı kimliği ile hareket etmesinin önüne geçememiştir. Seçim sürecinde her ne kadar neoliberalizm karşıtlığı ile örtüşen söylemlerde bulunsa da, iktidara geldikten sonra neoliberal ekonomi politikalarına sıkı sıkıya bağlı bir lider olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Öte yandan Macaristan'da Viktor Orban, seçim süreci boyunca neoliberal ekonomi politikalarının etkisini azaltarak çok uluslu şirketlerin ve bankaların devlet üzerindeki etkisini sınırlandırmayı hedeflemiş olsa da, iktidara geldikten sonra kamu harcamalarını kısarak neoliberal ekonomi politikalarını uygulamaya devam eden bir iktidar yürütmüştür. Fransa'da Marine Le Pen ise milliyetçi değerler üzerinden kurguladığı sağ popülist siyaset tarzını 2017 yılında yapılan Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Macron karşısında etkili biçimde yürütmüştür. Macron karşısında aldığı oylar Le Pen'i iktidara taşımasa da, hem yoksul hem de milliyetçi değerlere sahip bir halk tabanının önderliğini yürüten bir muhalefet lideri olarak ön plana çıkmıştır.



## Kaynakça

- BBC. (2017a) “Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimi: Macron ve Le Pen ikinci tura kaldı” Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39687576> (Erişim Tarihi 30 Aralık 2018)
- BBC. (2017b) “Fransa'da Le Pen ve Fillon, Paris saldırısını siyasi çıkarları için kullanmakla suçlanıyor” Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39674455>
- BBC. (2018). Macaristan'da 'mülteci karşıtı önlemler' anayasaya girdi: Yardım edene ceza Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44542375> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018)
- Bilgen, E. (2017, Mayıs 27). Macaristan: Liberalizm - Otoriteryanizm Kavgasından Demokrasi Çıkar mı? Birikim Dergisi, Erişim Adresi: <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8339/macaristan-liberalizm-otoriteryanizm-kavgasindan-demokrasi-cikar-mi> (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)
- Crouch, C. (2014). Neoliberalizmin Garip Ölüksüzlüğü. İstanbul: Açılım Kitap.
- Durmuş, M. (2010). Kapitalizmin Krizi: 2008 Krizinin Eleştirel Bir Çözümlemesi (2.Baskı). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Encyclopaedia Britannica. (2016). Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/topic/Social-Credit-Party> (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016)
- Encyclopaedia Britannica. (2018). Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/biography/George-C-Wallace> (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018)
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Trading Economics. (2018). Hungary Minimum Wages. Erişim Adresi: <https://tradingeconomics.com/hungary/minimum-wages> (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018):
- Trading Economics. (2018). Hungary Unemployment Rate. Erişim Adresi: <https://tradingeconomics.com/hungary/unemployment-rate> (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2018)
- Kaltwasser, C. M. (2012). Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis. Populism in Europe and the Americas: Threat or corrective for democracy? (s. 1-26). içinde Cambridge University Press.
- Kazin, Michael. (2016, Kasım-Aralık). Trump and American Populism. Foreign Affairs, s. 17-24.
- Kreisky, Eva. (2002). Zum Wechselspiel zwischen Neoliberalismus und Rechtspopulismus. Neoliberalismus, Staat & Geschlecht. Avusturya Erişim Adresi: [https://homepage.univie.ac.at/marion.loeffler/archiv/SS02/VO\\_05.pdf](https://homepage.univie.ac.at/marion.loeffler/archiv/SS02/VO_05.pdf) (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2018).
- Laclau, Ernesto. (2007). Popülist Akıl Üzerine. Ankara: Epos Yayınları.
- Müller, Jan.-Werner. (2017). Popülizm Nedir? İstanbul: İletişim Yayınları.
- Patkos V, Körösenyi A. (2017). Liberal and Illiberal Populism: The Leadership Of Berlusconi and Orban. Corvinus Journal of Sociology and Social Policy, 315-337.
- Porta, D. Della. (2017). Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset. H. Geiselberger (Dü.) içinde, Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma (s. 44-58). İstanbul: Metis Yayınları.
- Rydgren, Jens. (2008). France: The Front National, Ethnonationalism and Populism. D. M. Danielle Albertazzi içinde, Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western (s. 166-181). New York.

Saad-Filho, Alfredo. (2017). Neoliberalism. D. K.-G. David M. Brennan içinde, Routledge Handbook of Marxian Economics (s. 245-254). Routledge.

Saç, Selman. (2017). Front National: Radikal (Popülist) Sağdan (İlmli) Neo Popülist Sağa. Mülkiye Dergisi(41), 259-290.

Sputnik Haber. (2018a). Erişim Adresi: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201801271031988891-orban-soros-siginmaci-gibi-sinirlari-asti/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2018)

Sputnik Haber. (2018b). “Orban, Müslüman sığınmacılar için 'istilacı' dedi” Erişim Adresi: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201801091031731266-orban-musulman-siginmaci-istilaci-dedi/> (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2018)

Toprak, Zafer. (2014). Dünden Bugüne Popülizm ve Demokrasi Paradoksu. Politus - Politik Kültür Dergisi(10), 22-27.

World Bank. (2018). Employment in industry (% of total employment) (modeled ILO estimate). International Labour Organization, ILOSTAT database. Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS>. (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018)

World Bank. (2018) Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2017&locations=FR&start=2008> (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2018)

World Bank. (2018). France GINI Index. Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=FR> adresinden alınmıştır (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2018)

Yabancı, Bilge. (2018,Ekim). Avrupa'nın Çeperinde Popülizm: Türkiye, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Çoğunluk. Birikim Dergisi (354), s. 9-21.

Yetkin, Barış. (2016). Popülizmin Gölgesinde Siyaseti ve Siyasal İletişimi Anlamak. Erciyes İletişim Dergisi, 4(3), 68-82.

Yılmaz, Zafer. (2017). Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin. Mülkiye Dergisi, 41(1), 33-66.



## KURUMSAL SEKÜLARİZM MODELİ OLARAK LAİKLİK<sup>1</sup>

### LAICISM AS AN INSTITUTIONAL MODEL OF SECULARISM

**Beyza YILMAZ**

Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı,  
[bezyayilmaz@karabuk.edu.tr](mailto:bezyayilmaz@karabuk.edu.tr),

#### MAKALE BİLGİSİ

Geliş 01 Mart 2019  
Kabul 29 Nisan 2019

*Anahtar Kelimeler :*  
Laiklik,  
Sekülerizm,  
Modernleşme,  
Din

#### ÖZET

Sekülerizm ve laiklik kavramlarının birbiri yerine kullanılması literatürde girift bir anlam kargaşası yaratmaktadır. Dolayısıyla modernleşme süreciyle paralel geliştiği ileri sürülen sekülerleşme ve onun kurumsal boyutlarından biri olan laiklik arasındaki etimolojik nüansa ve pratikteki farka işaret ederek laikliği incelemek gerekmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, sekülerizm ve laiklik kavramlarının dinsel ve dünyeviliğin ayrışması olarak anlaşılması kabul edilmekle birlikte, kavramların dinamik olduğu; zamana, mekana ve tarihsel koşullara bağlı olarak geliştiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte kavramların çok boyutlu anlamlarının toplumların hukuku, sosyolojisi ve siyasi konjonktürüne göre değiştiğine de işaret edilmektedir.

Çalışmanın amacı; sekülerizmin kurumsal boyutlarından biri olan laikliğin, kurumların dinden ve birbirlerinden ne ölçüde özerkleştiği ve farklılaştığı ölçütü ile incelenebileceğine, ayrıca bu modeli benimsemiş özellikle İslam toplumlarındaki ortak değer ve siyasi eğilimlere işaret etmektir.

Buradan hareketle, geliştirilen ampirik ölçütlerle birlikte, her toplumun kendine has sosyal ve kurumsal sekülerleşmeyi inşa ettiğini kabul etmekteyiz.

© 2019 PESA All rights reserved

#### ARTICLE INFO

Received 01 March 2019  
Accepted 29 April 2019

*Keywords:*  
Laicism,  
Secularism,  
Modernization,  
Religion

#### ABSTRACT

The substitution of the concepts of secularism and laicism creates an intricate confusion of meaning in the literature. Therefore, it is necessary to examine laicism by pointing to the etymological nuance and the difference in practice between secularization, which is claimed to be in parallel with the modernization process, and laicism one of its institutional dimensions.

In this study, firstly, the concepts of secularism and laicism are considered as the separation of religiosity and temporality, but also it is emphasized that the concepts are dynamic and they develops depending on time, place and historical conditions.

However, it is also pointed out that the multidimensional meanings of the concepts change according to societal law, sociology and political conjuncture.

Purpose of the study is to point out that the laicism, which one of the institutional dimensions of secularism, can be examined by the criterion to which institutions are autonomous from religion and from each other and by criterion of differentiation and also to indicate common values and political tendencies especially in Islamic societies that have adopted this model.

© 2019 PESA Tüm hakları saklıdır

## Giriş

Seküler (séculaire) kavramı Fransızca'da kullanıldığı bağlam bakımından Latince saecularis kökenli olup her yüzyılda bir meydana gelen, bir veya birkaç yüzyıldır süren, çok eski zamandan beri var olan anlamlarından meydana gelmiştir.<sup>2</sup> Sekülerleşme (sécularisation) ise bazı değerlerin kutsal alandan

<sup>1</sup> Bu çalışma "Türkiye'de ve Fransa'da Laiklik Modelinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

<sup>2</sup> Dictionnaires de Français, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/seculaire/71779>

dindışı alana geçmesi; yetkili, din adamı ya da dini otoriteden istifade ederek laik hayata dönüş ve önceleri din kurumuna ait olan mülkiyetin devlete geçmesi ile yine din kurumuna ait olan çeşitli işlerin devlet işleyişine geçmesi olarak kabul edilmektedir.<sup>3</sup> Sekülerizm kavramı, aşkın olan bazı değerlerin dünyevileşmesine işaret eden, aşkın olanla cismani olan alanları birbirinden ayıran ve bu alanların gerektirdiği gibi yaşayanlar arasına muğlak da olsa bir çizgi çeken kavram olarak kullanılmaktadır. Sekülerizmden farklı olarak Laik kavramının etimolojisini ele aldığımızda ise Yunanca laikos'tan türeyen ve ortak, kamuya ait olan, sıradan anlamlarına gelen bir kelimedir. Aynı zamanda Orta Çağ'da vaftiz edilmiş fakat din adamları sınıfına (clergé) mensup olmayan Hıristiyan kimselere de laik denmekteydi.<sup>4</sup>

O halde zaman zaman birbirleri yerine de kullanılan bu iki kavram arasındaki nüans, laikliğin sekülerizmin kamuya ait kısmını ilgilendiren kurumsal boyutu olduğudur. İki kavram arasındaki etimolojik nüansın bugünkü din ve devlet ilişkisindeki rolü de oldukça önem taşımaktadır. Din ve devlet ilişkisi bağlamında değerlendirdiğimizde devletin meşruiyetini ve hukuki tabanını ruhani kaynaklarla temellendirmediği, dinsel pratiklerin kamu dışı alanda yani özel alanda eyleme dökülmesi gerektiğini öne süren bir anlayıştır sekülerizm.<sup>5</sup> Bununla birlikte, bireylerin hayatlarında birtakım sınırları çizen etik değerler anlamına da gelmektedir.<sup>6</sup>

Laiklik modelini günümüzdeki bağlamında tetkik edebilmek için kavramın kökenini ve onu bugünkü kontekstte anlaşılır kılan formülasyon sürecini değerlendirmek ve sekülerizm kavramı ile laiklik modelinin de din ve siyaset gibi tarihsel süreç ve aktörlerle şekillenen dinamik olgular olarak anlaşılması gerektiğini ve nihayetinde kavramları dar kalıplar içine hapsedmenin siyasi, hukuki ve sosyal anlamda işlevselliklerini tehdit edebileceğini söylemek mümkündür.

Zaman zaman Türkiye'de ve modelin ikame edildiği Fransa'da politik kriz meselesine dönüşen laiklik/laik olup olmama, sosyal sekülerleşmeden bağımsız tutularak, din ve dünyevi kurumların birbirinden ne ölçüde ayrıştığı ile değerlendirilebilir. Bu, devletin dini inanç ve özgürlükleri sağlamanın reddi olmamakla birlikte, dünyevi kurumların meşruiyetini ve işleyişini dinselikten almamasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, kurumsal ayrılığın tespit edilebilmesi için çeşitli eşikler kabul edilmiştir. Bu eşikler lineer bir sürece karşılık gelmemektedir. Dolayısıyla eşikler arasındaki geçişlere her toplumda farklı tanık olunmayla beraber, eşiklerde belirtilen ayrışma hali de toplumdaki hakim dine, sosyal sekülerleşme seviyesine ve toplumun modernleşmesine göre çeşitlilik göstermektedir.

## 1. Sekülerizm

Sekülerleşme dini reddetmez ya da kiliseye karşıt değildir; yalnızca dinsel pratiklerin yerine getirilmemesi ve bu pratiklere olan organik bağın dile getirilmemesiyle devam eden bir süreçtir.<sup>7</sup> Bu süreç somut olarak salt değerlendirilemez; nitekim aşkınla ilişkilendirilen kavram aşkın olanın yani dinin ondan ne kadar uzaklaştığını, ayrıldığını belirtmesiyle tariflenebilir. Yani bizzat dinin varlığı ile birlikte olan, din üzerinden açıklanan bir süreçtir.

Buradaki değişimi, dini alan, içinde alt küme halinde bulunan seküler alanı ve geri kalanını kapsayan iken artık dini alanın, seküler alanın alt kümesi haline geldiği bir alan değişimi olarak tanımlayabiliriz. Aynı zamanda sekülerleşme aşkın olanın ölümü değil bilakis ona ortak olacak bir diğer aşkın

<sup>3</sup> Dictionnaires de Français, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/secularisation/71781>

<sup>4</sup> Félix Gaffiot, *Dictionnaire Latin-Français*, Paris: Hachette Publisher, 1934, (Nouvelle Edition, 2010), s. 776.

<sup>5</sup> Jose Casanova, *Modern Dünyada Kamusal Dinler*, (Çeviren: Mehmet Murat Şahin), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 22-23.

<sup>6</sup> Nilüfer Göle, *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 19.

<sup>7</sup> Olivier Roy, *İslam'a Karşı Laiklik*, (Çeviren: Ender Bedisel), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s. 10.

yaratılması sürecidir.<sup>8</sup> Burada yaratılan yeni aşkınlık gömleği de devlet tarafından giyilmeye başlanmıştır. Dinsel olan toplumda anlamlılığını yitirerek günlük yaşamın içindeki bazı pratikler, hayatı anlamada ve şekillendirmede belirli dini referanslarla karşılanmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla da bu pratikler dinsel kontrolünden çıkarak gündeliği belirleyen bir diğer olgunun, siyasetin, konusu ve müdahale alanı olmuştur. Bu bağlamda ayrılmaya başlayan iki alan üzerinde sekülerizm, iki alanı net bir şekilde ayırmayı deneyerek Orta Çağ'da yaşandığı gibi din ve devletin iç içe geçmesini ve daha sonra birbirlerine rakip olmalarını engelleme amacı taşır. Bu alanların ayrılması sürecini de Casanova üç sürece bölerek inceler. Bunlardan ilki, seküle ait olan alanın giderek ruhani olandan “farklılaşması” ve “bağımsızlaşması” sürecidir. Bu sürece ivme kazandıran fenomenlerin de Protestan Reformu, modern devletlerin ve kapitalizmin doğuşu ile teknik-bilimsel yeniliklerin oluşumu olduğunu söyler. Daha sonra ise dinin gerilemesi sürecini inceler, ki bunu, dinden bugün anladığımız şeyin değişmesi olarak detaylandırır. Son olarak ise modern dünyada kurumların farklılaşmasının ardından dinsel pratiklerin de bireylerin mantalitesinde farklılaşmasının ve özerkleşmesinin; bireylerin varoluş ve benlik sorgulamalarının da dinsel yanıtlardan ziyade benliğin özel alanına çekildiği, dinin hususileşmesi süreci olarak ifade eder.<sup>9</sup>

Casanova'nın sekülerleşme tezini eleştiren bazı düşünürler bu üç durumun modern toplumda bir arada olamayacağını savunur.<sup>10</sup> Casanova'nın üç sürece bölerek incelediği modernleşme etkisinin, Peter Berger de sekülerleşme kuramını eleştirirken bazı seküler etkilerinin var olduğunu kabul etmektedir. Avrupa'da dini inanç ve pratiklere duyulan ilginin azaldığını ve ait olduğu kültürden bağımsız ortak seküler tepkiler veren küresel elitin oluştuğuna haklılık verir.<sup>11</sup>

Marcel Gauchet ise bu sürece dinden çıkış olarak bakar ve laikleşme yahut dünyevileşme adlandırmasını yapmaktan kaçınır. Çünkü bu kavramların süreci tanımladığını; fakat yeterince açık ve anlaşılır kılmadığını ileri sürmektedir. Laikleşme ve dünyevileşmenin kilise kökenli kavramlar olduğunu ve bu kavramların kilise karşıtı temellenerek açıklandığını, kiliseye ait alanın dışında olanları yahut kilise hukukunun dışındaki alanları çevrelediğini ifade etmektedir. Bu sebeple modern dünyada diğer dinlerin de sekülerleşme ile olan ilişkisini analiz edebilmek için süreci daha kapsamlı bir nosyonla açıklamayı dener. Bu sürecin Avrupa'nın her köşesini farklı etkilediği ve sonucunda da birbirinden farklı modellerin ortaya çıktığını, bunun Fransa'daki versiyonunun da laik model olduğuna işaret etmektedir.<sup>12</sup> Dinden çıkışı da dinin tamamen yeryüzünden silindiği bir olgu olarak değil; dinin altyapıyı ya da diğer üstyapı formlarını artık tanımlamadığı; dini inançların varlıklarını halen sürdürdükleri fakat kendilerinin biçimlendirmedikleri bir siyasal sistem ve sosyal düzende bunu devam ettirdikleri bir dünya düzenine geçiş olarak kabul eder. Ona göre bugünkü dini inanışlara bakıldığında dinden çıkma, dinin önceki formunun başkalaşımıdır.<sup>13</sup> Bununla birlikte Casanova da sekülerleşmeye evrensel yaklaşmanın dinin lineer gerilemesi gibi bir tezi doğurduğunu fakat bu tezin ampirik olarak doğrulanamayacağı sebebiyle tarihsel yaklaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.<sup>14</sup>

Sekülerizm Avrupa'da baş gösteren bir süreç olmakla birlikte modernleşme ve sömürge politikaları ile farklı bölgelere de yayılmış ya da dayatılmıştır. Dolayısıyla farklı tarihi geçmişlikler, sosyolojik unsurlar ve dini inanç farklılıkları çeşitli sekülerizm modellerini doğurmuş, sekülerizmi tek tipten

<sup>8</sup> Roy, a.g.e., s. 57.

<sup>9</sup> Casanova, a.g.e., s. 28-45.

<sup>10</sup> Eleştirel düşünce için bkz: Talal Asad, *Religion, Nation-State, Secularism*, New Jersey: Princeton Press, 1999, Nation and Religion, (Editör: Peter van der Veerand Hartmut Lehmann), s. 179.

<sup>11</sup> Peter L.Berger, *The Desecularisation of the World*, Washington DC: Ethics and Public Policy Center, 2005, s. 3-4.

<sup>12</sup> Marcel Gauchet, *Demokrasi İçinde Din*, (Çeviren Mehmet Emin Özcan), Ankara: Dost Yayınevi, 2000, s. 9-13.

<sup>13</sup> Gauchet, a.g.e., s. 13-15.

<sup>14</sup> Casanova, a.g.e., s. 24.

uzaklaştırmıştır. Bu durum da Hıristiyan doktriniyle olan ilişkisiyle tanımlanan ideal sekülerizm modelini sorgulatmıştır.<sup>15</sup>

Sekülerizm dinamik bir süreç olarak değerlendirilip cismani ve ruhani alanın ayrışması olarak kabul edildiği noktada onu kurumsal ve sosyal sekülerizm olarak ayırmak mümkündür. Bu bağlamda, sosyal sekülerizm dini özgürlükler skalasında; dini reddeden, kendine has bir alana hapseden ve de onun özgürce yaşanmasına olanak sağlayan olarak üç tipolojide karşılık bulur. Kurumsal sekülerizm ise bugün, din ve devlet ilişkileri tartışmalarının şekillendiği üç modelle ifade edilir: Amerikan tipi kesin ayrılıkçı model, Alman tipi uzlaşmacı model ve Türk-Fransız tipi kontrolcü laik model.<sup>16</sup>

Bugün sekülerleşmenin arka yüzündeki tarihsel altyapıyı, kültür ve dinsel dogmaların farklılığını analiz etmek, dinlerin ve hakim oldukları toplumun devleti arasındaki korelasyonun çözümlenmesini yapabilmek ve bugünün kamusal alandaki dini taleplerini anlama adına bize ışık tutmaktadır. Etimolojik ve kurumsal olarak farklılıklarına işaret ettiğimiz bu kavramlardan, genel itibarıyla kullanım olarak sekülerleşme kültürel boyuta indirgenmekte; laiklik ise kurumsal alandaki sekülerizmin genel adı olarak kullanılmaktadır.

François Billon bu durum için sekülerlerin sekülerizmi bir değer olarak görmediklerini, devlet ile din arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuki bir sistem olarak değerlendirdiklerini; laiklerin ise laikliği bir değer olarak kabul ettiğini ve onu hayatı düzenleyen bir sistem olarak kabul ettiklerini öne sürer.<sup>17</sup>

## 2. Laiklik Modeli

Jean Baubérot, sekülerleşme ve laikleşme kavramlarının arasındaki ilişkiyi inceleyerek sekülerleşme kavramının gereksiz bir şekilde din ve modern dünyaya dair her şeyi açıklama çabası içine sokulduğunu öne sürer. Sekülerleşmeyi incelerken referans olarak gösterdiği Ferdinand Buisson'un tezini Peter Berger, David Martin ve Bryan Wilson gibi sosyologları bu tezi okumadan sekülerleşmeyi, seküler kurumların dini kurumlardan ayrışması olarak değerlendirmelerini eleştirir. Çünkü Buisson bu kurumsal ayrılığı henüz 19. yüzyılda savunmuştur. Baubérot laikleşme ve sekülerleşmeyi birbirinden ayrı kavramlar olarak tanımlarken Karel Dobbelaere'nin tezinden yola çıkmıştır. Nitekim bu tez; ilk olarak kurumların yapısal ve işlevsel olarak dini kurumlardan ayrışması, ki bu süreci laiklik olarak adlandırmıştır; ikincisi dinsel olanın modern olanın içinde harmonize olmasıdır ve son olarak da bireysel yaklaşımın dinsel olanla birleşmesini savunur. Buradan hareketle Baubérot laikleşmeyi, sekülerleşmenin kurumsal boyutu olarak değerlendirir. Dolayısıyla da laikliği, her şeyden önce eğitim kurumundan dini kontrolün bertaraf edilmesi ve bu kurumun farklılaşarak özerkleşmesi olarak açıklar.<sup>18</sup> Ona göre laikleşme, devletlerin vatandaşlarının dinsel sorumluluklarını üzerine almadığı; bu sorumlulukların dinsel ait olduğunu belirtip dinsel aitlikle vatandaşlığı ayırmasıyla görünmeye başlar.<sup>19</sup>

Laiklik, onu sekülerizmin kurumsal modellerinden biri olarak kabul ettiğimizde ruhani olanı belirli bir hukuki çerçevede içinde otoriterce niteleyen politik bir tutumdur. Bu politik tutumda devlet, dinsel olanı sınırlandırmakla birlikte onu kendi anlayışında ve çıkarında tanımlar.<sup>20</sup>

Aslında ne olduğuna dair çokça tartışmaya söz konusu olan laikliği, Pierre Jean Luizard, kavramın muğlaklığına dikkat çekerek “*Tam olarak kavranamayan laiklik, her şeyden önce laikler ondan ne anlıyorsa odur.*” diyerek tanımlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte laikliğin varlık sebebi olan din

<sup>15</sup> Göle, a.g.e., s. 11-13.

<sup>16</sup> Saadet Yüksel, *Anayasa Yargısında İbadet Özgürlüğü*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 20015, s. 149.

<sup>17</sup> Ömer Çaha, *Fransa'da İslam Karşıtlığı ve Laicism*, Ankara: Kadim Yayınları, s. 117.

<sup>18</sup> Jean Baubérot, *Laiklik Tutku ile Akıl Arasında*, (Çeviren: Alev Er), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 47.

<sup>19</sup> Jean Baubérot, *Dünyada Laiklik*, (Çeviren: Ertuğrul Cenk Gürçan), İstanbul: Dergah Yayınları, 2008, s. 59.

<sup>20</sup> Roy, a.g.e., s. 10.

kurumunun da, özelinde İslam'ın genelinde ise dini inançların, müminlerin anlayış ve tefsirleriyle şekillendiğini ileri sürmüştür.<sup>21</sup> Böylelikle laik politikaların ortaya çıkardığı problemin sosyal tabanda yaşanan din anlayışı ve siyasal alandaki laiklik anlayışının çatışması olduğunu anlayabiliriz. Zira sosyal bağlamda sekülerleşmesi zayıf olan toplumlarda laiklik modeli devlet tarafından yukarıdan dayatılan modernleşirmenin bir aracı halini alır.<sup>22</sup>

Laiklik modeli, devletin meşruiyetini dinden almadığı, kimliğini ve niteliğini laiklik prensibiyle açıklayan, dini değeri kendi ideolojisi perspektifinde şekillendiren, kamusal alanda dine dair sembol ve normları ekarte eden, özel alanda ise bireylerin dini patiklerini ve örgütlenmelerini kontrol eden<sup>23</sup> ve de bunları siyaset eliyle militan bir tutumla dayatan sekülerizm modelidir.<sup>24</sup> Yani bu model, dinin devlet sahnesinden uzaklaştırılırken; devlet yetkesinin dini konularda kendi sınırını çizmediği bir modeldir.<sup>25</sup>

Laikliği, sekülerizmin bir modeli olarak kabul eden Yüksel de laiklik modelinde din ve devletin birbirinden ayrılması yerine kontrolcü sistemin varlığı sebebiyle laikliğin din ve devleti daha fazla etkileşim içinde bıraktığını ileri sürmektedir.<sup>26</sup>

Din ile devletin daha fazla etkileşim halinde olduğu laiklik modeli, diğer modellerden farklı olarak dine karşı takıntıya da sahiptir ve dini simge ve sembollerin kamusal alanda görünmesine tahammül edemez. Din ve devlet arasında kesin ayrılığı ya da uzlaşmayı benimsemek yerine çeşitli tavizler veriyormuşçasına onu kontrol altında tutmayı ve yönetmeyi yeğler.<sup>27</sup> Modelin bu eğilimleri sebebiyle Roy, laikliğin pejoratif anlam yüklü olduğunu kabul etmektedir. Ona göre laiklik, siyasal ile kamusal alanda dinin söz sahibi olmasını reddeder; fakat dinin yerine de herhangi bir ahlaki söylem geliştirmez.<sup>28</sup>

Bu noktada da siyaset bilimcilerinin tartışma hususu dinin modern devletteki kamusal yerinin ne olması gerektiği üzerine yeniden şekillenmiştir. Kamusal alan üzerine düşünen bazı teorisyenler sekülerleşme kuramı perspektifinde dini ve metafiziksel öğeleri kamusal alanın dışında tutmayı tercih ederken; bazı teorsiyenler ise çok kültürlülük ve demokrasinin şartı için dinsel değerlerin varlığını ve görünürlüğünü savunmuşlardır.<sup>29</sup>

Dinsel değerlerin varlığının ve çok kültürlülüğün korunmasının laik düzende var olabileceğini öne süren İlber Ortaylı, laik düzeni herhangi bir dine inanların, kendi dinlerinin hukukunda muamele görmediği, her inananın eşit olarak bağlı, tek bir hukuk yapısının var olduğu monist yönetimle biçimlendirilen düzen olarak nitelemektedir. Bununla birlikte, bir toplumda dinsel hoşgörünün var olabileceğini ve hatta o toplumun hukuk sisteminde başka dinlerden yahut din dışı kaynaklardan yararlanılabileceğini fakat yine de toplumda herkesi bağlayan eşitlikçi bir hukuk düzenlemesi yoksa o toplumun laik

---

<sup>21</sup> Pirre Jean Luizard, *İslam Topraklarında Otoriter Rejimler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 2.

<sup>22</sup> Luizard, s. 71.

<sup>23</sup> Nilüfer Göle, "Laïcité, Modernisme et Islamisme en Turquie", (Editör:AFEMOTI), *Cahiers d'études sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien*, Sayı: 19 | 1995, s. 7.

<sup>24</sup> Durmuş Hoccoğlu, "Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 29, 1994, s.44.

<sup>25</sup> Bilal Sambur, "Türkiye'de Din Özgürlüğü, Laisizm ve Resmî İdeoloji", *Liberal Düşünce*, Cilt 14, Sayı: 55, Yaz 2009, s. 46.

<sup>26</sup> Yüksel, a.g.e., s. 180.

<sup>27</sup> Roy, a.g.e., s. 47.

<sup>28</sup> Roy, a.g.e., s. 32.

<sup>29</sup> Ahmet Kuru, *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 4-5.

olamayacağına işaret eder. Ayrıca laikliğin gerçekleşmesi için toplum yapısında modernliğe doğru bir dönüşümün olması gerektiğini öne sürmektedir.<sup>30</sup> Buradaki laik düzen sekülerizmin bir modeli olmaktan çok seküler düzenin kendisidir.

Ahmet Kuru ise seküler devletlerde bir tipoloji geliştirerek dinin kamusal alandaki görünümünü otoriterce yasaklayan ve onu özel alana hapsedmek isteyen modelleri dışlayıcı laiklik olarak; devletlerin dinin kamusal görünürlüğüne serbest kıldığı, kamusal talepleri yerine getirmeye çalıştığı modeli ise pasif laiklik olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmayı yaparken devletlerin tarihsel geçmişi ve kuruluş sürecindeki siyasi ilişkilerinin üzerinde durmuştur.<sup>31</sup> Bununla birlikte pasif ve dışlayıcı laiklik tiplerinin aslında skalanın iki ucundaki ideal tipler olabileceğini; gerçekte ise devletlerin laiklik politikalarının skalanın bu iki ucu arasındaki bir yerde olacağını; çünkü hiçbir devletin tamamen kamusal alandan dini çıkaramayacağını ve yine hiçbir dinin kamusal alanda dine tamamen serbestlik sağlayamayacağını vurgular.<sup>32</sup>

Laiklik modeli Fransa’da tarihten ve devrimci ideolojiden beslendi. Toplumsal gerçekliklerden ve kamusal taleplerden ziyade ideal devlet ve toplum düzeni için elitlerce laik politikalar oluşturuldu. Böylelikle Fransa kendine has, sert, bükülmez bir model geliştirmiş oldu. Nitekim sekülerizm modellerinden hareket ederek, tarihsellik, sosyal ve kültürel farklılıkların meydana getirdiği üzere her ülkenin kendine has, kendi sosyolojik yapısına uygun sekülerizm anlayışının olması gerektiği; fakat Fransa ve Türkiye gibi bazı ülkelerin kendine has sekülerizm anlayışlarının toplum temelli değil devlet temelli oluşturulduğunu ileri sürebiliriz. Laiklik bu ülkelerde modernliğin, ilerlemenin ve cumhuriyetin sine qua non şartı olarak görülmüş; din ise bölünmenin, geriliğin, ve bir anlamda eski rejimin dostu olarak zihinlere işlenmiştir. Bu anlamda laiklik mutlak iyi olarak nitelendirilirken, din ötekileştirilmektedir. Burada da dinin ötekileştirilmesi bir nevi laik anlayışın bekasını sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Ancak bu araçsallaştırmayla laiklik sosyal hayatın içine empoze edilebilen bir hale gelebilmektedir. Laik modelin diğer seküler modellere kıyasla otoriter bir hale bürünmesi dine karşı ötekileştirici tutumundan gelmektedir. Özünde siyasal ve sosyal hayatı yönetmede kendisine ortak istememesi bunulmaktadır. Laiklik ideoloji ile iç içe geçerek kamusal alanda devletin nötrallitesi, özel alanda ise dini inançların ve çoğulculuğun özgürlüğü sistemine oldukça mesafeli kalmıştır. Modernleşmenin yukarıdan dayatıldığı devletlerde ise laiklik modeli devletin ideolojisi ile de paralellik göstermeye devam etmektedir.<sup>33</sup>

Diğer bir yandan, modernleşmenin sekülerizmle olan ilişkisi pek çok boyut bulundururken, laiklik modelinin modernleşmeyle olan ilişkisi de oldukça kritik bir öneme sahiptir. Zira buradaki modernleşme algısı pozitivist evrensel bir modernleşmeye karşılık gelmektedir. Nitekim pozitivizmin öngördüğü mutlak doğruların evrensel oluşu ve rasyonel düşünce ile toplumların ilerleyeceği fikri, dini inancın da içi boşaltılıp ilahi bir varlığa inanmaya indirgenerek topluma sunulması ile arzulanan modernliğe ulaşılabilineceğini iddia eder.<sup>34</sup>

### 3. Ölçülebilir Bir Kavram Olarak Laiklik

Laiklik modeli Fransa’dan ikame edilmiş olmakla beraber, modeli benimseyen her toplumda, toplumun kendi sosyolojik yapısının şartları gereği değişiklik göstermiştir. Bu değişkenlikler laiklik üzerine çeşitli tartışmaları da gün yüzüne çıkartmış ve laik olma üzerine devletleri rekabete sürüklemiştir. Dolayısıyla

<sup>30</sup> İlber Ortaylı, “Osmanlı Devleti’nde Laiklik Hareketi Üzerine”, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, (Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul: Der Yayınları, 1995 s. 175.

<sup>31</sup> Kuru, a.g.e., s. 14.

<sup>32</sup> Kuru, a.g.e., s. 34.

<sup>33</sup> Riva Kastoryano, “Laiques et Musulmans en Turquie”, *Ceri-sciences-politique*, Septembre, 2001, s. 2., [https://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr.ceri/files/artik\\_0.pdf](https://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr.ceri/files/artik_0.pdf)

<sup>34</sup> Nilüfer Göle, “La Laicite, l'espace Public et le Defi Islamiste en Turquie”, *Confluences Mediterranee*, n:33, Printemps 2000, s. 86-88.



sosyal sekülerleşmenin de etkisiyle, laiklik ampirik olarak değerlendirilebilecek bir kavram haline gelmiştir. Bu bağlamda kurumların dinden ve birbirlerinden ne ölçüde özerkleştiği ve farklılaştığı hareket noktamız olmakla birlikte, kurumsal sekülerizmin varlığını ve gelişimini belirli kıstaslara dayanarak ele alacağız.

Aynı zamanda çalışmanın bu bölümünde kurumsal sekülerizmi ölçen unsurları incelemenin yanı sıra, laiklik modelinin modernleştirme aracı olarak yukarıdan dayatıldığı, özellikle İslam dininin hakim olduğu toplumlarda bu modelin inşasının unsurları ve yine bu modelin farklı İslam toplumlarında ortak özellik olarak beliren çeşitli parametreleri de laikliği ölçme adına ele alınacaktır.

İlk olarak laikleşme eşiklerini ölçüt olarak kullanmada Fransa’da laiklik modelini inceleyen ve laikleşme üzerine çeşitli eşikler geliştiren Jean Baubérot’nun geliştirdiği kıstasları kullanacağız, İslam toplumlarındaki ortak özellikleri incelemede ise laiklik adına önemli mücadeleler veren ve modernleşme çabalarında Avrupa’yı örnek alan İslam toplumlarını inceleyen Pierre-Jean Luizard’ın bu toplumdaki laik modellerde ulaştığı beş ampirik tespiti odaklanacağız.

Laikleşme eşiklerinde “göreceli” ilerleyen ve bir İslam toplumu olarak Türkiye’nin uyguladığı laiklik modelinde hem Avrupalı bir devlet olan Fransa’nın laiklik modeliyle hem de İslam topraklarındaki laik modellerle benzer noktaları vardır. Nitekim bu Türkiye’nin toplumsal yapısını anlamada bir zemin olarak görülebilir; zira Türkiye sosyolojisi Avrupalı öğeleri, değerleri barındırdığı gibi Asya ve Afrika değerlerine de hakim bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Türkiye gibi heterojen yapıya sahip toplumlarda pozitivist yaklaşımdan uzaklaşarak din kurumu, devlet ve toplum arasında toplumun reel yapısına uygun rasyonel modeller ve politikalar geliştirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, küreselleşme fenomeni post-modern bir dünya doğurmuş; Avrupa ve hatta Kuzey Avrupa gibi ülkelerde dahi homojen yapının kırıldığı bir toplum düzenini sahaya sunmuştur. Dolayısıyla dinselliğin siyasi kurumlardan ve eğitim kurumlarından her toplumda kendine özgü bir yöntemle çekildiğini ve ilişkisini kendi bağlamında kurduğunu ele almak doğru olacaktır. Bu kurumlar arasındaki ayrışma sürecini, bu sürecin niteliğini ve aralarındaki ilişkiyi belirli bir somut çerçeve üzerine oturtmak mümkündür.

Bu bağlamda Baubérot’nun geliştirdiği ilk eşik; devletin vatandaşlarına karşı dini öğretilerde kendisini sorumlu hissetmemeye başladığı, vatandaşlarının yalnızca siyasi ve sosyal ilişkilerini düzenleyen, ihtiyaçlarını karşılayan bir yapıya bürünmesiyle başlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, devletin dini öğretilerden ve dini işlerden sorumlu olmamasıdır; vatandaşların dini özgürlüklerini ve tabii olarak dini ihtiyaçlarını karşılamaktan kaçınması değildir. Bu ilk aşamada temel özellik kurumsal ayrışmadır. Din kurumu belirttiğimiz gibi diğer kurumlardan soyutlanır ve özerkleşerek özelleşir. Baubérot bu noktada din ve devletin kurumsal ayrılığına işaret ederken bu ayrılığı mutlak, katı, bükülmez bir ayrılık olarak değerlendirmez. Ona göre mutlak ayrılık olarak nitelenen ayrılıklarda bile din kurumsal olarak topyekûn çekilme zorunluluğu taşımaz.<sup>35</sup>

Bu birinci aşamada bir diğer önemli değişim noktası ise toplumun eskisi kadar dini taleplerde de bulunmamasıdır. Bu bağlamda Baubérot, dinin inşa ettiği sosyal düzen kurallarının yerini laik okulların oluşturduğu ahlak kurallarının almasından bahseder. Ayrıca, evlilik ve boşanma gibi din kurumunun üstlendiği yetkilerin medeni kanuna bağlanmasını da kurumların kültürel ve geleneksel tarafının laikleşmesi olarak değerlendirir. Süreç bu şekilde ilerlediği takdirde de vatandaşlar arasında din kurumuna duyulan aidiyet, kurumun üstlendiği işlevselliğin azalmasıyla orantılı olarak devlete duyulan aidiyetin gelişmesiyle birlikte ayrılmıştır. Böylelikle yurttaşlık aidiyetiyle dini aidiyet birbirinden farklılaşmıştır.<sup>36</sup>

<sup>35</sup> Baubérot, *Dünyada Laiklik*, a.g.e., s. 74-75.

<sup>36</sup> Baubérot, *Dünyada Laiklik*, s. 74.

Baubérot'nun ikinci eşik olarak öne sürdüğü kıstas ise dinin artık toplumun seçimine bırakılan bir kurum haline gelmesidir. Burada çeşitli örneklerle kurumların ayrıştığı bu sekülerizm sürecinin ilerleyebilen ve gerileyebilen bir niteliğe sahip olduğunu vurgular.<sup>37</sup>

Üçüncü eşığı ise kurumsuzlaştırma prosesüsü olarak tanımlar, bu süreçte din kurumu itibarsızlaştırmaya götürülür, bununla birlikte sekülerizmin de kurumların niteliği haline gelmesi sağlanır. Bu eşığın toplumdaki karşılığı ise modernleşmeyle birlikte oluşan sembolik din algısı ve bu dinin bireylerde oluşturduğu monotipleştirme halidir.<sup>38</sup> Bu eşikleri belirlemesiyle birlikte yine de hiçbir toplumda eşiklerin pratikte tam mahiyetiyle geçişlerinin gerçekleşmediğini ileri sürer.

Luizard ise bu evrensel eşikleri İslam toplumlarında incelemiştir. Ona göre İslam toplumlarında laikleşme sürecindeki birinci eşik; İslami altyapıyı zedelemeyen oluşturulan anayasal yenilikler ve bu bağlamdaki reformlar olmuştur. Bu reformlar Avrupa çizgisinde gerçekleştirilmiş, bir nevi dönemin şartlarında Avrupa baskılarından, onları imite ederek kurtulma amacı taşımıştır. Aynı zamanda bu safhada dini temelli reformlar hayata geçiriliyor olsa da eğitim ve ordu gibi kurumlarda dinden uzaklaşma, dini ekarte etme gibi süreçler de görülmeye başlamıştır. Bununla birlikte bu kurumlarda yetişen rasyonalist entelektüeller de toplumda dönüştürücü role soyunmaya başlamıştır.<sup>39</sup>

İkinci safhada ise ulus-devlet aktörü başat rol oynar. Bu safhada egemenliğin meşruiyeti artık ulusa dayandırılır. Bu hareket noktası da İslam toplumlarında ve Avrupa dışı toplumlarda modernleşmenin kaynağı olarak görülür. Aceleci ve otoriter bir tavırla modernleşme adına eskiyle bağı koparma güdümünde ulus öncesi din devlet ilişkisi yıkılmaya çalışılır. Nitekim burada tam bir ayrışma söz konusu değil; yukarıdan dayatılan laiklik modeli söz konusudur. Luizard'a göre bu safhada kurumsal ayrışmaya gidilememektedir; zira İslam devletin kendisiyle özdeşleşmiş hale gelmiştir.<sup>40</sup>

Üçüncü safha ise yeniden İslamlaşmanın başladığı safhadır. Buradaki İslamlaşmadan kasıt sekülerleşmiş düşünce dünyasında bir reform hareketidir. Fakat bu reform ne Asr-ı Saadet kabul edilen zamandaki İslam'ın özüne dönüş fikrinden ibarettir ne de XX. yüzyıl İslam reform hareketlerine bağlıdır. Sekülerleşmişliğin içinde kendi sosyal bağlamında İslam'ın sosyal özgürlüğünü ortaya çıkarmakla ilişkilidir. Nihayetinde bu yeniden İslamlaşma düşüncesi daha doğrusu İslamlaşma hali, Luizard'ın da deyimiyle laik politikaların bir sonucudur. Bu İslamlaşmayı aslında yalnızca İslam toplumlarında görülen bir durum olarak okursak hataya düşmüş oluruz. Küreselleşmenin getirdiği artan göç gibi bir enstrümanın İslamlaşma fenomenini İslam toplumları dışına da taşıdığını söylemek mümkün. Bunun en belirgin örneği olarak Fransa'ya işaret edebiliriz. Nitekim XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyıl boyunca sömürge topraklarına kendi laiklik modelinin varyasyonlarını dayatan Fransa, bugün bu topraklardan kendi sınırları içine göçenlerin kurulu seküler düzene bir reaksiyon olarak İslamlaşmayı yaşamalarına tanık olmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer mühim husus, bu yeniden İslamlaşmayı skalanın bir diğer ucunda sekülerizmin karşısında konumlanan olarak değil; bilakis sekülerleşmeyle kol kola hareket eden bir olgu olarak görmek gerekir. Yani sekülerleşme de bu süreçte halen devam etmektedir; İslamlaşma ve bireysel özgürlüklere karşı gücünü yitiren ise laiklik modelidir.<sup>41</sup>

Yeniden İslamlaşmanın arka yüzünde, İslam toplumlarında güdülen laiklik modellerinin belirli birtakım ortak özellikleri tespit edilebilmektedir. Luizard bunları kategorize ederek beş başlık altında ele almıştır. Çeşitli Avrupa dışı toplumlarda laiklik modellerini inceleyerek hepsinin otoriter bir eğilime sahip olduğunu belirtmektedir. Bu toplumlarda laikliğin modernleşme aracı ve Avrupalılara benzeme amacı taşıdığını; bu sebepten de gayri modern topluma baskıcı bir tavırla, toplumun reel yapısı göz ardı ederek

<sup>37</sup> Baubérot, *Dünyada Laiklik*, s. 83.

<sup>38</sup> Baubérot, *Dünyada Laiklik*, s. 120.

<sup>39</sup> Luizard, a.g.e., s. 146.

<sup>40</sup> Luizard, a.g.e., s. 147.

<sup>41</sup> Luizard, a.g.e., s. 148-149.

elitlerce laik politikalar dayatıldığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, bu toplumlarda ulus-devlet inşası zihinlerde tam manada anlaşılıp kabul görmeden, sancılı bir süreçle ve zoraki bir yöntemle oluşturulduğundan bürokrasi hakimiyetinin her alanda hissedildiği, devletçilik ilkesinin temel ilkelerden biri kabul edildiği güçlü devlet fikri tesis edildiğine işaret eder.<sup>42</sup> Laiklik modelinin uygulandığı bu toplumlarda, toplumun tamamını temsil ettiğini düşünen (zira ulus-devlet fikri ile ulusun homojenleştiği algısı oluşmuştu) tek parti yönetimi iktidara hakim olmaktadır. Tek parti ile birlikte farklı sesler ve muhalefet bastırılmakta, devletin ideolojisini yayması için medya ve kültürel kuruluşlar araçsallaştırılmaktadır.<sup>43</sup>

Bu toplumlarda dikkate değer bir diğer önemli nokta ise modernleştirme olarak ordunun bu göreve soyunmasıdır. İmparatorluk bakiyesi olan toplumlarda, özellikle XIX. yüzyılın son döneminde imparatorluğun reform sürecinde ordu önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyet rejimlerinin kurulmasıyla birlikte de bu gelenek devamlılık göstermiştir.<sup>44</sup> Son ortak özellik ise, başta da değindiğimiz gibi laiklik modelinin uygulandığı İslam toplumlarında yeni İslam'ın yeridir. Bu bağlamda dikkat çekici bir husus da bu tepeden inme, otoriter laik politikaların sonunun bir türlü sekülerizmin diğer kurumsal modellerine evrilememesi, din ve devlet ayrılığının gerçekleşmemesidir.<sup>45</sup>

Özetle, özelinde İslam toplumları hareket noktası olarak ele alındığında, değinilen ortak özelliklerin esasında laiklik modelini niteleyen özellikler olduğunu söylemek mümkündür. Luizard'ın incelediği İran ve Türkiye gibi pek çok İslam toplumu eliti, ona göre, modernleşmeye geçişi hızlı gerçekleştirebilmek amacıyla devrim niteliğindeki dönüştürücü modelleri tercih etmiştir. Dolayısıyla laiklik modelinin kontrolcü özelliği, devletin dini ve çeşitli kurumları şekillendirmesi ulus-devletin temellenmesinde ve modernleşmenin gerçekleştirilmesinde itici güçler olmuştur. Luizard bu anlamda laikliği ulus-devletleri meşrulaştıran sivil bir din olarak kabul etmiştir. Bu modelin özelliklerini İslam toplumlarıyla sınırlandırmak eksik kalacaktır; değinilen beş ortak özellikten otoriter karaktere sahip olmayı, devletçilik ilkesine ithaf edilen önemi ve yeni İslam'ın uyanışını Fransız toplumunda ve siyasetinde de görmek mümkündür. Böylelikle onun kurumsal sekülerleşmesi diğer Avrupa ülkelerinden farklılık göstermektedir. Baubérot'un ele aldığı laikleşme eşiklerine göreyse laikleşme, yalnızca modernleşme çabası içerisindeki toplumlarda karşılıklı bulan süreçler olmamakla birlikte sözü edilen modernleşme/modern kavramlarının da çok boyutlu, eleştirel kavramlar olduğu gerçeği laiklik modelinin uygulanmasını farklı bir tartışma zeminine taşımaktadır.<sup>46</sup>

## SONUÇ

Çalışmanın ilk bölümünde sekülerizmin ve laikliğin birbirinden farklı anlamlara geldiğine işaret ederek laikliğin sekülerizmin kurumsal modellerinden biri olduğunu, Fransa'da ve İslam toplumlarında karşılaştırma yaparak dini, siyasi ve sosyolojik örnekler perspektifinde inceledik. Laiklik modelinin bu ülkelerde, modelin inşa edilmeye başladığı süreçten itibaren belirli bir dönüşümün yaşandığı noktaya kadar olan zaman diliminde din ve siyaset arasında gelişen ilişkinin kontrolcü ve otoriter bir eğilime sahip olduğunu ilgili konular çerçevesinde göstermeye çalıştık.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise laiklik kavramı ele alınmış ve literatürde zaman zaman yerine kullanıldığı sekülerizm kavramından farkına dikkat çekilmiştir. Öncelikle sekülerizm, dinselliğin gündelik yaşamda belirleyici bir etken olma niteliğinin zayıflaması ve/veya kaybedilmesi süreci olarak kabul edilmektedir. Sekülerizmin kurumsal boyutu ise, iç içe geçen devlet ve din kurumunu ayırarak iki kurumun birbirini etkilemeden bağımsız bir şekilde gelişmesi olarak savunulmaktadır. Buradan hareketle laiklik, sekülerizmin kurumsal ayrılık modellerinden biri olarak ele alınmaktadır. Kurumsal

<sup>42</sup> Daha sonra 1970'li yılların ardından devletçilik ilkesi zayıflamaya, liberal politikalar benimsenmeye başlamıştır.

<sup>43</sup> Luizard, a.g.e., s. 79-96.

<sup>44</sup> Luizard, a.g.e., s. 99-100.

<sup>45</sup> Luizard, a.g.e., s. 108.

<sup>46</sup> Kavrama eleştirel yaklaşım için bakınız: Fahrettin Altun, Modernleşme kuramı, İstanbul: Küre Yayınları.

ayrılık modellerinden kesin ayrılıkçı model, din kurumu ile arasına kesin bir duvar örerek herhangi bir dini finanse etmekten veya herhangi bir dine muhalefet etmekten geri durmaktadır. Uzlaşmacı model ise belirli bir işbirliği temelinde şartlar geliştirerek din kurumuyla karşılıklı olarak birbirini desteklemektedir. Laiklik modelinin ise bu iki modelden de farklı bir şekilde, din ve devlet ilişkilerini belirlemedeki rolünü daha dışlayıcı bir eğilime sahiptir. Laiklik bu bağlamda dini kontrol eden, onu şekillendirmeyi deneyen; kurumsal ayrılığı otoriter tavırlarla gerçekleştiren ve dinin kamusal alanda görünürlüğüne müsaade etmeyerek onu kamusal alandan dışlayan bir modeldir.

Çalışmanın son bölümünde işaret edilen Fransız ve İslam toplumları laikliklerinde; sosyal sekülerleşme seviyesi yüksek olan Fransa gibi ülkelerde kurumsal ayrılığın dini dışlayarak gerçekleşmesi, tarihsel dinamiklerin sonucu olurken; sosyal sekülerleşme seviyesi zayıf olan, başta Türkiye gibi İslam dininin hakim olduğu toplumlarda, modernleşme politikalarının sonucu olarak; kurumsal ayrılık, dinin kamusal alandan dışlanarak vicdanlara terk edilmesi ve dine pejoratif bir anlamın yüklenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte laiklik ve sosyal sekülerleşme sürekli birbiriyle karıştırılmış ve laiklik adına bireylerin inanç ve ibadet özgürlükleri baskılanmıştır. Dolayısıyla bu modeli uygulayan toplumlarda, toplumsal tabanın sosyal sekülerleşmesi zayıf olduğu için bu sekülerleşme laik politikalar aracılığıyla dayatılmıştır.

Sosyal sekülerleşmenin yanı sıra bu toplumlarda kurumsal sekülerleşme, kurumların birbirinden özerkleşmesi sürecini ele alarak belirli kıstaslarla ölçülmeye çalışılmıştır. İslam toplumlarında bu kurumsal ayrılığa karşılık gelen süreç modernleşme ve ulus-devlet inşa etme süreçleriyle birlikte kontrolcü laiklik modelini doğurmuştur.

Sonuç olarak, laiklik otoriter ve kontrolcü bir model olarak Fransa'da inşa edilmiş ve daha sonra devrimsel yanının etkisiyle farklı toplumlarda benimsenmiştir. Bu modelin inşası sürecinde de kurumsal ayrılık eşiklerinin gerektirdiği ilişkiler, bu toplumlarda farklı niteliklerde seyretmiş ve laikliğin kontrolcü ve otoriter kimliğinin korunmasının yanı sıra farklı laiklik anlayışları gelişmiştir.

Özetle Fransa'nın ve laiklik modelini Fransa'dan ikame eden, başta Türkiye gibi ülkelerin din kurumu ve devlet ilişkisini temellendiren kıstas olan laiklik, kendini otoriter ve dışlayıcı yaklaşımı ile var edebilmiştir. Bu ülkeler çoğunluğun hakim dininde devletin çıkarlarıyla, sistemleştirdiği ahlak anlayışıyla çatışan inanış, ritüel ve pratikleri ya reddetmiş ya da yeniden formüle ederek kendine uygun hale getirmiştir. Bu metodoloji de laiklik kavramını sürekli olarak ciddi tartışmaların içine dahil etmiş, din ile vicdan özgürlüğünün kapsamı tartışılmış ve ibadet özgürlüğü demokrasilerin temel problematiklerinden biri haline gelmiştir.

## Kaynakça

- Asad, Talal (1999), “Religion, Nation-State, Secularism”, Nation and Religion, Princeton Press, New Jersey, (Editör: Peter van der Veer and Hartmut Lehmann)
- Baubérot, Jean (2018), Laiklik Tutku ile Akıl Arasında, (Çeviren: Alev Er), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Baubérot, Jean (2008), Dünyada Laiklik, (Çeviren: Ertuğrul Cenk Gürcan), Dergah Yayınları, İstanbul.
- Berger, Peter L. (2005), The Desecularisation of the World, Ethics and Public Policy Center, Washington DC.
- Casanova, Jose (2014), Modern Dünyada Kamusal Dinler, (Çeviren: Mehmet Murat Şahin), Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- Çaha, Ömer (2011), Fransa’da İslam Karşıtlığı ve Laisizm, Kadim Yayınları, Ankara.
- Gaffiot, Félix (2010), Dictionnaire Latin-Français, Hachette Publisher, Paris. (Nouvelle Edition)
- Gauchet, Marcel (2000), Demokrasi İçinde Din, (Çeviren Mehmet Emin Özcan), Dost Yayınevi, Ankara.
- Göle, Nilüfer (2012), Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar, Metis Yayınları, İstanbul.
- Göle, Nilüfer (1995), “Laïcité, Modernisme et Islamisme en Turquie”, (Editör: AFEMOTI), Cahiers d’études sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien, Sayı: 19 |
- Göle, Nilüfer (2000), “La Laïcité, l’Espace Public et le Defi Islamiste en Turquie”, Confluences Mediterranee, N:33, Printemps.
- Hocaoğlu, Durmuş (1994), “Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 29
- Kastoryano, Riva (2001), “Laiques et Musulmans en Turquie”, Ceri-sciences-politique, Septembre, [https://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr/ceri/files/artrk\\_0.pdf](https://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr/ceri/files/artrk_0.pdf)
- Kuru, Ahmet (2011), Pasif ve Dışlayıcı Laiklik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Luizard, Pierre Jean (2016), İslam Topraklarında Otoriter Rejimler, (Çeviren: Egemen Demircioğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (1995), “Osmanlı Devleti’nde Laiklik Hareketi Üzerine”, Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, (Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay), Der Yayınları, İstanbul.
- Roy, Olivier (2010), İslam’a Karşı Laiklik, (Çeviren: Ender Bedisel), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Yüksel, Saadet (20015), Anayasa Yargısında İbadet Özgürlüğü, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Sambur, Bilal (2009), “Türkiye’de Din Özgürlüğü, Laisizm ve Resmî İdeoloji”, Liberal Düşünce, Cilt 14, Sayı: 55, Yaz.



# INTERNATIONAL JOURNAL OF POLITICAL STUDIES

ULUSLARARASI  
POLİTİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

April 2019, Vol:5, Issue:1  
e-ISSN: 2149-8539

Nisan 2019, Cilt:5, Sayı 1  
p-ISSN: 2528-9969

journal homepage: [www.politikarastirmalar.org](http://www.politikarastirmalar.org)



## YARGI SÜRECİNİN DOĞASI<sup>1</sup>

**İlknur Rabia Türkölmez**

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, SBF, SBKY, [isirakaya@sakarya.edu.tr](mailto:isirakaya@sakarya.edu.tr)

Orijinali 1921 yılında Yale University Press tarafından basılan bu kitabın çevirisinin dilimize kazandırılması için bir hayli geç kaldığını söylemek yerinde olacaktır. Hukuk alanında eserleri ve Yüksek Mahkeme yargıcı olarak yaptığı faaliyetler Cardozo'yu hukuk alanında önemli bir yere getirmiş ve günümüzde de tanınmasını sağlamıştır. Yargıç ve avukat olmasının yanında hukuk alanında verdiği önemli derslerle de adından söz ettirmiştir.<sup>2</sup> Cardozo'nun Yale Üniversitesinde verdiği ders materyallerinden oluşan 120 sayfalık bu kitap sonraki dönemde de hukuk alanında önemli kaynaklar listesinde yerini almış ve günümüze kadar da temel bir kaynak olma özelliğini korumuştur. Yargısal karar verme sürecini ele alan kitap sadece hukukçuları değil, siyaset bilimi, kamu yönetim, kamu politikaları çalışan akademisyenler ve eğitimini alan öğrenciler için de okunması gereken bir kitaptır. Kitabın kendi öneminin yanında atıf yaptığı ve altını çizdiği eserler de oldukça önemlidir ve bir çoğu bu alanda çalışanlar için temel okuma listesi niteliği taşımaktadır. Kitapta yer verilen süreç, yargının 1900'lü yılların başındaki durumunu ortaya koyarken, aslında günümüzde tartışılan sorunların o zamandan çok da farklı olmadığını, yargıya bakışın ve yargıçların durumunun benzer sorunlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu açıdan da kitap güncelliğini koruyan bir temel eser olma niteliği taşımaktadır.

Muzaffer Dülger'in önsözü kitabın 1921'lerde yazılması nedeniyle, o dönemi bugün anlamaya büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Dülger'in de belirttiği üzere (2018: IX- XVIII) yargıçlara hitap eden tarzda yazılan bu eserin asıl hedef kitlesi hukuk dünyasında var olan herkesi kapsamaktadır. Yargıçların karar verirken kullandıkları metotlar ve yargısal süreci etkileyen faktörlerin ele alındığı kitapta genel olarak 'yargı faaliyetinin doğası' anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bir yargıç hukuk serüveninde neler yaşadığını nasıl kararlar verdiğini, nasıl bir yol izlediğini, neler yaptığını, o süreci bilmeyen birini anlatmaktan kaçınır. Bunun en önemli nedeni Cardozo'nun benzetmesindeki gibi bir zanaatkarın kendi zanaatını anlatmada zorlanacağı gibi, yargıcın da anlatmasının zor olacağı ve anlaşılamayacağı içindir. Bir yargıcın karar verme süreci ciddi bir birikim sonucudur ve bu birikimde kullanılan kaynaklar, varsa emsal kararlar, kurallar, kurallardan yararlanacakları ölçütler, şahsi fikirler, adalet duygusu, sosyal refah fikri gibi bir çok bileşeni içinde barındırmaktadır. Bu nedenle de her yargıç aynı ortamdaymış gibi görünse de farklı bileşenler bir araya gelmiş ve farklı bir birikim oluşmuş olabilir. "Yargıç, yargılamasında somutlaştıracak olduğu hukuku nerede bulacaktır?" Bir yargıç konuyu ele alırken anayasa ve yasaların yorumlanması ve davayla bağdaştırılması, sınırların aşılması gibi sorumluluklara sahiptir ancak bununla eş seviyede diğer

<sup>1</sup> Benjamin N. Cardozo, 2018, (Çev. Muzaffer DÜLGER ve Sedat ERÇİN), Tekin Yayınevi, İstanbul. ISBN: 978-9944-61-238-8

<sup>2</sup> (<https://cardozo.yu.edu/about-cardozo/about-benjamin-n-cardozo> Erişim tarihi: 20.03.2019)

faktörlere karşı da sorumluluk taşımaktadır. Anayasa ve yasa bazı konularda alternatif aramaya gerek duyulmayacak kadar açıktır. Bu tarz konularda kolaylıkla karar verilebilir. Ancak sorun anayasa ve kanunların sessiz kaldığı ya da boşluk bıraktığı noktalarda başlar. Böyle durumlarda yargıçların başka kaynaklara başvurarak yorum yapması gerekir. Cardozo yargıçların “common law” a başvurarak bu boşlukları doldurmaya çalıştığını hatta bazı bakış açılarında olduğu gibi ‘kahinlik’ yaparak karar vermeleri gerektiğini ifade eder. Bu noktada yargıç öncelikle geçmişte yapılanları inceler. Daha önce benzer bir dava varsa ve dava sonucu yargıç için uygunsa yine bir sonraki adıma gerek kalmadan karar verilir. Başka bir deyişle emsal karara bağlılık ilkesine sadık kalınır. Kararlar incelendiğinde, yargıçların çoğunlukla yasal düzenlemelere ve emsal kararlara bakması yeterli olmaktadır. Yargıçlarda olayları bu iki kaynağa uydurmaya meyillidirler. Ancak yargıçlara sorulduğunda karar verme süreçlerinin bu kadar basite indirgenmesinden ve kolaya kaçıyorlarmış gibi görünmekten hoşlanmayacaklardır. Yine bu bakış açısından devam edildiğinde yargıcın asıl işinin yasaların ve emsal kararların yetersiz kaldığı noktada başladığı söylenebilir. Ancak o durumda yargıçların taraflara ve vakaya uygun bir hukuk yaratma zorunluluğu doğacaktır. Hukuk yaratmanın zorluğu yanında verilecek kararın bir sonraki emsal karar olacağı gerçeği de yargıca yüklenen sorumluluğu artırmaktadır. Yargıç o zamana kadarki birikimini (mesleki, psikolojik sosyal vb. tüm birikimleri) kullanarak sorumluluğu yerine getirmeye çalışır. Sonunda karar ya emsal kararların arasına katılacak ya da hukuk alanında kabul görmeyip hükümsüz kılınacaktır.

Karar verme sürecinde yaşanan bir diğer zorluk davada yer alan sorunun çoğu zaman derinlerde yer aldığıdır (suçun ve cezanın ne olacağı, nasıl olacağı aleni değildir.).

Ayrıca yargıçlar kararlarda tüm sorumlulukları kendi üstlerine almayı tercih etmeyebilirler. Onun yerine başka yargıçlara, kararlara vs. atıf yaparak kendilerine destek ve belki de koruma sağlarlar. Öte yandan, yargıçların diğer kararlara ve kendilerine bakışı yanlışlanamayacak bir üst akıl oldukları inancına dayalıdır. Dile getirilirse de hukukçular arasında bu tarz bir bakış açısı hakimdir. Cardozo’ da tam olarak bu nedenden hukuk eğitimi alan öğrencilerin kişisel olan, doğru olan, toplumsal olan vb. kavramları ve nerede durmaları gerektiği konusunda daha iyi eğitilmeleri gerektiğini savunur.

Buraya kadar anlatılan sorunların çözümü ve kararların daha iyi verilmesi için Cardozo bazı metolar önermektedir. Bunlardan ilki aynı zamanda birinci bölümde de açıklanan ‘felsefi metot’ dur. Analoji kuralı olarak da adlandırılan bu metot sonuca ulaşmak için mantıksal dizi çerçevesinde hareket edilmesine dayanmaktadır. Tarihsel gelişime dayanan model evrim metodu, örf-adete dayanan gelenek metodu ve adalet, ahlak, toplumsal refah gibi dayanaklar varsa da sosyolojik metot karşımıza çıkmaktadır.

Toplam dört bölümden oluşan kitabın ilk kısmında ‘Felsefi Metot’ (giriş) başlığı altında, yargıcın karar verme süreci genel olarak açıklanmış ve kullanılan metotlar sıralandıktan sonra felsefi model ayrıntılandırılmıştır.

Kitapta, felsefi metot diğerlerinden daha önemli olduğu için değil ancak çoğunlukla diğerlerinden geri plana atıldığı için ilk sırada ele alınmıştır. Ancak bu metodun farkında olmadan diğerlerinden daha güçlü olduğu ve belli noktalarda hepsini içinde barındırdığı hatta diğerlerinin her zaman bir adım önünde olduğunu savunan yazar, büyük yargıçların da bunu kabul ettiğini ve çoğunlukla bu metodu benimsediklerini ifade etmiştir. Ancak bunun yanında hukuka felsefi metottan bakılmasını reddeden yargıçlarda mevcuttur. Yazar hukuk alanında ikisinin de doğru olabileceğini çünkü hukukun diğer alanlardan bir hayli farklı olduğunun ise altını çizmektedir. Bunun nedeni de mantığın önüne deneyimin geçtiği durumların varlığıdır. Bu nedenle felsefi metodu hakim metot olarak değil de mahkemelerin bir düşünce aracı olarak ele almak daha doğru olacaktır.

Birinci bölümde yazar yukarıda anlatılan metodu daha ayrıntılı şekilde ele almış ve açıklamalarını dava örnekleriyle de desteklemiştir. Metodu savunan ve reddeden görüşleri de karşılaştırmalı olarak ele

alınması, örnek verilen eserler ve davalar da metodu daha iyi anlamak ve daha derin araştırmak isteyenler için yol gösterici olmuştur.

İkinci bölümde ‘Tarih, Örf - Adet ve Sosyoloji Metotları’, başlığı altında öncelikle ilk bölümde açıklanan felsefi metotla diğer metotların ilişkisi ortaya konularak, diğer metotlara geçiş yapılmıştır. Buna göre felsefi metot ve diğer metotlar bir çok yönden karşılıklı gibi görünse de temel de birbirleriyle iç içe geçmiş şekilde, hatta kimi zaman birbirlerinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu noktada da tarihi metodun önemi ortaya çıkar. Geçmişte yaşanmış davalar, olaylar vs. olmadan yeni kararların verilmesi ve bazı olayların çözülmesinin imkansız olduğu ortadadır. Geçmişten gelen birikimler ve tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler hukukun olmazsa olmazıdır. Özellikle belli başlı hukuk alanlarında tarih olmadan çözüm bulunamayacağını ifade eden yazar örnek olarak da gayrimenkul hukukunu verir.

Felsefi metot ve tarih metodunun yeterli gelmediği durumlarda ise örf- adet hukukuna yani gelenek metoduna başvurulur. Örf- adet özellikle İngiltere gibi hukuku common law, yazılı hukuk ve örf-adete dayanan hukuk sistemlerinde daha da fazla önem kazanmaktadır. Sürekli gelişen ve değişen teknoloji de örf- adete daha fazla başvurulması gerekliliğini doğurmaktadır. Bunu en basit şekilde common law da telefona dair bir cevap bulunamayacağından yeni oluşan örf adetlerden çözmek yerinde olacaktır. Ya da ticaret hukuku gibi alanlarda felsefi metottansa ticaret geleneklerine göre değerlendirme yapmak daha yerinde olacaktır.

Örnekler ve uygulamalar dikkate alındığında felsefi, evrim(tarih) ve gelenek (örf-adet) metotlarının da birbirlerinden faydalandığı ve tamamen ayrılamayacakları görülmektedir. Bu üç yönlendirici güç de yetersiz kaldığında ise adalet, hakkaniyet gibi toplumsal değerlerin hakim olduğu sosyolojik metot öne çıkacaktır. Sosyoloji metodunun önemi hukukun temelde toplum refahını sağlama amacını taşıyan varlığından gelmektedir.

Tarih, örf adet ve sosyoloji metotlarını ve ilişkilerini açıkladıktan sonra Cardozo 2. bölümde de yine dava örnekleri ve farklı bakış açılarıyla bu metotların nasıl işlediğini ortaya koymuştur. Örnekleri ise metotların özellikle bariz ve başarılı olduğu farklı davalardan seçmiştir.

Üçüncü bölüm, ‘Sosyoloji Metodu: Yasa Koyucu Olarak Yargıç’ başlığı altında sosyolojik metodun ayrı bir önemi olduğundan ve artık belki de tüm davalarda baş köşede olan bu metodun gizli ya da açık şekilde kararda rol oynadığından bahsetmektedir. Bu noktadan sonra da ilgili kavramlar dolayısıyla yargıcın rolü daha da arttığından son iki bölümde yargıcın geçirdiği süreç daha ayrıntılı incelenmiştir.

Hukuk boşluğu olan ya da çelişkili bir geçmişi olan konularda hakimlerin hukuk yaratması bir noktada hakimlerin yasa koyucu konumunda hareket etmesini gerekli kılar. Bu noktada da yargıcın neye göre karar vereceği hukukçular arasında da tartışma konusudur. Yargıcın objektif mi subjektif mi olması gerektiği, kişisel tercihleriyle hukuk geleneği arasındaki ayrımı nasıl yapması gerektiği, günümüzde de tartışılan bir konudur. Alınacak kararın bireysel bir karar olmayışı ve sonucunun gelecekteki davalara emsal teşkil edebilecek olması da neye göre karar verileceğini daha da önemli kılmaktadır. Tartışmalara yer veren Cardozo, kendi bakış açısından yargı sürecini şu şekilde özetler, “... mantık, tarih, gelenek, fayda ve genel kabul gören doğru davranış kuralları hukukun gelişimini kendi başlarına ya da birleşik olarak şekillendiren güçlerdir.” Söz konusu güçlerin ne ölçüde etkili olacağını ise davada sorun teşkil eden durumun önemi ve bulunduğu noktaya göre değişecektir. Bu süreçte önemli olan, önyargıların, kayırmanın, kişisel beklentilerin vb. nin etkisinde kalınmamasıdır. Yargıçların da emsal kararlara atıf yapması ve emsal karara bağlı kalma isteği de bu etkiyi azaltmaya yönelik bir önlem olarak kabul edilebilir. Emsal kararların takibinin yanında kullanılan dört temel metodun bir arada hatta simetrik olarak kullanılması da daha doğru kararlar verilmesi için önerilen bir diğer yöntemdir. Sonuçta ise tercih yine de yargıca kalacaktır. Üçüncü bölümde yazar farklı bakış açılarıyla birlikte örnekler vererek, yöntem ve sınırları açısından bir yargıcın yasa koyucu olarak yaptıklarını açıklar.

Son bölüm ise, ‘Sonuç: Emsale Bağlılık: Yargısal Sürecin Bilinçaltı Unsuru’ adı altında önceki bölümlerde ara ara vurgu yapılan emsale bağlılık ilkesini ayrıntılandırarak yargıçların bu ilkeye bakışı



açıklamıştır. Yazarın daha önce bahsettiği yargıçların kahin rolü oynamak zorunda kalışının önüne geçmek için yapılabileceklerden/ yapılanlardan da bu bölümde bahsedilmektedir. Hukuk boşluğu olan durumlarda emsal karara bağlılık, geçmiş vakalar doğrudan bir cevap ve tamamlayıcıdır. Bu nedenle kahinlik yapmaya çalışmak yerine geçmiş kılavuz almak daha yerinde olacaktır. Bu sayede hem yargıç daha kolay karar vermiş olacak hem de hukuk sisteminde süregelen gelenekten çok da uzaklaşmadan hukuk yaratılmış olacaktır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak da emsal karar olmayan durumlarda ciddi sorunların ortaya çıkma ihtimali doğmaktadır. Yeni bir karar alınırken / kural koyulurken alınacak kararın daha sonra ortadan kalkması/ değişmesi ihtimali ve sonucunda yaşanabilecekler de etkili olmaktadır. Kararın iptali ya da geri yürüyüp yürümeyeceği durumları da sonucu etkileyecektir.

Bu tarz somut bir cevabın ya da örneğin olmadığı durumlarda ise karar vericinin hakkaniyete, toplum ihtiyaçlarına, beklentilerine, adalete vs. göre karar verdiği görülür. Söz konusu dayanaklarla davadaki uyuşmazlık, taraflar, şartlar göz önünde bulundurularak bir tarafın kesinlikle kazanacağı bir karar verilir. Bu nedenle de hakkaniyet vs. ye dayanarak her yargıcın aynı kararı verebileceği varsayılır. Ancak süreç bu kadar doğrusal değildir.

Sadece hakkaniyetin yeterli olup olmayacağı yanı sıra emsale bağlılık da tartışma konudur. Emsale katı bağlılığın sakıncalarını ortaya koymaya çalışan birçok görüş mevcuttur. Tartışmanın en önemli nedeni bir A davasında karar alan hakimlerin ertesi gün B ismiyle gelen aynı davada aynı kararı vermeme ihtimalidir. Emsal kararları olduğu gibi kabul etmek yerine belli aralıklarla gözden geçirip güncelleyerek dönemin şartlarına uyarlanmasının daha doğru olacağı savunulmaktadır. Dünyada yaşanan hızlı değişim de bu uyarlamayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Yazar bu son bölümde emsale bağlılığı sadece şekil olarak değil ülke örneklerine de kısaca değinerek farklı bakış açılarıyla ele almıştır. İngiltere de katı bir emsale bağlılık varken. ABD’ de emsal kararların çok fazla dikkate alınmadığı gibi farkları ortaya koymuştur. Yazarın verdiği örnekler<sup>3</sup> eleştirdiği sorunların 40 yıl öncesinde fark edildiğini söylemesi günümüzden çok öncesi gibi düşünülebilir. Ancak bahsi geçen emsal kararların ne kadar güvenilir ve güncel olabileceği sorunu bugün de varlığını sürdürmektedir. İçtihatlar verilen önem günümüzde de devam ederken, birçok ülkenin yüksek mahkemelerinde görev yapan içtihat kurulları da her zaman devam eden güncellik sorununu ortadan kaldırmaya yönelik bir çözüm çabası olarak görülebilir.

Yargıçların karar verme sürecinde ilk olarak, yasalar, emsal kararlar, örf- adete ve sonrasında hukuk yaratma yoluna gider. Bu süreçte bahsi geçen kaynaklar karar vermenin birinci yönüyken, diğer tarafta sevip sevmeme, tercih etme, önyargı, içgüdü, duygu, alışkanlık ve kanaatler karar vermede etkili olan ikinci yönü oluşturur. Bu ikinci yön karar verme sürecinin de daha etkili olan kısmını oluşturmaktadır. Bunun nedeni ilk kısmın üst bilinç olarak alabileceğimiz kısmı oluşturmasına karşın kişisel kaynakların daha derinde asıl tercihi oluşturmasıdır. Cardozo’nun bu noktada altını çizdiği konu yargıçların diğer insanlardan farklı olarak her zaman tarafsız karar verdiği ve diğer insanlar gibi dış etmenlerden etkilenmeden, yasamanın koyduğu hukuk kurallarının korunmasına yönelik kararlar aldığı algısının özellikle hukukçular tarafından kabul görmüş bir ideal olduğudur. Bu idealin gerçeğe döndüğü davalar olsa da genel kabul olarak alınamayacağı ortadadır. Yargı dünyasının içinden gelen bir hukukçu olarak Cardozo’da bu konuda tecrübeleri dikkate alınacak bir konumdadır.

Emsale bağlılık ve onu etkileyen yargıçların yaklaşımlarını ele aldıktan sonra yargılama sürecinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Süreçle ilgili tartışmaların özetlenmesinden sonra, sürecin bu derece karmaşık olmasının nedeni olarak hukuk biliminin konusunun çok fazla şekillendirilip, değiştirilebiliyor

<sup>3</sup> (Kitabın basım tarihine bakıldığında söz konusu zamanlar 1800 lerin sonuna denk gelmektedir. Cardozo’nun örnek verdiği Pollock’un ‘First Book of Jurisprudence’ kitabının ilk baskısı 1896 da basılmıştır. Söz konusu kitapta hukukta verilen kararların hakimlerin bireysel kanaatlerinin bir ürünü olduğu ve bu konuda hakimlerin de özgür olması gerektiği temel bakış açısı üzerinden hukuki süreçler ele alınmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Pollock, F. (1918). A First Book of Jurisprudence for Students of the Common Law. Macmillan.

olması gösterilmiştir. Konuların belli kalıplara sokulamaması, sınırlandırılmaması da belli standartlar getirilmesini ve tartışmaların sonuca ulaşmasını zorlaştırdığının altı çizilmiştir.

Kitabın son kısmında notlar olarak değinilen her davanın karar özetlerinin ve belli kavramların açıklamalarının eklenmiş olması yazarın anlaşılmasını da kolaylaştırmıştır. Kitabın günümüzü bu denli yansıttasının bir sebebinin benzer sorunların güncelliğini koruması olarak ele alınırken, çevirinin başarısı da göz ardı edilmemelidir. Kitabı önemli kılan bir başka nokta da hem olan hukuku hem de olması gereken hukuku herkesin anlayacağı bir dille ele alıyor olmasıdır.



## POPÜLİZM NEDİR?

**Fikret TOPAL**

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, SBF, SBKY, fikrettopal@sakarya.edu.tr

Künye: Jan-Werner Müller, Popülizm Nedir? (Was ist Populismus), Çeviren: Onur Yıldız, İletişim Yayınları, 2017, 125 sayfa.

Kitap “**Herkes Popülist midir?**” girişi ile başlamaktadır. Bu kısımda 2015-2016 yılında Amerika’da başkanlık seçimlerinde “popülizm” teriminin sıklıkla kullanıldığı ancak bu terimin içeriğinden ziyade “düzen karşıtlığı” ile ilgili bir tavır olarak önemsendiği ve belirli duygular ile ilişkilendirildiği söylenilmektedir. Bu bağlamda “popülistler “kızgındır”, seçmenleri “öfkeli” ya da “hınç” doludurlar...”(s.13). Ancak yazar popülizm teriminin sorunlu bir kullanımı olduğunu düşünmekte ve siyasal aktörlerin hangi bağlamlarda, ne zaman popülist olarak değerlendirilebileceğine ilişkin bir kriter koymak gerektiğini dile getirmektedir. Daha sonra kimlerin popülist olarak değerlendirileceğine ilişkin üç kriterden bahsetmektedir. Buna göre popülist sayılmak için “seçkinlere dair eleştirel tutum” sahibi olmak, “çoğulculuk karşıtı” olmak yani halkı sadece kendilerinin temsil ettiği “ahlaki” iddiasında bulunmak ve ayrımcı bir “kimlik siyaseti” uygulamak gibi kriterlerin olması gerektiğini dile getirmektedir. Popülistlerin “iktidara geldiklerinde de popülist” olduğunu dile getiren yazar popülist iktidarların üç temel özelliğini vurgulamaktadır. Buna göre popülist iktidarlar “devlet aygıtını gasp ederler, yolsuzluk ve “kayırmacılık” yaparlar ve sivil toplumun bastırılması için sistemli bir çaba gösterirler” (s.16). Bu bağlamda onların otoriter yöneticilerden farkı ise “kendi iradelerini halkın gerçek temsilcisi olduklarını söyleyerek meşrulaştırmalarıdır.” (s.16).

“**Popülistler Ne Söyler?**” adlı birinci bölümünde yazar popülizm kavramının farklı kullanımlarına işaret ederek bir “kavramsal kaos” olduğunu vurgular. Örneğin kavram 1960’larda “sömürgelerin bağımsızlığını kazanması”, “köylücülüğün “geleceğine dair spekülasyonlar ve ... genelde komünizmin, özel olarak da Maoizmin kaynakları ve olası gelişimi üzerine yapılan tartışmalarda geçiyordu” (s.21-22). Günümüzde liberallerle demokratlar arasındaki tartışmada yer almakta ve “Cas Mudde’nin dediği gibi popülizm, “demokratik olmayan liberalizme karşı liberal olmayan bir demokratik cevap” (s.22) olarak anlanmaktadır. Amerika’da Demokrat Partiye muhalif sol siyasetçiler için kullanılırken ve “liberal popülizm”den bahsedilebilirken Avrupa’da popülizm liberalizmle birlikte yan yana gelememektedir. Bu bağlamda yazar bu kavramsal kaos’un bizi çıkmaz yollara soktuğunu popülizmin anlaşılmasını zorlaştırdığını savunmaktadır ve bu bölümün “*Popülizmi anlamak: Çıkmaz yollar*” alt başlığında buna değinmektedir. Bu alt başlıkta dört farklı popülizm tasavvurundan bahseden Müller daha sonra bunları eleştirerek kendi popülizm tasavvurunu açıklar. İlk tasavvur popülizmin Avrupa’daki karşılığıdır. Burada popülizm “liberal yorumcular tarafından sorumsuz siyasal önermeler ve siyasal kötülükler ile ilişkilendirilir (demagogluk ve popülizm çoğunlukla birbirinin yerine kullanılabilen tabirlerdir)” (s.26). İkincisi popülizmin sıklıkla belirli bir sosyo-ekonomik sınıfla beraber tanımlanmasıdır. Üçüncüsü sosyal psikolojiden hareketle ortaya çıkan popülist tasavvurdur. Buna göre “popülist iddiaların savunucuları ve özellikle seçimlerde popülist partilere oy veren seçmenler

“korkular” (modernleşme korkusu, küreselleşme korkusu vb.) veya “öfke”, “kızgınlık” ve “hınç” gibi “duygular” ile hareket ediyordur. (s.27). Son olarak da kendini popülist olarak tanımlayan siyasal hareketlere bakarak popülizmin birtakım özelliklerin belirlenmesi gerektiğini söyleyenler bulunmaktadır. Tüm bu tasavvurlar belli noktalarda popülizmi tanımlasa da bir bütün olarak popülizmi tanımlamaya yetmemektedir. Örneğin popülizmi belirli bir sosyo-ekonomik sınıfla ilişkilendiren tasavvur popülist partilere destek verenlerin belirli bir gelir ve eğitim profilini paylaştığını söyler ancak pek çok araştırma kişinin sosyo-ekonomik statüsü ile sağ partilere verdiği destek arasında bir korelasyon olmadığını göstermektedir (s.30). “*Popülizmin mantığı*” alt başlığında kendi popülizm tasavvurunu açıklayan Müller’e göre popülizm “siyasetin özgül bir ahlakçı bakışla tasavvur edilmesine” (s.36) dayanmaktadır. Yani siyasetin “ahlaken saf ve bütünleşmiş halk ile ahlaken aşağı olan yozlaşmış seçkinler arasında bir ayrım üzerinden algılanması” (s.36) olarak tanımlamaktadır. Seçkin karşıtı olmak popülizm için gerek ama yeter şart değildir. Müller’e göre popülistler her zaman çoğulculuk karşıtıdır. Popülistler “kendilerinin ve yalnızca kendilerinin halkı temsil ettiğine inanır” ve “popülist partileri desteklemeyen kişiler gerçek halkın bir parçası değildir” (s.36). Müller’e göre popülizm temsili demokrasi ile birlikte yükselişe geçmiştir ve onun gölgesidir. Ona göre “tüm halkın adına konuşan biri olmadan popülizm olmaz” (s.37). Ancak burada halk ile ilişki kuran herkesin popülist olduğu söylenmemektedir. Ona göre “bir siyasal aktör ya da hareketin popülist olması için, halkın bir bölümünün Halk olduğunu iddia etmesi; sadece kendisinin bu halk ile esaslı bir biçimde özdeşleştiği veya sadece kendisinin bu gerçek ve doğru halkı temsil ettiğini ileri sürmesi gerekir” (s.39). “*Popülistler tam olarak neyi temsil ettiklerini iddia ederler?*” alt başlığında ise popülistlerin temsile karşı olmadığı ancak onun belli bir türünü onayladığı iddia edilmektedir. Bu bağlamda “Doğru halk, doğru kararları alacak doğru temsilciler tarafından temsil edilip, doğru uygulamalar yapıldığı sürece” (s.42) popülistlerin temsil ile ilgili bir sorunu bulunmamaktadır. Halk iradesinin demokratik temsilini savunsalar da temel de savundukları temsil “gerçek halkın sembolik temsilidir” ve halk da aslında “demokratik süreçlerin dışında var olan kurgusal bir mevcudiyettir” (s.44). Burada Richard Nixon’un “sessiz çoğunluk” kavramının popülistler tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığından bahsedilir. İktidar elde edilirse sessiz çoğunluk sesini bozmuştur eğer iktidara gelinememişse sessiz çoğunluk henüz harekete geçmemiştir ya da arkalarda bir yerde demokratik gözükseler bile yozlaşmış elitlerin çıkarlarını koruyan kurumlar mevcuttur. Müller buradan hareketle popülistlerin komplo teorileri ile ilişkilerini tam da popülizmin bu mantığına dayandığını ifade eder. Komplo teorilerini sadece bir retorik olarak görmez. Popülistler her halükârda gerçek halkın gerçek temsilcisidir. Bu anlayışın da bir tezahürü olarak popülistler “halkın tek sesli olduğunu ve siyasetçilere iktidara gelince tam olarak ne yapmaları gerektiğini söyleyen bağlayıcı bir vekaletname (temsilcilerin kendi yargılarını kullandığı özgür vekaletnamenin aksine) verdiklerini düşünür.” (s.48). Yani sorgulanmaktan veya hesap vermekten hoşlanmazlar. Bölümün diğer bir alt başlığı “*Popülist liderlik*” kısmında ise popülist liderlerin halkla ve partiyle arasındaki ilişkiye değinilir. İtalyan Beş Yıldız Hareketi lideri Beppe Grillo’nun web sitesi kullanımı ve Trump’ın Twitter kullanımında da görüldüğü gibi popülistler aracılığı ortadan kaldırıp halkla doğrudan iletişim kurmak isterler. Yani Müller’e göre “liderin özel olarak karizmatik bir kişilik olması gerekmez. Fakat insanların “özü” ile ya da daha iyisi her bireyle bir bağı olduğu hissi yaratması gerekir.” (s.52). Ayrıca popülist liderler parti içinde her şeyi kontrol ederler. Örneğin hem Geert Wilders hem Beppe Grillo parti içinde güçlü bir merkezi kontrole sahiptir (s.54). Son alt başlık “*Bir kez daha: O zaman herkes popülist değil mi?*” kısmında ise diğer siyasal söylemlerin de ahlaki bir iddiaya sahip olduğu ancak bunların popülistlerle arasındaki fark belirtilmiştir. Buna göre popülistler bir hizip olarak özel çıkarı temsil eder, muhaliflerin haklı olabileceğini kabul etmez, temsil iddiaları ampirik değil sembolik ve ahlaki bir nitelik taşır ve dolayısıyla yanlışlanamaz. Dolayısıyla demokratlarla aralarında bu bağlamlarda sınır vardır.

**“Popülistler Ne Yapar ya da İktidardaki Popülistler”** adlı ikinci bölümde popülistlerin “siyaset karşıtlığı ile siyaset” yapamayacağı için iktidara geldiklerinde büyülerini yitireceğine dair yaygın “illüzyon” un geçersiz olduğu dile getirilmektedir. Popülistler galip geldikleri takdirde de mağdur rolüne devam eder ve “[ç]oğunluklar, mağdur azınlıklar gibi davranır” (s.60). Bu bağlamda “[i]ktidardaki

popülistler, kutuplaştırmaya ve insanları son büyük savaş olarak tahayyül edilen bir karşılaşmaya hazırlamaya devam ederler. Siyasal çatışmayı olabildiğince ahlakileştirmeye çalışırlar” (s.60). Popülistler için kriz üretimi bir performans işidir ve “siyaset sürekli kuşatma altındaymış gibi” sunulur (s.61). Yine bu bölümde yazar popülistlerin üç temel iktidar pratiği olduğunu gösterir ve bunları “*Yönetmek için üç popülist teknik ve ahlaki gerekçelendirmeleri*” alt başlığında açıklar. Buna göre “devletin sömürgeleştirilmesi, kitlesel kayırmacılık ya da bazı siyaset bilimcilerin adlandırdığı biçimde “ayrıcalıklı hukuk” ve sivil toplumun sistematik olarak bastırılması” popülist iktidarların ahlaki meşruiyet iddiası ile birlikte gerçekleştirdiği iktidar pratikleridir (s.62). Yazar bu kısımdaki pratiklerin sadece popülist iktidarlara ait olmadığını dile getirmekle birlikte popülistlerin bunları ahlaki bir meşrulaştırma ile yaptıkları vurgusunu sık sık yapmaktadır. “*İktidardaki popülizm “liberal olmayan bir demokrasi midir”?*” alt başlığında yazar neden popülistlerin rejimi değiştirmedikleri sorusuna yanıt aramaktadır. Yazara göre “...açıkça otoriter bir yönetimin maliyetinin çok yüksek olacağı akla yakın geliyor. Demokrasinin resmi olarak ortadan kaldırılması veya askıya alınması muazzam bir uluslararası itibar kaybına yol açar” (s.68). Yazar burada ayrıca popülist yönetimlerin “liberal olmayan demokrasiler” olarak adlandırılmasını eleştirmektedir. Bu tanımlama popülist yönetimlerin, liberal olmasa da halen demokratik olduğu imasını içermektedir. 1990’larda Fareed Zakaria tarafından ortaya atılan bu kavram kullanmaya devam edilirse Orban gibi liderlerin sadece “çok teşekkür ederim” diyeceğini dile getirmektedir. Ancak açıkça otoriter demenin de sorunlu olduğunu dile getiren yazar “kusurlu demokrasi” kavramını önermektedir (s.76). Çünkü oyun hileli olsa da hala iktidardakileri eleştirerek seçim kazanmanın mümkün olduğunu dile getirir. “*Popülist anayasalar: Bir kavram kargaşası mı?*” alt başlığında gözlemcilerin popülizmin anayasacılık değerlerine ve mekanizmalarına düşman olduğu noktasında ortak bir kanaate sahip olduğu belirtilmektedir. İktidara gelen ve yeterli güce sahip olan popülistlerin “halkın iradesi olarak yorumladıklarının önüne engel olarak dikilen” yeni bir anayasa yapmak isteyecekleri belirtilmektedir (s.80). Son alt başlık olan “*Peki halk hiçbir zaman “biz halkız” diyemez mi?*” kısmında ise popülistler ile popülist olmayanlar arasındaki temsil iddiasına odaklanılır. Buna göre popülistler halkın kesin olarak tanımlanabileceğini söylerler ve çoğul iddiaları sonlandırır. Onlar bu noktada tartışmanın bitmesini ve kapanmasını isterler. Yazara göre “[d]emokratik olmayan rejimlerde “biz halkız” meşru ve devrimci bir iddiadır ve popülist değildir. Eğer temsili demokrasinin sınırlarını zorlayan popülist rejimler hala prosedürlere (ve ampirik gerçeklere) biraz da olsa saygı göstermekteyse, rejim hakkındaki bu sloganla beraber gelişen küçük bir itiraz bile büyük bir sonuçlara yol açabilir” (s.92).

Üçüncü Bölüm olan “**Popülistler ile Nasıl Başa Çıkılır?**” adlı bölümde yazar popülizmin demokrasinin tutulmamış ve tutulması mümkün olmayan vaatleri üzerinde yükseldiğinin altını çizmektedir. “*Popülizm ve demokrasinin tutulmamış vaatleri*” alt başlığında “popülizmin en temel vaadi, halkın yönetebileceğidir” (s.96) şeklinde ifade edilmektedir. Bu iddianın demokrasiye dair ön sezgilerimize hitap ettiği ve bu anlamda çekiciliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda yazara göre popülistler halkın ortak bir yargıya varması, bir irade ortaya koyması ve kesin bir vekalet vermesi mümkünmüş gibi konuşurlar. “*Popülizmin liberal demokratik eleştirisi: Üç sorun*” alt başlığında ise halkın sınırlarının ne olması gerektiğine bir cevap aranmaktadır. İlk olarak halkın bir kısmını dışlayan popülistlere karşı bu gruba kimlerin gireceği nihai kararını vermenin gerekli olmadığı vurgulanmaktadır ve siyaset teorisinin halkın tanımına değişmez, sonsuza kadar geçerli bir cevap veremeyeceği belirtilmektedir. İkinci olarak çoğulculuk kavramı liberal düşünceyle ilişkilendirilse de pek çok filozof da çoğulculuğun varlığından ilkeli bir liberalizm uygulamasına geçişin zor olduğunu söyler. Bu yüzden çoğulculuk karşıtlığının iyi açıklanması gerekir. “Popülizmin çeşitliliğe karşı olmasındaki esas sorun, bu çeşitlilik karşıtlığının bazı kişileri eşit ve özgür statü bakımından mahrum bırakacak olmasıdır. Belki bu yurttaşlar resmi bir şekilde dışlanmazlar ama bireysel değerlerinin, iyi bir hayata dair fikirlerinin ve bazı maddi çıkarlarının kamusal meşruiyeti sorgulanır; hatta yok sayılır” (s.101). Son olarak da demokratların popülistlere nasıl karşılık verdiği önem arz etmektedir. Genelde popülist olmayan partilerin popülistleri dışladığı görülmektedir. Bu durum popülistlerin mevcut partilerin “kartel” oluşturduğu iddiasını güçlendirir (s.102). Bu yüzden popülistlerle onları dışlamadan iletişim kurulması gerekmektedir. Bir diğer alt başlık “*Bir temsil krizi*

mi? Amerika'daki tablo” kısmında yazar Amerikan siyasetinde popülizmi incelemektedir. Ona göre “Amerika bağlamında (Avrupa'nın aksine), popülistleri anayasa karşıtlığıyla tanımlamak mümkün değildir. Her ne olursa olsun, Amerika'da anayasa herkes tarafından kutsanmıştır ve kutsanmaktadır” (s.109). Avrupa boyutuna ise “Popülizmle teknokrasi arasında Avrupa” alt başlığında değinilmektedir. 1970'li yılların ortalarından beri ve özellikle son yıllarda Avrupa'da popülist aktörlerin yükselişini “[r]efah devletinin küçültülmesi, göç ve son yıllarda her şeyden fazla etkili olarak, Avrupa ekonomik krizi” (s.115) gibi gerekçelerle açıklamaktadır. Bu başlıkta popülizm ile teknokrasi arasındaki benzerliğe dikkat çekilmektedir. İkisinin de “tek bir siyasal çözüm olduğuna ve tek bir sahici halk iradesi olduğuna” inandığı ifade edilmektedir. Yazara göre Avrupa'daki popülist teorinin öncelikli işi popülistler ile halkın tamamını temsil iddiası taşımayan ancak elitleri eleştiren siyasal aktörler (İspanya'daki Indiganos gibi) arasındaki ayrımı yapmaktır.

“Popülizm Üzerine Yedi Tez” adlı sonuç kısmında ise yazar maddeler halinde tezlerini sıralar. Buna göre ilk tez popülizmin sadece temsili demokrasilerde olacağıdır ve popülistler de temsile karşı değildirler ancak kendilerini meşru temsilciler olarak görürler. İkinci tez popülistler sadece seçkin karşıtı değildir aynı zamanda çoğulculuk karşıtıdır. Üçüncü tez, popülistlerin sembolik gerçek bir halkın temsiline itibar etmeleleridir. Dördüncü tez, popülistler sıklıkla referandum yapmak isteselerde bu siyasete katılımı arttırmayı amaçlamaz, bu süreç sadece zaten belirlenmiş halk iradesine onay alma sürecidir. Beşinci tez, popülist iktidar pratiğinin devleti işgal etmek, kayırmacılık, yozlaşma ve sivil toplumu bastırma gibi eylemlerinin açık bir ahlaki onayı vardır. Altıncı tez, popülistlerle diyaloga girilmesi gerektiğini ancak onların dile getirdiği problemleri onların formüle ettiği gibi ele almamak gerektiğini ifade etmektedir. Yedinci tez ise, popülizm halk egemenliğini yeniden inşa etme anlamında liberal demokrasiyi düzelten bir şey değildir, ancak onları bazı konularda düşünmeye zorlamalıdır.